

STRAZARJI KARAVANK

LOJZE UDE IN BOJI ZA SEVERNO MEJO

Urednika: dr. Miha Šimac in dr. Blaž Torkar

Lektoriranje: gospa Ivica Tavčar, Služba za strateško komuniciranje MORS

Recenzenta: doc. dr. Damijan Guštin, major mag. Zvezdan Marković

Prevod: Šola za tuje jezike MORS

Oblikovanje ovitka: Format d.o.o.

Slika na sprednji in zadnji strani:

Skupina kapetana Martinčiča pred predorom v Podrožci (*vir: Muzej novejše zgodovine Slovenije*)

Koroški plebiscit 10. oktobra 1920 (*vir: Muzej novejše zgodovine Slovenije*)

Glasovanje na koroškem plebiscitu po plebiscitarnih conah (*vir: savel.hobi.net*)

Izdajatelj: Društvo general Rudolf Maister Kranj

1. izdaja, 2018

Naklada: 1000

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4)«1918/1919«(082)
929Udel L.(082)

STRAŽARJI Karavank : Lojze Ude in boji za severno mejo / [urednika Miha Šimac in Blaž Torkar ; prevod Šola za tuje jezike MORS]. - Kranj : Društvo general Rudolf Maister, 2018

ISBN 978-961-288-799-5
1. Šimac, Miha 2. Ude, Lojze, 1896-1982
296882432

KAZALO

PREDGOVOR	7
KNJIGI NA POT	9
K BIOGRAFSKIM PODATKOM O	
LOJZETU UDETU ST. (1896–1980) (Miha Šimac)	11
Družina	11
Čez šolski prag	12
... v Škofove zavode	12
V viharju prve svetovne vojne	15
Matura	16
V cesarski armadi	18
V šoli za rezervne častnike	20
Leto 1917	21
Zadnje leto vojne 1918	23
UPOR 2. GORSKEGA STRELSKEGA POLKA	
V CODROIPU 1918 (Miha Šimac)	26
Oktober 1918	27
Upor	27
O uporu z »druge strani«	31
Po zadušitvi upora	33
Vnovičen upor proti odhodu na fronto	36
POROČNIK LOJZE –	
BOREC ZA SLOVENSKO SEVERNO MEJO (Matjaž Ravbar)	38
Obdobje prevrata	38
Zasedba Ljubelja in Borovelj	40
Januarska ofenziva	43

Aprilska ofenziva	47
Majska ofenziva	49
Sklep	51
OFENZIVA VOJSKE KRALJEVINE SHS MAJA IN JUNIJA 1919	
NA KOROŠKEM (Blaž Torkar)	52
Priprave na majsко–junijsko ofenzivo	52
Začetek in potek ofenzive	56
Analiza ofenzive	75
SPOMINI FRANCA HEINRICHARJA (1897–1988)	
NA BOJE ZA SEVERNO MEJO (Miha Šimac)	78
Spomini – koncem vojne oktober 1918 in naprej	79
Demonstracija čez Dravo	84
STOTNIKOVO POROČILO: ZAPISI HERMANA KUNSTLA, POVELJNIKA MARIBORSKE BATERIJE LETA 1919	
(Miha Šimac)	85
LOJZE UDE IN KLJUB KOROŠKIH SLOVENCEV V LJUBLJANI	
(Danijel Grafenauer)	94
Uvod	94
Ustanovitev in delovanje Kluba koroških Slovencev v Ljubljani	95
Začetek Udetovega znanstvenega zanimanja za »koroško vprašanje«	99
Lojze Ude in Klub koroških Slovencev v Ljubljani	100
Zaključek	114
POVZETEK	115
SUMMARY	116
KRATICE IN KRAJŠAVE	118
VIRI IN LITERATURA	119

PREDGOVOR

Letos bomo v Sloveniji praznovali stoletnico organizirane vojaške akcije pod vodstvom generala Rudolfa Maistra, ko je s svojo maloštevilno slovensko vojsko 23. novembra 1918 razorožil nemško vojaško stražo v Mariboru. Vojaška intervencija generala Maistra je pomenila začetek konca nemške nadvlade nad velikim delom slovenskega ozemlja. Prevzem vojaške oblasti v Mariboru pa je povzročil šele začetek večmesečnih bojev vzdolž skoraj celotne severne meje z Avstrijo do Italije, ki je delila slovensko narodnostno ozemlje. Ob teh dogodkih je ob stoletnici potrebno ovrednotiti prispevek generala Maistra in njegovih officirjev ter tisoče borcev prostovoljcev, ki so se v zanosu domoljubja do slovenskega naroda in etničnega prostora uprli Nemcem, tudi za ceno svojega življenja. Brez njihovega žrtvovanja in boja bi zanesljivo tudi današnja samostojna Slovenija v svojih zemljepisnih in etničnih mejah izgledala drugače. Čeprav je bila večina jubilejnih dogodkov v Mariboru, na Štajerskem in na Koroškem, boji za severno mejo niso potekali samo tam. Potekali so tudi na Gorenjskem, kar je premalo znano ali celo pozabljeno. Na slovensko stran so po grebenu Karavank poleg Nemcev silili tudi Italijani, saj so imeli v svojem okupacijskem načrtu celoten jeseniško–blejski trikotnik. Izvedbo načrta so jim preprečili prav Maistrovi borci ob pomoči odreda jugoslovanske kraljeve vojske.

Generalu Maistru, borcem in bojem za našo severno mejo pred stotimi leti smo kot slovenski domoljubi dolžni izkazati posebno spoštovanje. V Kranju smo pred desetimi leti ustanovili Društvo general Rudolf Maister Kranj, ki skupaj s 27 društvimi po vsej Sloveniji pod okriljem Zveze društev general Maister, proučuje, sprejema in posreduje njegovo sporočilnost zainteresirani javnosti.

Tudi pobuda za izdajo zbornika »Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo«, je nastala v Društvu general Rudolf Maister Kranj, zato da v jubilejnem letu posebej počastimo generala Rudolfa Maistra in njegove borce. Pomembna vzpodbuda za večjo aktivnost našega društva izhaja tudi iz usmeritev Zveze društev generala Maistra, saj je na letni skupščini sprejela sklep, da je letošnje jubilejno leto Maistrovo leto.

V Društvu general Rudolf Maister Kranj smo se odločili, da v počastitev bojev za severno mejo poiščemo tudi za gorenjski del meje čim več zgodovinskih podatkov o bojih in vojaških akcijah na področju Karavank. Pomemben motiv in tudi več zapisov podatkov vojaških dogodkov pred stotimi leti smo pridobili iz zapisov posameznih zaslužnih članov Združenja vojaških gornikov Slovenije ter od strokovne javnosti, ki je povezana z boji za severno mejo v Karavankah in okolici.

Pri snovanju Zbornika smo za pomoč pri izdaji zaprosili večino gorenjskih občin. Ko smo se s pismom pobude za izdajo zbornika obrnili na župane in vodstva občin, smo bili v Društvu general Rudolf Maister Kranj prijetno presenečeni. V večini gorenjskih občin so župani našo pobudo vsestransko podprtli, kar je očiten izraz politične zrelosti odgovornih posameznikov, ki spoštujejo državotvorni in domoljubni doprinos Slovencev, ki so se pred sto leti bojevali za našo severno mejo. Vse priznanje in zahvala gre županom in občinam Bled, Tržič, Kranjska Gora, Škofja Loka, Mestna občina Kranj, Cerklje, Šenčur ter tudi Občini Jesenice in Radovljica.

Posebno priznanje in zahvala velja vsem avtorjem in urednikoma zbornika dr. Blažu Torkarju in dr. Mihu Šimcu. Zahvala gre tudi Vojaškemu muzeju Slovenske vojske, Muzeju novejše zgodovine Slovenije, Marku Ličini, doc. dr. Damijanu Guštinu in majorju mag. Zvezdanu Markoviću za strokovni pregled. Menimo, da je pričajoči zbornik pomemben zapis o bojih za severno mejo na območju Karavank ter istočasno zgodovinski dokument nastajanja slovenske države.

Predsednik Društva general Rudolf Maister Kranj

Mag. Janez Tavčar

KNJIGI NA POT

Na zemljevidu Centralne Evrope nam ne more uiti podrobnost, da najkrajša črta od najbolj severne točke Jadranskega morja, usmerjena v geografsko težišče evropskega kontinenta vodi preko Karavank, skoraj točno preko Ljubelja. Karavanke se s svojimi dvatisočaki raztezajo od Trbiža na zahodu do Slovenj Gradca na vzhodu, v dolžini okrog 120 km. So najdaljša slovenska gorska veriga in zadnja gorska pregrada od centra Evrope na severu do Jadranskega oz. Sredozemskega morja na jugu.

V vsej zgodovini Ljubelja je bil vojaško najbolj prepoznaven spopad koroških brambovcev pod poveljstvom generala Hillerja z Napoleonovimi četami, ki jim je poveljeval general Belotti. Spopad je bil 10. septembra 1813 in je pomenil vojaški začetek konca Ilirskeh provinc, saj je bila Napoleonova vojska hudo poražena. Boji za severno mejo v Karavankah sto let pozneje (1918–1919) so bili redka izjema vojaškega delovanja, kjer je pripadla ključna vloga spet Ljubelju. Če je bil Ljubelj osrednja točka bojev za severno mejo v Karavankah, pa moramo omeniti tudi okolico Podrožce pri Jesenicah.

Med posameznimi borci izstopa Tržičan Lojze Ude. Rojen je bil v Križah pod Kriško goro. Strateška pozicija njegovega rojstnega kraja je bila izjemna. Razgled z domačega praga je segal do Julijskih Alp in Triglava, simbola Slovenije. Hrbtna stran pa je bila zavarovana z mogočnimi Karavankami. Tako so bile sposobnosti gorskega bojevnika Udetu nekako položene že v zibko. Kot poročnik v 2. gorskem strelskem polku, najbolj slovenski enoti avstroogrškega vojaštva, je v surovih bojih polka v I. svetovni vojni svoje sposobnosti z izkušnjami še izpopolnil. Uporniško in domoljubno nрав je izpričal z upornimi tovariši iz polka v Codroipu oktobra 1918. Ko se je po vojni kalvariji vendarle vrnil v domači Tržič, mu je furman z Ljubelja navrgel: »Vi tukaj postajate, na Ljubelju so pa Nemci.« Nemudoma se je lotil formiranja prve skupine tržiških prostovoljcev za severno mejo, ki so že 14. novembra 1918 odšli na Ljubelj in od tam pregnali vojaško skupino nemškega »Volkswehra«. Streli Udetove skupine na nemško skupino veljajo za prve strele v bojih na Koroškem 1918. Ljubljanska narodna vlada je za vojaškega poveljnika Zahodne Koroške imenovala stotnika Alfreda Lavriča. Ko je le-ta šele novačil prostovoljce, je bil Ude, ne da bi vedel za Lavričovo pobudo, s svojimi že na Ljubelju in še čez na koroški strani. Zato ima ta samoiniciativna pobuda Udetu posebno veljavno. Kar je bil general Maister za celotne boje za severno mejo, je bil Ude v bojih za severno mejo v Karavankah, pravzaprav nekakšen »karavanški general Maister«. Velik mož Tržiča, četudi nanj spominja le skromna plošča na domači hiši na tržiški Koroški cesti.

Od severa proti jugu vodi preko centralnega dela Karavank nekaj vojaških t. i. »operativnih smeri« (Rateče, Podkorenško sedlo, prelaz Ljubelj, prelaz Jezersko). Med vsemi omenjenimi smermi je najbolj propustna in omogoča najlažji prehod

»ljubeljska smer«. V okolici ali z izhodiščem z Ljubelja so se odvijale glavne vojaške aktivnosti v bojih za severno mejo 1918-1919 v Karavankah. Vojaško lahko v teh aktivnostih, ki so jih na ljubeljski smeri vodili najprej poročnik Ude, za njim pa stotnik oziroma major Lavrič pa nato stotnik Kren ter v zaključni ofenzivi srbski-jugoslovanski podpolkovnik Tripković, prepoznamo mnoge tipične značilnosti in zakonitosti bojevanja v gorskem svetu. Ozka Ljubeljska dolina je narekovala kanaliziranje vojaških premikov in s tem omogočala učinkovitost zased s skoraj neprehodnim zapornim strojničnim ognjem in učinkovitostjo ostrostrelcev na izpostavljenih točkah. Toliko bolj pa se je, zlasti v bojih ob Dravi, sočasno pokazala premoč nemškega Volkswehra s težjim orožjem za podporo, s čimer slovenska stran ni razpolagala v zadostnem številu.

Gorsko naravnost v bojih za severno mejo v Karavankah lahko zaznamo tudi iz uporabe italijanskih elitnih gorskih enot alpincev, ki so od Trbiža prodirali proti vzhodu po grebenih na južnih pobočjih Karavank. V okolici Podkorena je Italijane zaustavljal nadporočnik Badjura s svojo slovensko Alpsko četo borcev za severno mejo in sodeloval v bojih tudi na koroški strani. Mnoge podrobnosti bojev za severno mejo v Karavankah so zanimive za proučevanje tudi še danes, sto let pozneje.

V bojih za severno mejo ne smemo prezreti tudi vojaško-političnih vidikov, ki sicer niso značilni le za področje Karavank. Zaznati je pregovorno slovensko neodločnost politikov pri vojaških odločitvah. Vse prepogosto se zanašajo na »druge«. Tudi v bojih na Karavankah je pomanjkanje borcev in pomanjkanje odločnosti pogojevalo zanašanje na Slovencem obljudljene ugodne rešitve glede Koroške s strani antante. To je spodkopavalo odločnost poveljnikov, kot so bili Ude, Lavrič, Hajnrihar, Kren in drugi. Preveč očitna neodločnost politikov je povzročala dezterstvo, zlasti v aprilske ofenzivi 1. 1919, kar je vojaško zelo slabilo slovensko oz. že jugoslovansko stran. Končnemu vojaškemu uspehu navkljub ne gre spregledati ležernosti srbskih-jugoslovanskih generalov do vprašanja Koroške, zlasti poveljnika majske ofenzive generala Smiljanica, kar je posledično pripomoglo k odločitvi v St. Germainski pogodbi (10. septembra 1919) in k boleči izgubi Koroške.

Vsekakor si boji za severno mejo tudi na Gorenjskem, točneje v Karavankah, zaslужijo ustrezno zgodovinsko omembo in pozornost, če že ne zaradi drugega pa vsaj zaradi zgodovinske korektnosti in zaradi predanih mož, ki so se tudi na Gorenjskem neomajno zavzemali za pravično severno mejo slovenskega etničnega ozemlja in tudi zaradi korektnosti do slovenske vojaške zgodovine.

Janez Kavar, brigadir SV v pokoju

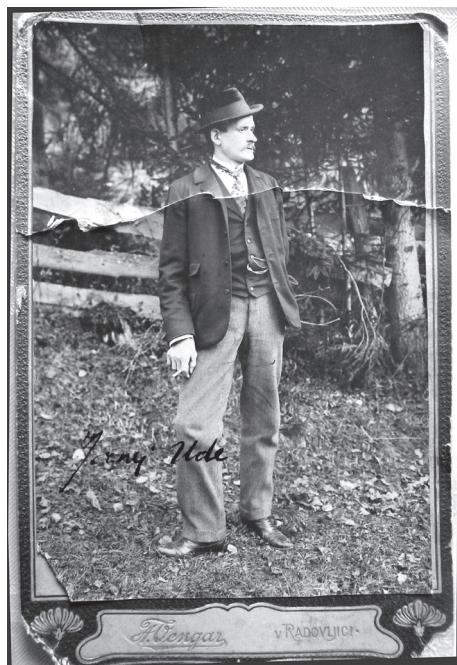
Združenje vojaških gornikov Slovenije

K BIOGRAFSKIM PODATKOM O LOJZETU UDETU ST. (1896–1980)²

Lojze Ude st. se je udejstvoval kot pravnik, publicist in zgodovinar, ki se je še posebej poglobljeno ukvarjal z narodnostnimi vprašanji, zlasti pa z vprašanjem Slovencev na Koroškem. Zanimivo pa je, da vse do danes o njem ni izšla temeljita biografija, ki bi predstavila njegovo viharno življenjsko pot in vlogo v slovenski družbi. Pričajoči prispevek tako skuša bolje osvetliti in predstaviti predvsem prva leta Udetovega življenja, njegovo šolanje v Tržiču in v Ljubljani, ki sta ga zaznamovala prva svetovna vojna in odhod na fronto. To obdobje je bilo v biografskih zapisih in prispevkih doslej dokaj slabo predstavljeno.

Družina

V Križah št. 29 je 16. avgusta 1872 ugledal luč sveta Lojzetov oče Jernej Ude, sin Marije Ude.³ Kot mladenič je bil lepe zunanjosti in – kot je v tržiškem koncu navada – se ga je prijelo ime »Ta lep' Jernej.«⁴ Ob neki večji slovesnosti, morda ob novi maši ali sveti birmi, se je Jernej znašel na kraju, kjer so fantje imeli navado streljati z možnarji in topiči in tako naznanjati slovesnost. Ob tej priložnosti se je zgodila nesreča in mladi Jernej je bil huje ranjen v obraz. Odpeljali so ga v ljubljansko bolnišnico in tam je ostal na zdravljenju.⁵ Po dokaj uspešnem okrevanju se je vrnil pod domači krov, le rahlo povešena ustnica mu je ostala za spomin na ta nesrečni dogodek.

Jernej Ude - Lojzetov oče (vir: iz arhiva gospe Minke Ude, por. Mrhar)

1 Miha Šimac, asist. dr., Teološka fakulteta UL, Katedra za zgodovino Cerkve in patrologijo, Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI – 1001 Ljubljana, miha.simac@teof.uni-lj.si.

2 Prispevek o uporu je bil prvič že objavljen v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (ČZN), 2017, št. 2/3, str. 25–46.

3 NŠAL, ŽA Križe, Krstna matična knjiga 1840–1892, str. 93, zap. št. 29.

4 Pričevanje Lojzetovega sina, prof. dr. Lojzeta Udetega ml., z dne 20. 9. 2011.

5 Pričevanje Jernejeve hčerke, Lojzetove polsestre, gospe Minke Ude, por. Mrhar, z dne 8. 9. 2011.

Kljud tej nezgodi pa se Jernej ni vdal in se je izučil za čevljarja. Pri 23. se je odločil, da si ustvari družino. Všeč mu je bila mlada vdova Marijana, roj. Perko. 27. januarja 1896 sta se v kriški farni cerkvi poročila.⁶ Že 18. junija t. l. pa se je v Križah št. 41 (Pri Lešnikarju) zaslišal otroški jok. Rodil se jima je sin in še istega dne so ga v kriški farni cerkvi krstili za Alojzija.⁷

Zdelo se je, da se je v mlaadi družini naselila sreča, 12. maja 1897 jo je rojstvo hčerke Marijane še povečalo.⁸ Toda nad družino so se že zgrinjali temni oblaki. Mlada mati ni bila videti zdrava. V letu 1898 je družino doletela nesreča, 4. maja je umrla komaj 8 dni stara hčerka Katarina. V mrlški matični knjigi je zapisano, da je Katarina umrla zaradi oslabelosti.⁹ Niso se še posušile solze, ko je smrt čez nekaj tednov vnovič udarila. 27. junija t. l. je umrla Marijana Ude, žena Jerneja, gostača in čevljarja. Župnik je kot vzrok njene smrti v mrlško matično knjigo zapisal: jetika.¹⁰ Jernej je tako v kratkem času ostal brez hčerke in žene, mali Lojze pa brez sestrice in matere. Lojze je v svoji biografiji zapisal, da je mati umrla v l. 1899, najbrž pa je v resnici to bilo leto, ko se je njegov oče Jernej skupaj z njim preselil v Tržič k materi in tam odprl svojo čevljarsko delavnico. Sestro Marijanu je med tem k sebi vzela teta Alenka Naglič s Pristave.¹¹

Čez šolski prag ...

Kmalu je prišel čas, ko je mali Lojze moral oditi v šolo. Med 57 dečki, ki so v letu 1903 v Tržiču prvič prestopili šolski prag, je bil tudi Lojze Ude.¹² Šola in predvsem knjige so ga očitno očarale: »Zelo rad sem bral, še posebej Jurčiča, Mohorjeve knjige in Sienkiewiczove romane. Včasih sem glasno bral delavcem v naši domači čevljarski delavnici.«¹³ Lojzetu učenje torej ni delalo posebnih težav, to pa se je pozneje pokazalo tudi v šoli. V šolskem letu 1904/1905 je bil tako v svojem oddelku edini odličnjak.¹⁴

... v Škofove zavode

Šolanje v Tržiču se je hitro bližalo koncu in treba je bilo misliti na nadaljnjo pot vedoželjnega Lojzeta. Očetu Jerneju je izobrazba veliko pomenila, zato je želel, da bi Lojzeta poslali v šole. V maju 1907 je časopis *Slovenec* objavil obvestilo o sprejemu učencev v Zavod sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano. Škofove zavode, kot so jih

6 NŠAL, ŽA Križe, Poročna matična knjiga 1836–1907, str. 69, zap. št. 1.

7 NŠAL, ŽA Križe, Krstna matična knjiga – prepisi, l. 1896.

8 NŠAL, ŽA Križe, Krstna matična knjiga – prepisi, l. 1897, zap. št. 20.

9 NŠAL, ŽA Križe, Mrlška matična knjiga – prepisi, l. 1898, str. 42, zap. št. 24.

10 NŠAL, ŽA Križe, Mrlška matična knjiga – prepisi, l. 1898, str. 45, zap. št. 34.

11 Arhiv Slovenije, AS 1193 Lojze Ude, t.e. 2, ovoj 14: Vprašalna pola – življenjepis.

12 *Letno poročilo ljudske in obrtnne nadaljevalne šole v Tržiču za šol. leto 1902/1903*, str. 12.

13 Peter Likar, *Lojze Ude – moje bitke*, Maribor, 1980., str. 4.

14 *Letno poročilo ljudske in obrtnne nadaljevalne šole v Tržiču za šol. leto 1904/1905*, str. 12.

poimenovali ljudje, je z velikim trudom in ob obilni podpori vernikov in duhovnikov ustanovil ljubljanski knezoškof Anton Bonaventura Jeglič. *Dom in svet* je v l. 1905, prvem letu odprtja zavodske gimnazije, takole zapisal: »Ljubljanski knezoškof dr. A. B. Jeglič je iz doneskov cele škofije in iz svojih lastnih žrtev postavil na šentviškem polju krasno zgradbo, ki je namenjena vzgoji srednješolske mladine. Letos se je otvoril prvi razred, in vsako leto se bo zavod izpopolnjeval do celotne gimnazije. Poleg šolskih prostorov, stanovanj za profesorje in gospodinjskega oddelka, imamo tu semenišče za mladeniče, ki se namenijo za duhovski stan, in konvikt za one, ki se pripravljamjo za kak posvetni stan. Prostora bo za 400 gojencev in bo ta zavod največji te vrste v naši državi.«¹⁵

Oče Jernej je bil s tem nedvomno seznanjen, Lojzetova stara mati pa si je menda še posebej že lela, da bi tudi Lojze končal takšne šole in nekoč postal duhovnik. V naznanihu, ki ga je 29. maja 1907 objavil *Slovenec* o pogojih za sprejem v Škofove zavode, med drugim beremo, da so v šolo sprejemali telesno zdrave in moralno neoporečne mladeniče, zlasti takšne, za katere je bilo upati, da se bodo po končani gimnaziji odločili za duhovniški poklic. Navedli so še podatke glede oskrbe in stroškov šolanja oziroma višino šolnine ter navodila, kako oddati prošnjo za sprejem ter kaj naj ta vsebuje. Na koncu zapisa pa so še dopisali: »Mladenci, o katerih se bo sodilo, da bi se mogli sprejeti v zavod za I. gimnazijski razred, se bodo pozvali k izpitu, ki se bo vršil v ponedeljek, 8. julija (začetek ob 8. uri zjutraj) v šolskih prostorih kn. šk. Zavoda v Št. Vidu nad Ljubljano. /.../«¹⁶

Lojze Ude v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu (vir: iz arhiva gospe Minke Ude, por. Mrhar)

15 *Dom in svet*, 1905, l. 18, št. 10, str. 634.

16 *Slovenec*, 29. 5. 1907, str. 2–3.

Tudi Lojzetov oče Jernej in stara mati sta kljub stroškom, ki jih je takšno šolanje terjalo, sklenila, da bo šel v Škofove zavode tudi Lojze. Pri tem ga je gmotno po svojih močeh podpirala predvsem stara mama, »žena čevljarskega mojstra«.¹⁷ Za vstop v zavode pa je bilo, kakor so zapisali, treba opravljati sprejemni izpit, ki ga je Lojze uspešno opravil 8. julija 1907 v Škofovih zavodih. Šolsko leto 1907/08 se je v Škofovih zavodih začelo 18. septembra s sveto mašo.¹⁸ V prvem letniku gimnazije se je tistega prvega šolskega dne med 49 znanja željnimi fantiči znašel tudi Lojze. Toda Ude je med temi dijaki, ki so prihajali iz različnih krajev, že imel dobrega prijatelja. Skupaj z njim se je namreč v zavodske gimnazije vpisal sošolec iz osnovnošolskih klopi, Tržičan Kozma Ahačič.¹⁹

V prvem letu gimnazije so Lojzeta poučevali: dr. Jožef Demšar (verouk), dr. Ivan Knific (matematika), prof. Anton Koritnik (latinsčina in slovenščina), prof. Jožef Koritnik (zemljepis) in prof. Frančišek Pengov (prirodopis in nemščina).²⁰ Poleg tega so dijaki v zavodih imeli še neobvezne predmete: petje je poučeval Vojteh Hybášek, profesor Anton Koritnik jih je uril v lepopisju, učitelju Frančišku Pengovu pa je bil zaupan še pouk v telovadbi.²¹

V naslednjih letih so se v zavodskih učilnicah pred dijaki znašli tudi še drugi izvrstni profesorji. Med njimi je bil gotovo najbolj opazen slavist dr. Anton Breznik, ki je v Lojzetov razred prvič vstopil v 5. gimnaziji, lepote slovenskega jezika pa je Lojzetu in njegovim sošolcem odkrival vse do mature. Prav dr. Breznik naj bi Lojzeta tudi »označil za liberalca«,²² vendar ne v političnem smislu. O svojem šolanju v zavodih je Lojze dejal: »Tu sem v vsej klerikalni zaprtosti spoznal nekaj širokosrčnih in razgledanih mož.«²³

Poleg obveznih in neobveznih predmetov je gimnazija imela tudi bogato knjižnico in Lojze je tudi v gimnaziji rad segal po knjigah: »To je bilo obdobje, ko sem ogromno bral: vse domače pesnike in pisatelje in nekatere tuje. Še posebej so mi bili všeč: Dickens, Shakespeare in Björnson, od domačih sem najbolj cenil Cankarja.«²⁴ Gimnazija je zelo podpirala dijaško udejstvovanje na športnem in kulturnem področju. Vrstile so

17 Prim. Arhiv Slovenije, AS 1193 – Lojze Ude, t.e. 2, ovoj 14: Vprašalna pola – življenjepis.

18 Prim. II. *Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1906/1907*, str. 51.

19 Prim. III. *Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1907/1908*, str. 53–54.

20 Biografije profesorjev in prefektov kakor tudi obširnejše o sami zgodovini Zavoda sv. Stanislava, učnem načrtu in dijaških aktivnostih glej: Dolinar (ur.), *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, Ljubljana, 2005.

21 Prim. III. *Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1907/1908*, str. 34–35.

22 Ibidem.

23 Likar, *Lojze Ude – moje bitke*, str. 5.

24 Ibidem.

se predstave na domačem odru, pripravljali so svoje nastope in prosta predavanja, telovadne igre, ustvarjali svoj dijaški list. Predvsem je tu treba omeniti *Mentorja* in *Domače vaje*. Lete so zavodarji prevzeli kot zapuščino ljubljanskega Alojzijevišča. Prvič so izšle 22. oktobra 1910. Domače vaje so izhajale v okviru literarnega krožka, ki ga je sprva vodil dr. Breznik.²⁵ Tudi Lojze je bil dejaven pri literarnem ustvarjanju. V šolskem letu 1913/1914 je Ude v zavodskih *Domačih vajah* objavil večje število literarnih poskusov in pod različnimi psevdonimi ali kraticami (npr. C.U.K. in A. U.) najdemo naslednje prispevke: Ivanka, Iz vsakdanjosti, Kako se je potepuh po mnogih večerih srečal s svetim večerom in Zlati mamici na grob.²⁶ V slednji se občuti tudi Lojzetova osebna bolečina, ki jo je doživljal zaradi materine prezgodnje smrti. V tem letniku je Lojze dijakom posebej predstavil tudi Baudelaira z naslovom: *Charles Baudelaire in njegova poezija*.²⁷ Že leto prej pa je v več nadaljevanjih predstavil življenje in delo ležeče »domače vaje« ukrajinskega pesnika Tarasa Ševčenka.²⁸

V viharju prve svetovne vojne

V letu 1912/1913 so v gimnaziji prvkrat opravljali maturo v slovenskem jeziku in maturantje so odhajali v svet, da bi dosegli cilje, ki so si jih začrtali. Lojzeta sta takrat čakali še dve leti gimnazijскеga študija, preden bi tudi on lahko začel uresničevati svoje sanje. Zdelo se je, da nič ne more zmotiti zavodskega vsakdana med menjavanjem molitev, učenjem in veselih trenutkov. Toda zgodilo se je drugače. Junija 1914 je Gavrilo Princip v Sarajevu ubil habsburškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegovo ženo Sofijo. Že čez dober mesec je AvstroOgrska napovedala vojno Srbiji in kaj kmalu se je dobršen del Evrope znašel v primežu vojne. Vsi pa so pričakovali,

da bo leta kratka. Prvim porazom cesarskih čet na Ceru in pozneje na ruskem bojišču je sledilo spoznanje, da bo vojna vse prej kot kratka. Ob hudih porazih in težkih izgubah so cesarske čete vedno znova potrebovale nove vojake. Mobilizacijski pozivi in izbiranja vojaških novincev so tako postajali del vsakdana. Na fronte so pošiljali nove čete, opremo in strelivo, od tam so se vračali ranjeni in bolni vojaki.

Tudi Škofovih zavodov vojna ni obšla. Že ob začetku vojne je v vojaške vrste vstopilo kar nekaj gojencev zavoda, še več pa maturantov. Dijaki pa so zbirali denarna sredstva v različne namene, za ranjene vojake ali njihove sorodnike, za Rdeči križ itd. Toda to še ni bilo vse. Knezoškof Jeglič je prostorni zavod že poleti 1914 ponudil Rdečemu križu, vojaška oblast pa je v zavodskih prostorih namestila vojaško

25 Lojze Štrubelj, *Še vedno živo drevo: Zavod svetega Stanislava skozi desetletja*, Ljubljana, 1996, str. 156–157.

26 Prim. NŠAL, Zavod sv. Stanislava, fasc. 13, Domače vaje, letnik XLIV, 1913–1914.

27 Ibidem, str. 787.

28 Prim. NŠAL, Zavod sv. Stanislava, fasc. 13, Domače vaje, letnik XLIII, 1912–1913.

bolnišnico. Prve ranjence so v zavod pripeljali 28. decembra 1914.²⁹ Tako so zavodski dijaki lahko od blizu videli, kaj zmore storiti vojna. S fronto so se z dopisnicami in pismi oglašali zavodski gojenci, na fronto so pošiljali pozdrave dijaki in profesorji. Na žalost pa so od tam prihajale tudi žalostne vesti. Ob koncu leta 1914 je v zavod prispela novica, da je 19. novembra na bojnem polju padel prvi zavodski abiturient Ivan Plevnik. Gojenci zavoda so se ga skupaj s profesorji in ostalimi zavodskimi uslužbencini spomnili pri sveti maši v zavodski kapeli.³⁰

Matura

Vujaška oblast pa je še vedno potrebovala nove in nove vojake in je zato začela posegati po čedalje mlajših letnikih. Temu se je podredilo tudi šolstvo. Že v oktobru 1914 je šolski minister namreč izdal posebna navodila za opravljanje predčasne mature: »Z ozirom na sedanje izredne razmere je ministrstvo za uk in bogočastje izdalo v odloku na deželne šolske oblasti izjemne določbe za predčasno pripuščenje k zrelostnim izpitom onih srednješolskih dijakov, ki so pozvani v vojaško službo. – Dijaki višjega razreda, ki so za tekočo šolsko leto vpisani na popolni javni srednji šoli ali taki, ki ima pravico javnosti, se smejo na njih prošnjo takoj pripustiti k zrelostnemu izpitu, če dokažejo, da so bili na naboru rojenih 1. 1894. potrjeni k vojakom, da so vstopili ali da imajo vstopiti v aktivno službo ali pa da so dopolnili 18. leto in da so se po konstataciji usposobljenosti prijavili za vojaško službo v fronti kot prostovoljci in da bodo po dobrem izidu zrelostnega izpita pozvani v aktivno službo. Takim dijakom 8. gimnazijskega, oziroma 7. razreda realke bodo vojaške oblasti po potrebi dovoljevale potrebnii dopust, da morejo položiti izpit. – Na teh zrelostnih izpitih, ki se bodo vršili čim prej po predstavljanju kandidatov, se bo največ polagalo na splošno kulturo; ne bo se torej vpraševalo o stvareh, ki zahtevajo pripravljenost spomina, a onim dijakom, ki bodo izkazali nedvomno zrelost za višje študije, se bodo dovoljevale še druge obširne olajšave. – Te določbe sicer ne veljajo za eksterniste, a če so potrjeni k vojakom in če imajo vse druge predpogoje, se tudi oni takoj pripuste k zrelostnemu izpitu. – Oni kandidatje, ki so v zadnjem zasedanju zrelostnih izpitov prekinili izpit ali ki imajo ponoviti izpit po šestih mesecih, se smejo takoj pripustiti k novi skušnji. – Za one dijake, ki zaradi vojne ne morejo položiti izpita na svojem zavodu, se odredijo druge določbe. – Dijakom četrtega učiteljiškega tečaja, ki so potrjeni k vojakom in ki so že vstopili ali imajo vstopiti v aktivno službo, se dovoljujejo iste olajšave, v kolikor to dovoljuje njih bodoči poklic.«³¹

V februarju 1915 so ljubljanski časopisi vnovič prinesli novice o novem naboru: »Črnovojniško pregledovanje v Ljubljani. V četrtek dne 18. februarja t. 1. se prične črnovojniško pregledovanje v Ljubljani. V četrtek 18. februarja pride k pregledovanju

29 X. Izvestje knezoškofiske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1914/1915, str. 3.

30 XI. Izvestje knezoškofiske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1915/1916, str. 9.

31 Učiteljski tovariš, 23. 10. 1914, str. 3–4.

letnik 1891., in sicer ob 8. uri domači, ob 9. uri tuji črnovojniki. V petek 19. februarja pride k pregledovanju letnik 1895. domačih in v soboto 20. februarja letnik 1895. tujih črnovojnikov. Marca 1915 je prišel na vrsto tudi Udetov letnik 1897.³² Med te nabornike pa je spadal tudi Lojze. Z maturo je bilo torej treba pohiteti. Zato je že v marcu 1915 tudi v Škofovih zavodih potekala t. i. vojna matura. Prijavilo se je 15 kandidatov. 9. marca so kandidati dobili nalogu iz nemščine. Naslednjega dne so opravljali izpit iz latinščine, izpit iz slovenščine pa je potekal 11. marca. Tu so kandidati imeli možnost izbire med temi nalogami:

- Mnogo je silnega na zemlji, silnejšega od človeka ni (Sofokles).
- Pomen Janežičevega »Slov. Glasnika« za slovensko pripovedništvo.
- Gorjé narodu, ako neomajni zakoni večni ne stojé več,
igräche so nesmrtne mu resnice (Stritar).

Za prvo temo se je odločilo enajst kandidatov, za drugo pa štirje. Naslednjega dne jih je čakala še grščina, 13. marca pa ustni izpiti. Maturi je predsedoval takratni vladni svetnik, c. kr. deželni šolski nadzornik dr. Janko Bezjak. Pet kandidatov je maturo opravilo z odliko (*glej seznam – krepki tisk*), vsi drugi pa soglasno.

Priimek in ime	Rojstni kr kraj/kraj	Rojstno leto
Bidovec, Valentin	Zalog pri Goričah	1896
Cerar, Ivan	Dob	1895
Gašperšič, Jožef	Kropa	1896
Gerčar Jožef	Cvibel pri Žužemberku	1895
Grat, Mihael	Dragomelj pri Sv. Jakobu ob Savi	1895
Klinar, Frančišek	Javornik	1896
Končan, Anton	Domžale	1895
Lesar, Janez	Gorenja vas pri Ribnici	1895
Moder, Anton	Videm pri Dolu	1895
Oblak, Gabrijel	Vrhnika	1895
Perne, Jožef	Povlje pri Trsteniku	1896
Peterlin, Albin	Preserje pri Homcu	1895
Potočnik, Jakob	Št. Lenart	1895
Ude, Alojzij	Križe pri Tržiču	1896
Verbič, Frančišek	Vrhnika	1895

Seznam dijakov, ki so 13. marca 1915 uspešno opravili maturo:³³

32 *Slovenec*, 17. 2. 1915, str. 5.

33 O maturi, nalogah in seznamu maturantov – povzeto po: X. Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1914/1915, str. 18–21.

Na seznamu je mogoče opaziti, da je med drugimi skupaj z Lojzetom maturiral tudi poznejši znani profesor in duhovnik Anton Moder (1895–1979).³⁴

V cesarski armadi

Ob vseh teh maturantih je kot prihodnji poklic navedena vojaščina. Lojze se je v vojaški suknji znašel 15. aprila, kot je razbrati iz dokumentov, in sicer v 27. domobranskem pehotnem polku.³⁵ Tu je pristalo tudi precej drugih zavodskih fantov, nekateri pa so bili dodeljeni 17. pehotnemu polku ali drugim enotam. Če sodimo po navedbi njegovega čina v zavodskem letnem poročilu, se je očitno tudi Lojze znašel med enoletnimi prostovoljci, to pa so lahko postali vsi, ki so končali srednješolsko izobraževanje in opravili maturo. Možnost enoletnega služenja vojaščine in ugodnosti, ki so bile s tem povezane (npr. izbira enote, v kateri bi enoletni prostovoljec to službo opravljal), so v cesarski vojski poznali že vse od vojaških reform in preuređitev države v dvojno monarhijo 1. 1867/68.³⁶ Zakonska določila o enoletnih prostovoljcih so se med vojno le nekoliko spremenila. V njih je namreč pisalo, da »za vstop v po domovinstvu pristojni pešpolk, oziroma v polk tirolskih cesarskih lovcev ni potrebno posebnega dovoljenja in se vstop nikdar ne more zabraniti.« Za nekatere druge enote – kot npr. saniteto ali konjenico – so bili postavljeni posebni pogoji.³⁷

Morda si je Lojze enoletno prostovoljstvo izbral tudi zato, da bi si s tem odprl pot do višjega čina in položaja, saj je bilo to med vojno mogoče precej hitreje doseči. Niso bili redki enoletni prostovoljci, ki so jih kar takoj poslali v šole za rezervne častnike. Med takimi je bil npr. tudi Albin Peterlin. Ta je tudi na kratko opisal svoje šolanje v rezervni častniški šoli v Brežah na Koroškem.³⁸ Zavodski kronist je v času vojne vihre nasploh skušal o nekdanjih gojencih in njihovih vojaških uspehih imeti neke vrste pregled. V zavodskem *Izvestju* za l. 1915/1916 je tako med drugim zapisal: »Dne 13. marca je napravilo maturo 15 osmošolcev, ki so nastopili vojaško službo 15. marca, oziroma 15. aprila. Izmed teh sta bila Klinar Franc in Perne Jožef kasneje superarbitrirana in odpuščena. Izmed ostalih je Ivan Cerar, poddesetnik – enoletni prostovoljec pri dom. pp. 27., 3. oktobra 1915 padel, zadet od laške krogle, na Rombonu. /.../ Drugi so različno napredovali: Potočnik Jakob je postal kadet (dom. pp. 27); Bidovec Valentin in Peterlin Albin sta kadeta aspiranta (dom. pp. 27);

34 Obširneje o njem glej: Ambrožič, Profesorski zbor, v: France M. Dolinar (ur.), *Sto let Zavoda sv. Stanislava*, str. 449–450.

35 Prim. ÖSTA/KA, Militärschulen, Karton 1704, ovoj LIR 27.

36 Prim. *Slovenski narod*, 19. 12. 1868.

37 Prim. *Slovenec*, 16. 2. 1915, str. 5.

38 Prim. Šimac, Zapiski vojaka Albina Peterlina (1895–1916): iz župnijske kronike župnije Homec. V: *Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, letn. 32, št. 2 (2009), str. 359. Odslej: Šimac, Zapiski vojaka Albina Peterlina.

enoletna prostov. četovodji sta Lesar Janez in Moder Anton (oba pri pp. 17.); enol. prost. desetnika pri pp. 17. sta Gašperšič Jožef (rekonvalescent v Gradcu) in Oblak Gabriel (pri stavb. Oddelku v Judenburgu); pri dom. pp. 27 so enoletni prostov. desetniki Gerčar Jožef, Ude Alojzij in Verbič Franc. S temi služi Končan Anton kot enol. prostov. desetnik pri strojnih puškah pp. 59.; Grat Mihael je pa enol. prostov. desetnik pri trdnj. art. p. 1.«³⁹

Iz omenjenega zapisa tako izvemo, kje so služili vojaščino in kako so napredovali fantje, ki so maturirali istega dne. Lojze je bil tako v šolskem letu 1915/16 še vedno pri 27. domobranskem pehotnem polku, in sicer je napredoval v čin enoletnega prostovoljca desetnika. Vprašanje je le, kdaj je bil povisan v ta čin, pa tudi, kdaj je bil prvič poslan na bojišče. Vse dotlej namreč še niso bili odkriti dokumenti, ki bi na ti dve vprašanji odgovorili. Lahko torej le ugibamo, da je bil Lojze z enim od nadomestnih bataljonov poslan k polku. Polk se je do srede avgusta nahajal na ruskem bojišču, potem pa je bil premeščen na soško fronto. 20. avgusta 1915 se je 27. domobranski pehotni polk znašel na Koroškem, v Brnci (Fürnitz). Albin Peterlin, ki je bil tudi pripadnik tega polka, je o tem zapisal: »Tu smo ostali pet dni, da so nas opremili z gorsko opravo in nas preiskali, ako nima kdo kake nalezljive bolezni. 25. avgusta smo se odpeljali v Trbiž, od tu pa nato korakali v Rabelj, od koder smo po 5 km dolgem rovi ondotnega rudnika ponocí prišli v Spodnji Log (Unterbreth). Do tu je korakal naš I. bataljon redno skupaj. V Logu so pa vsako stotnijo poslali kam drugam.«⁴⁰ 27. domobranski pehotni polk so tu razbili, vsak bataljon je bil poslan na drug položaj: »Drugi bataljon se je zajedel na Šmohor (1931 m), tretji na Veliki lemez (2030 m), prvi je ostal tam daleč na Rombonu (2200 m), a 13. stotnija v bovški trdnjavi.«⁴¹ Ker doslej nimamo podatkov, v katerem bataljonu je Lojze takrat služil, tako ni mogoče natančno povedati, na katerih položajih je bil.

V februarju 1916 je bil 27. domobranski pehotni polk vnovič premeščen, tokrat na tirolsko bojišče, v vojno črto na FindenigKofel (1216 m). Po nekaj dneh lepega vremena jih je zajelo močno sneženje, ki je povzročalo še dodatne težave, ki so dosegle vrhunec 12. marca 1916, ko je snežni plaz povzročil tudi smrtne žrtve med vojaki 27. domobranskega pehotnega polka.⁴² Zato so bili vojaki čez nekaj dni veseli, ko so jih poslali v zaledje. Prvi in tretji bataljon 27. domobranskega pehotnega polka sta se takrat znašla v vasi Auer, 2. bataljon pa je bil nastanjen v Branzollu. Tu so ostali ves čas priprav na avstroogrsko ofenzivo, poimenovano Kazenska ekspedicija

39 *XI. Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1915/1916*, , str. 10–11.

40 Šimac, Zapiski vojaka Albina Peterline, str. 359–360.

41 Ivan Matičić, *Na krvavih poljanah*, Ljubljana, 2006, str. 66.

42 Šimac, Zapiski vojaka Albina Peterline, str. 364.

(Strafexpedition),⁴³ ki so jo začeli 15. maja 1916 in s katero so žeeli presenetiti Italijane. Po začetku ofenzive so tudi 27. domobrantski pehotni polk poslali na fronto. 3. junija 1916 se je v bojih za Mte Cengio še posebej izkazal njegov prvi bataljon. Že sredi junija pa so polk vnovič premestili na rusko bojišče.⁴⁴

V Lojzetovi biografiji lahko preberemo, da se je kot vojak znašel na »ruskem, soškem in romunskem bojišču«, nikjer pa ni mogoče najti časovnih okvirov, kdaj je bil kje.⁴⁵ Prav tako nikjer ni omenjeno tirolsko bojišče. Seveda je mogoče, da ga je pisec biografije kratko in malo prištel kar k soškemu, vendar bi bilo po drugi strani težko verjeti, da bi Lojze sam zagrešil prav takšno napako.⁴⁶ Na žalost tudi šolski kronist o tem obdobju molči, saj za 1. 1916/1917 zavodska kronika *Izvestje* ni posebej izšla in tako nimamo nikakršnih dodatnih podatkov o napredovanju zavodarjev v vojaških vrstah in njihovem položaju.⁴⁷ Zato se postavlja vprašanje, ali bi bilo mogoče sklepati, da Lojzeta na Tirolskem ni bilo. Morda pa so prav tedaj, v drugi polovici leta 1916, Lojzeta poslali v šolo za rezervne častnike.

V šoli za rezervne častnike

V Vojnem arhivu na Dunaju se je našel droben dokument, ki priča, da je to šolo zagotovo obiskoval. Gre pravzaprav za dopis, ki ga je na poveljstvo nadomestnega bataljona 27. domobrantskega pehotnega polka naslovilo domobrantsko ministrstvo in v katerem je spraševalo o Lojzetovem šolanju v rezervni šoli. S poveljstva (tedaj je bilo nastanjeno v Admontu) so 27. januarja 1917 poslali želeni odgovor in mu priložili izpitni protokol za takratnega enoletnega *prostovoljca, korporala – kadetnega aspiranta* Alojzija Uleta. Od tod torej vemo, da je vsaj še v januarju 1917 imel omenjeni čin kadetnega aspiranta. Po žigu, ki ga najdemo na izpitnem protokolu, pa je mogoče sklepati, da je Lojze šolo za rezervne častnike obiskoval v Slovenski Bistrici. Tja je bil pozneje, in sicer v letu 1917, poslan tudi njegov tržiški rojak Milan Šter. V svojih spominih (zapisal jih je v letih 1968/69) je Šter opisal življenje na tej šoli, na kateri so se takrat znašli tudi drugi Slovenci, med njimi npr. tudi Božidar Jakac. V glavnem pa so bili na tej šoli poleg Slovencev takrat še fantje iz Koroške, Nemci in Bošnjaki. Poveljnik šole je bil tedaj Hrvat, polkovnik Majorkovič, bataljonski poveljnik pa stotnik Gruber iz Celovca. Kot je zapisal Šter, je šolanje potekalo tako: »Vstajali smo ob $\frac{1}{2}$ 4, zaradi premaknitve ure ob $\frac{1}{2}$ 3. Zjutraj smo imeli do $\frac{1}{2}$ 7 vaje o salutiranju in

43 O tej ofenzivi glej: Marko Simić, *Po sledeh soške fronte*, Ljubljana, 1996, str. 113.

44 Kratek oris o zgodovini polka glej: Švajncer, *Svetovna vojska 1914–1918*, str. 41–42.

45 Prim. <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:4041/VIEW/> (zapis z dne 30. 9. 2011).

46 Prim. *Curriculum vitae*, v: AS 1193 – Lojze Ude, t.e. 1, ovoj 5.

47 So pa zato letno poročilo za to šolsko leto objavili združeno z naslednjo številko poročil.

Glej: XII. in XIII. *Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskih letih 1916/17 in 1917/18.*

za dvig discipline, te vaje je vodil Stabsfeldwebel. Za zajtrk je bil čaj in žlica marmelade. Nato smo imeli ves dopoldan manevre. Opoldne pa smo dobili za kosilo: čisto juho, solazo in majhen košček mesa. Toda, ko smo prikorakali iz manevrov domov, utrujen in zaspan, nisem mogel jesti ampak sem takoj zaspal in šele potem pojedel to skromno kosilo. Od 14–16h smo imeli telovadbo ali kakšen pohod. Ob 16–17h večerja, topel čaj in žlica marmelade. Od 17–19h pa smo imeli predavanja, o katerih vem samo toliko, da sem se ves čas ščipal, da ne bi zaspal. Na vsakih 5 dni pa smo prejemali hlebček kruha seveda črnega, katerega pa smo še isti dan pojedli. Tudi po 6 ogrskih cigaret smo dobivali vsak dan namesto kruha, toda samo nekaj časa. Toliko o sijajni hrani v officirski avstroogrski šoli.⁴⁸

Skoraj gotovo je tudi Lojze doživel takšno urjenje v šoli za rezervne častnike in doživel podobno oskrbo s hrano, kot jo je opisal Šter. Iz Lojzetovega izpitnega protokola lahko razberemo le še njegove ocene ob koncu šolanja, ki ga je najbrž zaključil ob koncu l. 1916. Iz protokola je mogoče videti, da je bil Lojze ocenjen s povprečnimi ocenami.⁴⁹

Leto 1917

Lojze sam je za svojo biografijo prispeval podatek, da naj bi bil v častnika povisan v februarju 1917,⁵⁰ v biografskem leksikonu pa najdemo podatek, da je bil povisan v januarju t.l.⁵¹ To bi torej pomenilo, da je bil v prvih dveh mesecih 1917 Lojze v resnici povisan v praporščaka. Ti sicer res še niso bili čisto pravi častniki, so pa bili častniški kandidati in z določenimi omejitvami pravic so tudi njih že šteli k častniškemu zboru.⁵² V uradnih seznamih, na katerih so zapisani tudi rezervni praporščaki, v l. 1917 Lojzeta še ni moč najti. Še več, v vojaškem uradnem listu najdemo zapis, da je bil v rezervnega praporščaka povisan šele 1. 1918.⁵³ Seveda pa je pri tem mogoče upoštevati tudi to, da je čin prejel že prej, uradno pa mu je bil priznan s precej velikim zamikom. Kje je preživel prve mesece leta 1917, doslej (še) ni bilo mogoče odkriti, lahko pa bi sklepali, da je z novim činom prejel tudi nove zadolžitve in se tako najbrž znašel pri nadomestnem bataljonu v Admontu, kjer je prevzel določene naloge pri urjenju in skrbi za vojaške novince. Že aprila 1917 je bilo znano, da ta pohodni

48 Milan Šter, *Spomini*, str. 10. Za prijazno pomoč in vpogled v njegovo zapuščino se iskreno zahvaljujem njegovi hčerki.

49 ÖSTA/KA, Militärschulen, karton 1704, ovoj LIR 27.

50 Prim. *Curriculum vitae*, v: AS 1193 – Lojze Ude, t.e. 1, ovoj 5.

51 Prim. <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:4041/VIEW/> (zapis z dne 30. 9. 2011).

52 Prim. Stergar, *Vojski prijazen in zaželen garnizon*, str. 9.

53 *Personalverordnungsblatt für die k. k. Landwehr* Nr. 189 vom 24. 12. 1917, str. 3242: Rangbestimmungen für Fähnriche in der Reserve, Ranggrupe vom 1. 1. 1918: Alois Ude, Gebirgsschützenregiment Nr. 2 (Rang Nr. 55).

bataljon 1. maja ne bo odšel k svoji enoti, kakor je bilo načrtovano, temveč bo moštvo 1., 2. in 3. stotnije moralo k črnovojnikom (Landsturmu).⁵⁴

To se je dejansko zgodilo in precejšen del moštva iz 2. gorskega strelskega polka je potem sestavljal XXIX. pohodni bataljon,⁵⁵ s katerim so vojaške oblasti skušale okrepliti 27. črnovojniški pehotni polk. Ta je bil tedaj na romunskem bojišču in tja je bil poslan tudi pohodni bataljon, v katerem se je očitno znašel tudi Lojze. Že v avgustu so se udeležili hudih bojev. Med udeleženci teh spopadov je bil tudi nadporočnik Franc Zupančič, ki je v svojem dnevniku med drugim zapisal: »9.8. Oblačno. Ob 4h zjutraj prične zopet močno naša artilerija. Nato se pričnemo premikati po jarku na desno. Moja kompanija je prva. S par šrapneli nas počasti Rus. Ob $\frac{1}{2}$ 7h dopoldan prekoračimo reko Putna. Ob 7h pridemo v prve ruske jarke, kjer so jih že sinoči pregnali. Nimamo do sem nič izgub. Medtem postane vroče. Ob $\frac{3}{4}$ 12h dobim povelje napasti Ruse iz f lanke pri Olesesti, medtem ko ji napadata dve kompaniji frontalno. Pred menoj je že dr. Goljevšček z Jagdkomdo; ta mi pove, da so se Rusi že tudi tam umaknili. In res nismo dobili več ujetnikov kot samo enega.

Zato gremo dalje in na sredi vasi Tifesti ustavim kompanijo in pa Jagdkommando, ki je že na severnem robu vasi. Na desno nimamo namreč zvezе. Zato pošlje stotnik Nejedly kompanijo 8 (Obt. Nalezinek) na desno stran od mene, da bi dobila zvezо.

Lojze Ude v vojaški sukni

(vir: iz arhiva gospe Minke Ude, por. Mrhar).

⁵⁴ Prim. Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, str. 178.

⁵⁵ Ibidem, str. 181.

Ob 2.40h pride do regimenta povelje, da moramo spustiti do 2.30h bele rakete v zrak, ker bo ob 3h pričela streljati artilerija. Gremo, da bi premaknili vse kompanije v črto Jagdkompanije, v tem pa me opozori neki zugsführer, da se zbirajo v gozdu poldesno od nas k protinapadu. Žvižgam in vpijem, da bi to povedal stotniku Nejedlyju (baonskdtu), pa je že prepozno. Streljanje je že tu. Zasučem kompanijo, ki se res nadvse hrabro drži. Pa premoč je na strani Rusov. /.../«⁵⁶

Teh bojev pri Tifestiju se je udeležil tudi Ude. Seznam izgub 27. črnovojniškega polka nam kaže, da je bil prav v tem spopadu med drugimi ranjenci tudi rezervni praporščak Lojze Ude.⁵⁷ Polk je sicer imel hude izgube, še več mož pa je bilo zajetih, tudi nadporočnik Zupančič.⁵⁸ Toda Lojze ni bil med zajetimi. Kot ranjenca so ga oskrbeli avstrijski sanitetci in ga poslali v zaledje. Najverjetneje se je zdravil v kateri izmed garnizijskih bolnišnic na Ogrskem, Češkem ali v kateri drugi sanitetni ustanovi v takratni monarhiji, iz katere pa žal niso pošiljali bolniških listov v Vojni arhiv na Dunaju. V arhivu namreč tovrstnega dokumenta o Udetu vsaj doslej ni bilo mogoče najti.⁵⁹

Prav mogoče pa je, da je bil prav zaradi hrabrosti, ki jo je pokazal na romunskem bojišču, predlagan v odlikovanje, in sicer s srebrno medaljo za hrabrost 2. razreda. Omenjeno medaljo naj bi po poročanju zavodskega kronista tudi prejel.⁶⁰ Podobno nam poroča tudi notica, ki jo je časopis *Slovenec* objavil 29. 10. 1917: »Za hrabrost pred sovražnikom je bil odlikovan s srebrno hrabrostno svetinjo II. razreda c. kr. praporščak Al. Ude. Odlikovani je izvršil gimnazijo v Št. Vidu nad Ljubljano. Tovariši iskreno čestitamo!«⁶¹ Pri tem je vnovič zanimivo opozoriti, da je tudi v časopisni notici Ude že naveden s činom praporščaka. Kljub trudu in prizadevanju pa predloga za to odlikovanje arhivistom ni uspelo najti. Zato pa zagotovo vemo, da je prejel medaljo za ranjence in pozneje še Karlov četni križec.

Zadnje leto vojne 1918

Kje je Lojze pozneje okreval in preživel naslednje mesece, ni bilo mogoče ugotoviti, najverjetneje pa se je kar kmalu spet znašel pri nadomestnem bataljonu 2. gorskega strelskega polka. Pri poveljstvu si je Lojze spomladi 1918 izprosil študijski

56 Zupančič, *Dnevnik 1914–1918*, str. 202–203.

57 Prim. ÖSTA/KA, Verlustliste Ldst. IR 27 für die Zeit vom 5. August bis 2. September 1917, karton 195.

58 Ibidem.

59 Za vso pomoč pri tem iskanju podatkov o Udetu gre moja zahvala pokojnemu dr. Josefu Jerku z Dunaja.

60 XII. in XIII. *Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskih letih 1916/17 in 1917/18*, str. 17.

61 *Slovenec*, 29. 10. 1917, str. 5.

dopust in odšel na Dunaj, kjer se je vpisal na filozofsko fakulteto. O tem je zapisal: »Maja 1918 sem dobil študijski dopust, odšel na Dunaj in se vpisal na filozofsko fakulteto.«⁶² Iz drugih virov pa je mogoče sklepati, da se je Lojze na Dunaju znašel že konec aprila. Ohranjeni indeks z Lojzetovo fotografijo in podpisom na prvi strani je datiran s 30. 4. 1918, na drugi strani pa je zapisano, da je bil inskribiran na filozofsko fakulteto 2. maja 1918.⁶³

Po vpisu na fakulteto, se je Lojze vrnil v Tržič: »Dne 1. maja 1918 je prišel v Tržič naš zavedni rojak Lojze Ude, tedaj narednik pri gorskem strelskem polku št. 2, z italijanske fronte na daljši študijski dopust. Čez nekaj dni se je pri njem oglasil

odbornik Franc Vidic ter mu potožil, da je naš (sedaj Cankarjev) dom s staro hišo na Skali sedaj v rokah Vincencijeve konference, katere predsednik je tovarnar Andrej Gassner.⁶⁴ Zato so tam nemške sestre iz Gradca, ki vodijo šolsko in vojno kuhinjo. Vidic je nadaljeval: »Nam, ki smo s prostovoljnim delom gradili naš dom, to ni všeč, ker sestre z otroki prirejajo igre in petje v nemškem jeziku sedaj ob zadnji uri Avstrije.« Prosil je Udetu, naj kot gojenec zavoda v Št. Vidu spregovori na »Skali« nekaj o tem problemu.

Predavanje Lojzeta Udetu na »Skali« je bilo 10. maja 1918.⁶⁵ – Namenjen je bil tako govoriti o vojnih doživljajih, trpljenju slovenskega vojaštva itd. Porabil je ugodno priliko in največ govoril o majski deklaraciji. Krepko je poudaril, da je napis »Naš dom«, s pol metra visokimi črkami zapisan na tem domu, laž! »Gassnerjev dom, nemški dom!« Župnik Potokar⁶⁶ je vstal in protestiral, da to ni res, da imajo vse naše organizacije in društva svoj prostor in tako dalje. Ude je nadaljeval in končal: »*Gorje tistim, ki nas sedaj prodajajo v zaledju, ko mi v strelskej jarki sanjam o mladi Jugoslaviji! Svoboda, Jugoslavija ali grob!*« Med navdušenimi klici občinstva se je končalo predavanje in se je spremenilo v manifestacijo za novo državo Jugoslavijo. Deputacija treh fantov na čelu s kaplanom Tomažem Javornikom⁶⁷ je stopila na oder

62 *Curriculum vitae*, v: AS 1193 – Lojze Ude, t.e. 1, ovoj 5.

63 Prim. AS 1193 – Lojze Ude, t.e. 1, ovoj 11.

64 Andrej Gassner st. (8. 7. 1847–26. 12. 1925) je bil veleindustrialec, l. 1881 je kot družabnik vstopil v bombažno predilnico in tkalnico. Obširnejše o njem in pomenu za Tržič glej: Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Tržič, 1994, str. 128–129.

65 O tem govoru in Lojzetovem nastopu v tržiški farni kroniki ni nobenega zapisa.

66 Jožef Potokar (17. 12. 1874–19. 6. 1922). Tržiški župnik je bil od 25. 11. 1909 do 19. 6. 1922. Glej: Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, str. 198.

67 Tomaž Javornik je bil II. tržiški kaplan v l. 1915–1918. Glej: Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, str. 212.

in se Udetu v imenu vseh navzočih zahvalila. Po tem zborovanju je postal Tržič bolj razgiban, nemško misleči so sprevideli, da bo njihovega gospodstva kmalu konec. Lojze Ude je nato odpotoval na Dunaj in se v začetku avgusta vrnil na fronto k svojemu gorskemu strelskemu polku št. 2.⁶⁸

Seveda se tudi pri tem zapisu zastavlja vprašanje natančne datacije. A zanimivejše kot to vprašanje je, da je pisec Lojzeta navajal s činom narednika, to pa je gotovo napaka. Lojze je bil, kot smo omenili, takrat že rezervni praporščak, kar je seveda višji čin od narednika (Felwebel). Drug zanimiv podatek je, da se je Ude takrat vrnil z italijanske fronte in da je šele pozneje odpotoval na Dunaj. Kot je mogoče razbrati, je bil na Dunaju najverjetneje tudi že pred prihodom v Tržič, prav mogoče pa je, da se je tudi pozneje še vrnil v cesarsko prestolnico. Zagotovo pa lahko potrdimo, da se je v avgustu spet znašel pri svojem polku. Tam pa so ga čakale nevšečnosti in težave. »Začetek avgusta 1918 sem bil aretiran in postavljen pred vojno sodišče 44. Schützendivision v Furlaniji, osumljen »jugoslovanske propagande, ščuvanje k uporu in dezertaciji.«⁶⁹ V drugem poročilu Lojze navaja, da je bil aretiran 10. avgusta.⁷⁰ Lahko bi sklepali, da so bile oblasti obveščene o njegovem predavanju v Tržiču, to pa je povzročilo tako ostro ravnanje: »Prvih 14 dni je zadeva zanj kazala zelo resno, nato pa se je polegla pod vplivom vojnih in drugih dogodkov.«⁷¹ Zanimivo je, da je prav v tem času, ko je bil Lojze zaprt, 13. avgusta v vojaškem uradnem listu izšla napoved, da bo rezervni praporščak Alojzij Ude s 1. novembrom 1918 povišan v rezervnega poročnika.⁷²

V priporu in preiskavi je Lojze ostal vse do oktobra, ko se je vrnil k svojemu polku. Ta pa se je konec tega meseca v Codroipu uprl. Svoje doživetje upora je Lojze opisal v Avtonomistu, pozneje pa se je v različnih razpravah še večkrat posvetil prav dogodkom v letu 1918. Ob koncu vojne se je znašel na domačih tleh in se v vojaški suknji bojeval za slovensko stvar v bojih za severno mejo.⁷³

68 Andrej Tišler, Spomini na leto 1918. V: *Tržički vestnik*, 1. 9. 1958, str. 6.

69 *Curriculum vitae*, v: AS 1193 – Lojze Ude, t.e. 1, ovoj 5.

70 Prim. AS 1193 – Lojze Ude, t.e. 2, ovoj 14: Vprašalna pola – življenjepis.

71 Andrej Tišler, *Spomini na leto 1918*. V: *Tržički vestnik*, 1. 9. 1958, str. 6.

72 *Personalverordnungsblatt für die k. k. Landwehr* Nr. 106 vom 13. 8. 1918, str. 3087: Ernennung zum Leutnant in der Reserve, die Fähnriche mit Range vom 1. 11. 1918: Alois Ude, Gebirgsschützenregiment Nr. 2 (Rang Nr. 55).

73 O Udetovem prispevku v teh bojih glej prispevek v tem zborniku: Matjaž Ravbar, *Poročnik Lojze Ude – borec za slovensko severno mejo*.

UPOR 2. GORSKEGA STRELSKEGA POLKA V CODROIPIU 1918⁷⁴

Lojze Ude je na posvetu zgodovinarjev v Novi Gorici l. 1968 predaval o uporih slovenskega vojaštva v času dvojne monarhije. Sam je upore v letu 1918 opredelil v tri skupine: a) upor mornarjev v Boki Kotorski februarja, ki je izbruhnil zaradi zaradi socialne stiske; b) upor čet v zaledju v maju in c) upor enot na frontah oktobra t. l.⁷⁵ O prvem govorji knjiga Rafaela Perhaucha, *Upor mornarjev v Boki Kotorski*, simbol druge skupine, pa je opisal Prežihov Voranc v svoji knjigi *Doberdob*. Mnogo manj pa je znanega o zadnji skupini uporih enot na fronti v oktobru 1918. Med temi je treba posebej izpostaviti prav upor 2. gorskega strelskega polka v Codroipu. O tem uporu je bilo po vojni napisanih nekaj prispevkov, Ernest Adamič pa ga je celo uporabil za zgodovinsko ozadje svoje mladinske povesti *Ljudje v viharju*,⁷⁶ ki je izšla pred začetkom druge svetovne vojne. V njej je upodobil učitelja in rezervnega poročnika Slavka Vuka,⁷⁷ pa tudi nekatere druge resnične osebe, ki so sodelovale v tem uporu. Podrobneje pa se je s proučevanjem tega upora ukvarjal prav Lojze Ude in na posvetu zgodovinarjev predstavil tudi dokumente in uradna poročila o uporu.⁷⁸ Od takrat naprej pa se – če odmislimo posamezne časopisne članke⁷⁹ – s samim uporom podrobneje ni nihče več ukvarjal.

74 Prispevek o uporu je bil prvič že objavljen v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (ČZN), 2017, št. 4, str. 5–20.

75 Predavanje je izšlo v *Zgodovinskem časopisu*. Glej: Lojze Ude, Upori slovenskega vojaštva v avstro-ogrski armadi, v.: *Zgodovinski časopis*, letnik XXII, leto 1968, št. 3–4, str. 185–205.

76 Prim. Ernest Adamič, *Ljudje v viharju: povest o koncu vojne*, Ljubljana, 1940.

77 Slavko Vuk, roj. 1. junija 1897 v Sovodnjah. Med prvo vojno je bil (leta 1915) mobiliziran in vpoklican k LIR 27 oz. kasnejšemu 2. gorskemu strelskemu polku. Po vojni je dolgo let kot učitelj poučeval na Vrhniku. Prim. Arhiv Slovenije, AS 231 Ministrstvo za prosveto, personalne mape, škatla 50. - O Slavku Vuku glej med drugim tudi: Kranje, Lovska družina. *Naš časopis: glasilo socialistične zveze delovnega ljudstva občine Vrhnik*, leto 5, številka 33, april 1977, str. 8.

78 Prim. Lojze Ude, Upori slovenskega vojaštva, str. 185–205.

79 Prim. Waltritsch, Upor slovenskih vojakov v Codroipu (5), v: *Primorski dnevnik*, 10. 11. 1993, str. 9. - V omenjenem članku je zanimiv zapis izpod peresa župnika Vitta Zorattija. V eni od svojih knjig, posvečenih Codroipu, je namreč zapisal, da so se v kraju uprli vojaki – Slovaki!

Oktober 1918

Lojze Ude se je v oktobru 1918 iz vojaškega pripora⁸⁰ vrnil k 2. gorskemu strelskeemu polku. Ta je bil takrat v sestavi 44. strelske divizije, ki je bila v tistem času v zaledju fronte. Poleg 2. gorskega strelskega polka so divizijo sestavljeni še 21. spodnjeavstrijski strelski polk, 2. zgornjeavstrijski strelski polk in koroški 1. gorski strelske polk. 2. gorski strelski polk, ki so ga v veliki večini sestavljeni slovenski možje in fantje, je bil nastanjen na dveh krajinah: njegov I. bataljon je bil v vasi Iutizzo, II. in III. bataljon pa sta bila nastanjena pol ure hoda stran, v mestu Codroipo, zahodno od Vidma (it. Udine).

Razpoloženje v polku je bilo v oktobru precej klavrno, možje so bili naveličani vojne in vojaške službe. Metod Golmajer se je ob 10. obletnici upora v Codroipu takole spominjal tistih oktobrskih dni: »Pusto vreme, mnogo štrapakov, kuhanja voda trikrat na dan – to se je vleklo do dne 24. oktobra.«⁸¹ V polku so se vse bolj pričele oglašati tudi slovenske pesmi: »Vedno pogosteje so se slišale pesmi kot Hej Slovani! Eno devo le bom ljubil in narodne, o Soči, saj je ta čas imel polk izvrsten kvartet,⁸² v katerem je desetnik S. Mandelj pel prvi tenor, ostale pa L. Ude, J. Vuk in E. Adamič.«⁸³

Ob tem naj bi potekali, kot se je kasneje spominjal Alojz Ankon, tudi tajni sestanki, vsi z mislio na to, kako se znebiti uniformi: »Po trije smo se sestajali v sobi nekega kmeta. Med seboj smo se spoznavali samo po parolah. Civilist, ki je govoril italijansko in še precej nemško, nam je prinašal novice o bojih na fronti in razlagal, kako naj nagovorimo ljudi k dezertiranju. Obljubljal jim je skrivališča in hrano. Premislimo, kako bi se dalo upreti, raznašajte govorice o uporih in bližnjem koncu ...«⁸⁴ Te trojke pa so prehiteli dogodki ob koncu oktobra.

Upor

24. oktobra 1918 je namreč prišlo povelje, da se mora polk pripraviti za odhod na fronto. To je vojake neprijetno presenetilo. Začele so se mrzlične priprave, vojaki so natovarjali pratežne vozove, prevzemali strelivo, rakete, ročne granate in rezervno hrano: »Pa so nam našteli patronov, ročnih granat, svetlobnih raket, itd., da so se trgali

80 Ude je zapisal, da je bil avgusta 1918 areriran in postavljen pred vojaško sodišče, saj je bil osumljen ščuvanja k uporu in dezertaciji ter jugoslovanske propagande.

V: AS 1193 Lojze Ude, t.e. 1, ovoj 5, Curriculum vitae.

81 Golmajer: Upor v Codroipi (Spomini ob desetletnici), v: *Slovenec*, 24. 10. 1928, str. 6.

82 Kvartet so torej sestavljeni: S.? Mandelj, Lojze Ude, Ernest Adamič in J. Vuk. Tega v vojaških zapiskih doslej ni bilo mogoče najti, zato pa je največkrat omenjen Slavko Vuk. Morda je bil v resnici član kvarteta prav Slavko Vuk, kasnejši učitelj, po katerem je Ernest Adamič tudi upodobil glavnega junaka v svojem romanu *Ljudje v viharju*.

83 Upor slovenskega polka v Codroipi. – Tako se spominjajo upora še živi udeleženci, v: *Primorski dnevnik*, 22. 12. 1968, str. 22.

84 Ibidem.

stari nahrbtniki. Torej tako: namesto hrane – svinec in žveplo!«⁸⁵ Ali kot je zapisal Ernest Adamič: »Bilo je tam mnogo svinca, malo kruha, v srcih pa se je kopilo in potrebna je bila zgolj iskrica, da bo zagrmelo.«⁸⁶

V mestu so se pod večer na glavnem trgu začeli zbirati vojaki. Tam so bili, slab lučaj drug od drugega, častniška menza, vojaški dom (Soldatenheim) s trgovino, armadno skladišče in blizu njega še kantina. Vojaki so se kmalu po opravljenem pregledu orožja in opreme nagnetli tja, da bi s kozarcem vina poplaknili bridko razočaranje. Med temi, ki so prišli v kantino, so bili tudi tržiški fantje. Janez Zaplotnik je bil tistega dne na obisku pri svojem prijatelju, četovodji Andreju Dobrinu. Ta pa je bil o stanju v polku očitno bolje poučen kot Zaplotnik: »Bil sem ravno v Codroipi pri prijatelju četovodji Andreju Dobrinu (Damulnekov Drejček), ko sva šla v kantino in tam mi pravil pri kozarcu vina: nocoj bo še hudič (vrag), ker on je dobro vedel, kaj bo in je šel k svoji četi in meni je rekel naj ne čakam noči kot ponavadi.«⁸⁷

Zaplotnik je odšel iz kantine, ko so bili vojaki še »*dobre volje*«. Toda kaj kmalu so postajali vse glasnejši in med njimi so se oglasili taki, ki so pričeli zabavljati in se pridušati, da ne bodo šli več na fronto. Ko se je kantinarn zbal in se upiral točiti, je začelo vse bolj kipeti. V lokal je planila oficirska patrulja, ki jo je vodil osovraženi sudetski Nemec, nadporočnik Bediaček. Začel je kričati nanje, jih zmerjati in groziti s pištolo, če hitro ne zginejo iz lokala. Takrat pa je završalo in pritisnili so z vseh strani na patruljo in jo začeli riniti iz kantine. Kot nalašč je na trgu eksplodirala ročna bomba, kar se je v tistem napetem trenutku zazdelo kot znamenje za splošni upor.⁸⁸

Nekateri vojaki so odšli k svojim stotnjam, od tam pa so potem prinesli orožje, zlasti ročne granate in rakete. Na glavnem trgu je bilo na lepem zaslišati klic: »Živila revolucija! Živila Jugoslavija!« Vojaki so začeli popevati slovenske pesmi. Posebno odločni so bili moštvo strojnih oddelkov in napadalni vodi. Ena skupina je iz kantine vdrla v magazin in začela pleniti, drugi pa so tekli po orožje. Iz vseh bivališč raztresenih po mestu, so se vojaki z orožjem v roki priključili razburjeni množici, ki je vrvela po trgu in ulicah. Bili so prepričani, da je trenutek, ki so ga čakali in ga ne smejo zamuditi, zdaj tu. Stotnik Karl Czeppan, ki je opazil vso resnost položaja, je že zelen ohraniti red med moštvom, zato je poklical ritmojstra von Deckna, naj njegova

85 Golmajer: Upor v Codroipi (Spomini ob desetletnici), v: *Slovenec*, 24. 10. 1928, str. 6.

86 Upor slovenskega polka v Codroipi. – Tako se spominjajo upora še živi udeleženci, v: *Primorski dnevnik*, 22. 12. 1968, str. 22.

87 Nekaj spominov kako se je začelo samo gibanje za upor proti bivši Avstriji 1918. V: Tržiški muzej, novejša zgodovina, 1. svetovna vojna, ovoj 12.

88 Upor slovenskega polka v Codroipi. – Tako se spominjajo upora še živi udeleženci, v: *Primorski dnevnik*, 22. 12. 1968, str. 22.

stotnija pošlje pomoč, da bi upor zatrla. Ta pomoč pa se je morala umakniti vedno večji množici upornih vojakov, ki so prinesli na glavne ceste vse strojnice. V tej zmešnjavi so se vojaki polastili tamkajšnjih velikih vojaških skladišč in jih izpraznili.⁸⁹

V Iutizzu, kjer je bil I. bataljon, je bil tudi Lojze Ude. Tudi tu so se fantje spraševali o smiselnosti nadaljnega bojevanja in so žeeli preprečiti odhod na fronto. V vasi je zadonela slovenska pesem, ob tem pa so tu in tam pričeli spuščati rakete v zrak. In med petjem je bilo slišati vzklike: *Dol' z vojsko, dol' z Avstrijo, živijo Jugoslavija!*⁹⁰ Ude je kot poročnik stopil med pevce. Bili so ga sicer veseli, nekateri pa so se zanj celo nekoliko zbalili za njegovo življenje, ob tem pa omenili še, da bi v enoti bilo potrebno vzpostaviti več zaupanja med slovenskimi častniki in vojaki, kakor je opisal v Avtonomistu. Ob tem je vse seveda zanimalo kaj se dogaja v Codroipu in kakšne so tamkajšnje razmere.⁹¹

Z željo, da bi se seznanil s položajem, se je tja podal Ude sam. Ob prihodu v mesto je opazil znamenja upora: »Glavni trg pa je nudil ves divje krasni prizor upora. Rakete so ga razsvetljevale. Pokanje pušk, strojnih pušk ter ročnih granat se je mešalo z vpitjem ljudi. Iz 'soldatenhajma' so valili fantje velik sod. Naokrog po tleh je bilo vse pokrito z deskami razbitih zabojev, s papirjem in najrazličnejšo robo, kar je je premogla trgovina 'soldatenhajma'.«⁹²

Vojaki so ga kot častnika sprva ustavili, ko pa so videli, da je Slovenec, so ga spustili naprej. Lojze je žeel obiskati svojega prijatelja, poročnika Antona Končana iz Domžal. Tega je Ude poznal še iz gimnazije, saj je bil tudi Končan zavodar in sta maturirala istega dne.⁹³ Svojo vojaško pot je Anton Končan začel pri strojnih puškah 59. salzburškega pehotnega polka,⁹⁴ kasneje pa se je znašel pri 2. gorskem strelskem polku. Posebej se je izkazal v hrabrem nastopu na Sv. Gabrijelu (646 m) in kasneje ob reki Piave, za kar je bil dvakrat odlikovan s srebrno medaljo 1. razreda.⁹⁵ V letu 1918 je bil povisan v poročnika pri 2. gorskem strelskem polku in naj bi – kot se je spominjal Slavko Vuk – bil tisti znani poveljnik oddelka strojnih pušk, ki so bile v času upora v codroipskem zvoniku.⁹⁶ Prijatelja je Lojze našel v njegovem stanovanju

89 Debevec, Pred razpadom na fronti, v: *Jugoslavija*, 20. 12. 1918, str. 1.

90 Lojze Ude, Upor slovenskega polka v Furlaniji, v: *Avtonomist*, 1. 12. 1923, str. 2.

91 Prav tam.

92 Prav tam.

93 Prim. X. *Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1914/1915*, str. 18–21.

94 Prim. XI. *Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1915/1916*, str. 10–11.

95 Prim. XII. *In XIII Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskih letih 1916/17 in 1917/18*, str. 17.

96 Prim. Ernest Adamič, Upor v Codroipu, v: *Delo*, 9. 10. 1968, str. 3.

in ga povprašal o pripravljenosti na prihod nemških čet. Končan mu je samozavestno odvrnil, da so za ta slučaj njegove strojne puške pripravljene. Ude je o tem odgovoru zapisal: »Lepo in hudo preprosto,« sem pomislil in pogledal v njegove vesele, mirne oči. Blagodejno je vplivala name ta neposrednost volje in besede, dejanja. Ko mi je še povedal, kako so podkurili generalu, ki jih je prišel zmerjat, razgnali ‘berajtšaft’ ter napodili nemške in nekatere slovenske oficirje, sva si krepko stisnila roke in se poslovila.« Iz opisa je mogoče razbrati, da se je Ude poslovil in zapustil Codroipo že pred spopadom.⁹⁷

Poveljstvo polka je namreč zaprosilo pomoči od zunaj za boj proti upornikom v Codroipu. Še isto noč so proti mestecu odkorakali trije nemško-avstrijski polki, ki so bili v bližini, in sicer koroški 1. gorski strelski polk, zgornjeavstrijski 2. ter spodnjeavstrijski 21. strelski polk. »Bil sem telefonist pri 3. bataljonu, ravno tedaj v službi,« pripoveduje dekan Janez Sladič,⁹⁸ »Ne spominjam se več ali je prišel v telefonsko sobo komandant bataljona ali celo brigade. Nekdo je zavpil na glas, če ne zgine, bo dobil ‘kišto’ sladkorja v hrbet. Moral sem poslati poziv nemškim in madžarskim polkom za pomoč. Slovenski častniki so neprestano prihajali spraševat, kakšna poročila sprejemam in oddajam ter so bili na tekočem. Zveza z zvonikom je bila hitro vzpostavljena. Kdor pozna Codroipo ve, da obvlada zvonik mesto in okolico. Tja gor sem sproti poročal, kje so Nemci, kakšen ukaz imajo, kakšno je razpoloženje med našimi ljudmi in kje so vkopani. Obramba je bila najbolj odvisna od posadke v zvoniku.«⁹⁹

Pripadniki 2. gorskega strelskega poka so namestili strojne puške po glavnih cestah, križiščih, te pa so bile tudi v zvoniku codroipske cerkve. Med drugo in tretjo uro ponoči se je pričelo strahovito pokanje med slovenskimi in nemškimi polki, strojnice so zaregljale svojo smrtonosno pesem in pri tem se za količino streliva nihče ni preveč menil, tako da je praporščak Franc Kvas slovenske vojake moral opozarjati, da naj vendorle pazijo na strelivo in varčujejo z njim.¹⁰⁰

V Iutizzi, kamor se je medtem vrnil Ude in kjer je bil I. bataljon, oboroženega odpora ni bilo. Tako po Udetovem prihodu, ga je opazil major in mu ukazal, naj ljudem pove, da se približujejo nemški polki. »Gospod poročnik, pojrite k ljudem in jih pomirite, povejte jim, da enaindvajseti polk koraka proti Iutizzu in Codroipu.« Iznenadilo me je. Odhitel sem k ljudem. Še so se posvetovali. Ko sem začel govoriti, so bližnji utihnili, par oddaljenejših pa je uporno zakričalo. Da so dosegli, kar so

97 Lojze Ude, Upor slovenskega polka v Furlaniji, v: *Avtonomist*, 1. 12. 1923, str. 2.

98 Janez Sladič, roj. 10. 12. 1898 Mirna, m. 29. 6. 1923, umrl 15. 3. 1980 Trboje. V: *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, str. 463.

99 Upor slovenskega polka v Codroipi. – Tako se spominjajo upora še živi udeleženci, v: *Primorski dnevnik*, 22. 12. 1968, str. 22.

100 Debevec, Pred razpadom na fronti, v: *Jugoslavija*, 20. 12. 1918, str. 1.

hoteli in da takega polka pač nihče ne bo pošiljal v fronto, da naj vztrajajo v svoji volji upora, da pa bi bilo nesmiselno streljati na ljudi, ki so morda ravno tako naveličani vojne kot mi, sem jim odgovoril. /.../ Še so se pogovarjali, ko je pritekel fant in zaklical: »Gredo!«

Gruča se je zamajala. »Udarimo!« so zaklicali nekateri in hiteli po orožje.

»Naj nas razorožijo!« so klicali drugi.

»Po njih!«

»Nikar! Kaj nam morejo!«

Nemci pa so že korakali v vas, z nasajenimi bajoneti pritiskali na nas, neoborožene. Drzen Nemec, morda četovodja je korakal pred nemško patruljo in z glasom, ki se je grozno odbijal od hiš in se razlegal v noč, vpil: »Auseinander, Waffen niederlegen!«. Na hodišču nad svojo glavo sem zaslišal tisto rožljanje, ko strelec sune par patronov v strojno puško, a nato pritisne na gumb in v mesto ljudi sproži grohotajočo se smrt. Slišal sem nato klic »Ne streljaj!« in kratko prerivanje. Že so zasedli Nemci vsa pota in zastražili hiše. Le par strelov je padlo. Poleg mene je nekdo zastokal od jeze in sramote. Tudi meni je bilo tako.

Zbežal sem v svojo sobo. Ena sama, divja, žareča misel je krivila moje žile, trepetala v vsem telesu, butala v srcu in možganih: čemu nisi zapovedal: ogenj, ogenj, ogenj! O, ta »Auseinander!«¹⁰¹

O uporu z »druge strani«

Avstrijski štabni častnik, stotnik Constantin Schneider, ki se je med uporom znašel v štabu 44. strelske divizije, je v svojih spominih opisal upor v Codroipu »z druge strani«. Prav zato so ti zapisi še posebej zanimivi, saj so takšni spomini nadvse redki. V prostem prevodu lahko med drugim beremo: »Pred Codroipom leži majhen kraj Iutizzo, v katerem je nastanjen bataljon polka, ki se je uprl. Ko se peljemo mimo njega, padejo vse maske in vsi olepševalni poskusi, ki so hoteli pripetljaj prikazati kot izrojen pijančevalski eksces. V tem kraju ni bilo nobenega razloga za pijančevanje, kljub temu pa je bila na cestah tuleča množica vojakov, ki je zavzela grozečo držo, takoj ko je v avtu opazila brigadirja – streli švigajo mimo nas in občutek, ko me obstreljujejo lastni možje, je brezmejno mučen. V tistem trenutku bi lahko postal strahopeten in takrat sem tudi bil – zdaj vem. Vse vrste muk v ognju sem dobro prenesel, ampak to doživetje danes je bilo preveč! To je bila meja tistega, kar sem lahko prenesel. Brigadir je avtu pustil nadaljevati pot, dokler ni prispeval do južnega konca Codroipa. Tukaj so nas ustavili. Izstopimo. Gosta množica ljudi, v glavnem vojakov, se gneta ob vhodu v mesto. Vojaki stopijo do nas in nas predirljivo opozorijo, naj ne nadaljujemo poti. Na bližnjem glavnem trgu je slišati pravo bojevanje, strele iz pušk, strojnic, eksplozije granat. V nesmiselnih količinah so izstreljevali svetlobne

101 Ude, Upor slovenskega polka v Furlaniji, v: *Avtonomist*, 8. 12. 1923, str. 2.

rakete. Tudi v Iutizzu, torej za našim hrbtom, je bilo streljanje, tako da stojimo med dvema ognjem. Ničesar ni bilo mogoče narediti. Ko hočemo proti glavnemu trgu, proti nam udari ogenj. Odkrijemo tudi, da z zvonika streljajo mitraljezi. Iz previdnosti so jih tam zgoraj postavili že pred meseci, da bi streljali na sovražna letala. Zdaj so usmerili ogenj na poti, po katerih prihajajo nemški polki. Poleg vsega so ti mitraljezi opremljeni z novim fosforjevim strelivom, ki ima to lastnost, da prikaže pot izstrelka. S temi morilskimi izstrelki, za katere se zdi, da so vsi iz malih iskric, je prekrita cesta. Minejo ure, preden prispejo vse čete. Šele ob polnoči se to zgodi, in brigadir jim lahko da zadnje ukaze. Vendar so tudi uporniki postali močnejši, izmenjujejo se svetlobni signali med obema krajema in čez polja se plazijo sumljive postave iz enega kraja v drugega. Oba nemška polka dobita ukaz, kraj Codroipo v krogu povsem obkoliti, vsakemu polku pa je treba dodeliti južni in severni polkrog. Patrulje, ki so odšle takoj proti kraju, dobijo ogenj. Brigadir še odlaša z ukazom za napad, kajti noče bitke med lastnimi možmi. Medtem se na obrobju začne razorožitev regimenta. Ravno tukaj, kjer je brigadir z mano, so prizori grozoviti. Tudi oficirji so osumljeni, da so udeleženi pri uporu, seveda samo tisti, ki so slovenske narodnosti.«¹⁰²

Iz zapisov Constantina Schneiderja je mogoče razbrati zanimiv podatek o fosforjevem strelivu, pa tudi, da so bile strojnica nameščene v codroipski zvonik že pred samim uporom, in sicer zato, da bi lahko streljali na morebitna sovražna letala. Vse doslej se je namreč zdelo, da so te strojnica v zvonik namestili slovenski fantje med uporom.

Boji v Codroipu so trajali vso noč: »/.../ V Codroipu so se borili celo noč do jutra. Mnogo jih je padlo. Zadnje besede upornika Pavliča, ki je umiral v naročju poročnika Končana, so bile: 'Vsaj vem, zakaj umiram.' V teh besedah pa je bila vsa slast porajajočega se spoznanja nečesa velikega, v čemer je najbrže ves smisel življenja in smrti: nujnosti borbe za priznanje človeškega dostojanstva. A tudi v Codroipu je zmogla orožje upornikov premoč nemških polkov.«¹⁰³

Na drugi strani pa je Schneider s popad med uporniki in četami, ki so upor skušale zatreti opisal tako: »25. X. je v tej žalostni situaciji minila polnoč. V hišah, ulicah in na polju je bilo še slišati posamezne strele. V mestu samem je bil ogenj še živ. Strojne puške na zvoniku so streljale brez prestanka, hišo ob cerkvi je zasedla jurišna četa in ves čas skozi okna metala ročne granate, tako da se ji nikakor ni bilo mogoče približati. Ob 3h zjutraj je postal bolj mirno. Samo še posamezni strelci so leteli proti mestu mojega brigadirja. Čete so opravile naloženo grenko delo. Sedel sem v avto in kljub hudemu mrazu lahko spal eno uro. Posamezne strojne puške so še streljale ...

102 Schneider, *Die Kriegserinnerungen 1914–1919*, str. 574.

103 Ude, Upor slovenskega polka v Furlaniji, v: *Avtonomist*, 15. 12. 1923, str. 2.

so to naši ali sovražnikovi, kot jim moramo zdaj reči? Ob petih je zavladal popoln mir. Nemške čete so po previdnem napredovanju končno zasedle glavni trg, zadnji skrivni kotički upornikov so se čistili, končno so bile vse skupine razorožene in njihovo orožje in strelivo spravljene na varno. Ob osmih je bilo vsega konec. Kraj so zaradi varnostnih razlogov zasedle nemške (dežurne) enote. Utrjen in zlomljen zaradi dogodkov sem se odpeljal nazaj k divizijski komandi. Mukoma mi je uspelo dogodke in vtise kronološko razvrstiti, kajti doživel sem jih le napol pri zavesti. Na komandi so bili napisani protokoli. Preštete žrtve nočnega boja. Približno 40 mrtvih in ranjenih, uporniki in napadalci pa so imeli pri teh izgubah enak delež.«¹⁰⁴

Po zadušitvi upora

Drugi gorski strelske polk so razorožili in mu pobrali vse orožje, strelivo in sploh vsako malenkost, ki je bila sumljiva, ter ga zastražili. Stražarske posle je opravljal koroški 1. gorski strelske polk. Janez Zaplotnik je v svojih spominih o tem zapisal: »Bili smo zastraženi kot največji zločinci par dni in ako si hotel na svojo potrebo je šel stražar ali celo dva s teboj. Samega te niso pustili, če si bil prav brez orožja.«¹⁰⁵

Res so zaprli in po nekaterih poročilih odgnali več kot 200 pripadnikov 2. gorskega strelskega polka v divizijske zapore. Vojška oblast se je potrudila, da bi kar se da hitro lahko pričelo poslovati naglo sodišče. Za to je bil tja poslan vojaški sodnik dr. Franz Bytzek. V poročilu z dne 27. oktobra pa je Bytzek poročal, da ni nobenega pravnega razloga za sojenje, ker naj bi bili vsi glavni voditelji upora ubiti v boju, za druge pa ni mogoče zbrati dovolj dokazov v predpisanim roku 48-tih ur. Zato je bilo mogoče proti osumljenim uvesti le redni postopek.¹⁰⁶

Upor pa ni bil brez smrtnih žrtev. Ivan Debevec je že v decembru 1918 pisal, da so bile izgube znatne, saj naj bi 2. gorski polk imel 10 ubitih in 30 ranjenih,¹⁰⁷ medtem ko je Ivan Matičič v svojih spominih omenjal sedem padlih.¹⁰⁸ Tudi Ude sam je v *Avtonomistu*, ko je objavil svoje doživljjanje dogodkov ob uporu, dejal, da je do takrat slišal različne številke o padlih v teh spopadih.¹⁰⁹ Šele v 60-tih letih, ko je pripravljal svoj prispevek o uporih vojakov, je v dunajskih arhivih našel uradno poročilo, ki navaja, da so »do sedaj znane izgube: 1 praporščak 2. strelskega polka je bil ranjen, med moštvom pa je bilo 6 padlih in okoli 25 ranjenih iz različnih polkov in formacij, ki so se v tistem času nahajale v Codroipu.«¹¹⁰ Lojze Ude se je v svojem članku

104 Schneider, *Die Kriegserinnerungen 1914–1919*, str. 575.

105 Nekaj spominov kako se je začelo samo gibanje za upor proti bivši Avstriji 1918. V: Tržiški muzej, novejša zgodovina, 1. svetovna vojna, ovoj 12.

106 Prim. Ude, Upori slovenskega vojaštva, str. 202.

107 Debevec, Pred razpadom na fronti, v: *Jugoslavija*, 20. 12. 1918, str. 1.

108 Matičič, *Na krvavih poljanah*, str. 222.

109 Ude, Upor slovenskega polka v Furlaniji, v: *Avtonomist*, 5. 1. 1924, str. 2.

110 Bericht vom 44. Sch. D. Kmdo, Op. Nr. 772/1 vom 25. Oktober 1918. V: ÖSTA/KA, AOK, Op. Abt., Ktn. 357.

o uporu najbrž nehote zmotil, saj je zapisal, da je šlo za praporščaka 2. gorskega strelskega polka, to pa ne ustreza dejanskemu zapisu v poročilu, saj je bil ranjeni praporščak pripadnik 2. linškega strelskega polka.¹¹¹

Od šestih padlih vojakov je bil en vojak pripadnik 2. strelskega polka (Linz), preostali pa so bili iz moštva 2. gorskega strelskega polka. Iz časopisnih zapisov, spominov in uradnih dunajskih poročil lahko izvemo le omembe nekaterih padlih, dvakrat pa sta omenjena priimka:

- a) že omenjeni vojak Pavlič, ki je umrl v naročju poročnika Končana;
- b) v uradnem poročilu lahko preberemo, da naj bi bil v samem spopadu ubit tudi »kolovodja« upora, strelec Kocjančič, pripadnik 3. jurišne čete, udeležen pri napadih z metalci ročnih granat. Bil naj bi – kot je zapisano v poročilu – »znan kot razgrajač in vdan pijači«.¹¹²
- c) Klemenčič je v svojem odgovoru na vprašanje Ernesta Adamiča o spominih navedel še padlega vojaka, ki naj bi bil doma nekje iz Gorenjske: »Koliko je bilo žrtev v spopadu s četami, ki jih je komanda poslala nad nas in ki so obkolili mesto, ne vem. Vem le za fanta, doma nekje z Gorenjske, ki mi je nekaj trenutkov pred smrtno govoril o svojem dekletu, ki jo bo videl, ko bo konec vojne. Ker se mu na hodniku, kjer smo se zbirali, da bi šli na ulice, ni dovolj hitro umaknil, je lajtnant Sedlatschek, sudetski Nemec, potegnil pištolo in fanta ubil. Še danes vidim njegove široko odprte mrtve oči, ki jim ni bilo dano, da bi videle rodno Gorenjsko.«¹¹³

Žal pri tem opisu Klemenčič ni navedel nobenega priimka ali imena. Zanimivo je, da je v *Koledarju za navadno leto 1921*, ki ga je izdala *Narodna tiskarna v Gorici*, tudi še zapis o padlem vojaku *Fr. Duganu*, ki je bil doma iz »duhov nije Logje« in je »padel 1918 v Codroipu v Italiji.«¹¹⁴ Sklepali bi lahko, da je bil tudi on eden od vojakov, padlih v tem uporu 2. gorskega strelskega polka, za zdaj pa tega še ni mogoče z gotovostjo potrditi. V Uradnem listu iz leta 1921 se najde tudi ime Jožefa Meserka, roj. 1898, iz Tihabuja pri Trebnjem, ki je nazadnje služil pri 12. stotniji 2. gorskega strelskega polka in naj bi izgubil življenje septembra oz. oktobra 1918 med uporom v Codroipu.¹¹⁵ Glede na to, da je prihajal iz III. bataljona, ki je bil do vrata vpletен v upor, je najbrž tudi on bil žrtev teh spopadov. Še vedno pa (za zdaj) žal ne poznamo prav vseh imen padlih v codroipskem uporu.

111 Prim. Ude, Upori slovenskega vojaštva, str. 202. V uradnem poročilu dobesedno piše: »1 Fähnrich der Sch. Rgt. 2 verwundet .../«. Glej: Bericht vom 44. Sch. D. Kmdo, Op. Nr. 772/1 vom 25. Oktober 1918. V: ÖSTA/KA, AOK, Op. Abt., Ktn. 357.

112 Bericht von Hptm. Aud. Dr. Franz Bytzek, Ger. D. Isa. V: ÖSTA/KA, AOK, Op. Abt., Ktn. 357.

113 Upor slovenskega polka v Codroipi. – Tako se spominjajo upora še živi udeleženci. *Primorski dnevnik*, 22. december 1968, str. 22.

114 *Koledar za navadno leto 1921*, 1920, str. 45.

115 Za opozorilo na ta zapis se zahvaljujem Klemnu Lužarju.

Pogled na zvonik v Codroipu 2011 (foto: Mihal Šimac).

Ko so bili pripadniki 2. gorskega strelskega polka razoroženi in zastraženi, je na novo imenovani brigadir generalmajor Gustav Rubritius¹¹⁶ poklical k sebi vse častnike in podčastnike upornega polka ter jim dal prebrati znani Karlov manifest. Ob tem jih seveda ni pozabil opozoriti na disciplino in druge dolžnosti avstrijskega vojaka. Tudi zbranemu moštvu so pozneje dali razumeti, da je tak madež mogoče izbrisati samo s krvjo. Taksne besede in pozivi pa, kot je zapisal Debevec, na zavedne može, ki so se na bojiščih pogumno bojevali vso vojno, niso imele velikega vpliva.¹¹⁷

116 Generalmajor Gustav Rubritius je bil ob začetku vojne polkovnik in poveljnik 4. polka tirolskih gorskih strelcev. V generalmajorja je bil povisan 1. 8. 1918.

117 Debevec, Pred razpadom na fronti, v: *Jugoslavija*, 20. 12. 1918, str. 1.

Vnovičen upor proti odhodu na fronto

Dne 28. oktobra so jim zopet zopet orožje in jim sporočili, da bodo odšli proti Tilmentu. Vojaki so molče korakali proti Tilmentu in še prek de Cusaresa. Tu in tam naj bi bilo občasno slišati strele ali pa so jih osvetljevale rakete. »Kadar je kak višji mimo vozil, zaorilo je enoglastno novo geslo uporniško: Aruk! But ga! Rukni ga! Kruha! – Zavladala je med moštvom krepka solidarnost, niti enega koraka več proti strelskim jarkom.«¹¹⁸ Prek Tilmenta so korakali še 3 km v Casarso, kjer so se ustavili. Spotoma je polk srečal vračajoče se češke vojake, ki so korakali proti Vidmu, okrašeni z belimi rožami in brez vsakih oficirjev. Čehi so polku na kratko pojasnili, kakšen je položaj v prvih linijah. V Casarsi je polkovni poveljnik polkovnik Anton Möstl¹¹⁹ poklical od vsake stotnije po enega moža in enega podčastnika ter jih povprašal, kaj pravzaprav želijo in kaj mislijo:

»Ali naprej ali nazaj?

Neki Goričan mu je odgovoril: »Gospod! Štiri leta se bijem. Očeta in mater so mi ubili ter hišo razdejali! Sedaj naj grem v zakope, da še mene ubijejo? Ne! V Jugoslaviji zgradim svoj dom. Mi Jugoslovani nimamo nobenega sovražnika več!«

Te enoglasne izjave slovenskega vojaštva so karakteristične, ker takrat še nobenemu ni bilo ničesar znanega o velikem prevratu v domovini in je polk izvršil upor na svojo lastno iniciativo. Sploh vse formacije soške armade niso niti sanjale o kakem razpadu, ker so še vsi bili krepko uverjeni, da se umaknejo samo za stare avstrijske meje.«¹²⁰

Sklep moštva je polkovnik sporočil pristojnemu poveljstvu, to pa je odredilo, da naj polk odkoraka še do naslednje vasi. Tam naj prenoči in ostane. To povelje je bilo sporočeno moštву, a se je temu uprlo, saj ni žeelo storiti niti koraka več naprej. Zato so ostali čez noč na cesti v Casarsi. Poveljujoči so to sporočili nadrejenim, od tam pa je prišlo to sporočilo: »Če se polk zaveže, da bo branil meje proti Italiji, gre lahko nazaj.«¹²¹

118 Pahor, Slovenci in propad avstroogrške armade: 24. oktobra se je gorski strelski polk v Codroipu uprl in ni odšel na fronto, v.: *Primorski dnevnik*, 19. 11. 1968, str. 21.

119 Anton Möstl Edler von Alpenhorst. V polkovnika je napredoval 1. 5. 1916. Bil je predzadnji poveljnik polka, od katerega se je poslovil v Gorici. O tem glej: Matičič, *Skozi plamene prve svetovne vojne*, str. 362–363.

120 Debevec, Pred razpadom na fronti, v: *Jugoslavija*, 20. 12. 1918, str. 2.

121 Ibidem.

Lojze Ude je o tej noči zapisal:

»Kako je bilo z nami tisto noč! Težko je povedati.

Ali se je zdela našim, v vojnih letih trpljenja vajenim dušam zmaga tako velika, da ji nismo mogli verjeti in da smo se bali zasede? Ali se je budilo v nas zopet nezaupanje proti Italijanom? Ali pa na as je mučila vedno izrazitejša za vest, da ni jasnega cilja pred nami in da samo »nočemo na fronto« ter »gremo domov« še ne zadostuje?

Tako smo sedeli okrog ognjev ob cesti pred Casarso v noči od 29. na 30. oktober. Ne zmagoslavnega petja ni bilo, ne vriskanja. Celo noč ni primarširal noben polk od fronte nazaj. Le nebo je močno žarelo na zahodu in odsvit topniškega ognja je bilo videti v oblakih. Zamolklo je grmelo.

Utrjeni smo zadremali. V jutranjem svitu smo odkorakali nazaj. Tam pod vzhajajočim soncem je ležala domovina. /.../«¹²²

Dne 29. oktobra se je polk obrnil iz Casarse proti Codropiu, od tod je korakal prek Palmanove do Gradiške (it. Gradišca), tam pa je prenočil. Nihče ni niti slutil ničesar o velikem prevratu. Od tam so poročniki Končan, Rajer, Nanut in Hočevar po nadaljnja navodila odšli v Gorico, kjer so jih obvestili o prevratu in ustanovitvi nove države.¹²³

Omenjeni upor slovenskih fantov je bil v zgodovinopisu morda nekoliko v senci drugih uporov (judenburški, radgonski npr.), morda pa si zato v luči prihajajoče stote obletnice teh dogodkov tudi upor v Codroipu zasluži več pozornosti med slovenskimi pa tudi tujimi zgodovinarji. Pričajoči prispevek je le skromen prispevek k temu.

122 Ude, Upor slovenskega polka v Furlaniji, v: *Avtonomist*, 26. 1. 1924, str. 2–3.

123 O bivanju 2. gorskega strelskega polka v Gorici in njegovi poti v Ljubljano glej: Marušič, 2. gorski strelski polk novembra 1918 v Gorici, v: *Na fronti*, št. 7, str. 28–31.

POROČNIK LOJZE UDE – BOREC ZA SLOVENSKO SEVERNO MEJO¹²⁵

Namen prispevka je predstaviti Lojzeta Udetu kot borca za slovensko severno mejo. Ude je sicer bolj znan kot pravnik in zgodovinar, tudi kot partizan in narodno zaveden Slovenec, vendar njegovo dejavnost v letih 1918 in 1919 manj poznamo. Poročnik Lojze Ude, pripadnik 2. gorskega strelskega polka (Gebirgs Schützen Regiment N. 2), je svojo narodno zavest pokazal že maja 1918 na manifestaciji v Tržiču, ko je javno podprt majniško deklaracijo. Avgusta 1918 naj bi bil zato aretiran in postavljen pred sodišče 44. strelske divizije ter osumljen »jugoslovanske propagande, ščuvanja k uporu in dezertaciji«.¹²⁶ Ude je sodeloval tudi pri dvojnem uporu 2. gorskega strelskega polka 24. in 29. oktobra 1918 v Codroipu. Tudi upori številnih polkov so prispevali k razpadu fronte in hitremu napredovanju ter zmagi italijanske vojske v tako imenovani bitki Vittorio Veneto. To napredovanje je še dodatno razjedlo avstro-ogrsko monarhijo in do podpisa premirja 3. novembra od dvojne monarhije ni ostalo veliko. Konec oktobra, in sicer 28. in 29., sta bili ustanovljeni novi državi Českoslovaška in Država Slovencev, Hrvatov in Srbov,¹²⁷ 12. novembra pa je bila na Dunaju ustanovljena Nemška Avstrija (*Deutschösterreich*).

Obdobje prevrata

Premirje med monarhijo in antantnimi silami je med drugim določalo tudi, da antantne sile zasedejo vse strateške točke na ozemlju Avstro-Ogrske. To je omogočalo italijanski vojski, da je zasedla ozemlje, ki ji je bilo objubljeno v londonskem sporazumu, pustilo pa je praznino na ozemlju, ki sta si ga lastili novoustanovljeni državi SHS in Nemška Avstrija. Obe novi državi sta poskušali čim prej vzpostaviti svojo oblast na »svojem« ozemlju. Začeli sta ustanavljati svoje oborožene sile z možmi, ki so se do nedavnega borili v skupni vojski. Koroški deželni odbor je tako že

124 Matjaž Ravbar, mag., višji kustos, Center vojaških šol/Vojaški muzej Slovenske vojske, Engelsova 15, 2111 Maribor, matjaz.ravbar@mors.si.

125 S kolegom Mihom Šimecem sva intenzivno, vendar doslej neuspešno, poskušala dobiti kakršne koli podatke o poročniku Lojzetu Udetu iz *Vojnega arhiva Srbije*. V fondu 1193 *Arhiva Slovenije*, ki obsega 75 tehničnih enot, so tudi spomini Lojzeta Udetu, ki se nanašajo na njegovo vlogo v letih 1918 in 1919 ter so v t.e. 22, mapa 560, vendar so povsem enaki kot njegovi članki v *Tovarišu in Mohorjevem koledarju*.

126 AS 1193, t.e. 1, mapa 1, Živiljenjepis Lojzeta Udetu.

127 Ude, *Boji za severno slovensko mejo 1918–1919*, str. 19–21.

25. oktobra izjavil, da je Koroška, upoštevajoč Slovence, nedeljiva.¹²⁸ Iz nekdanjega gorskega strelskega polka št. 1 in pešpolka št. 7 so organizirali »Volkswehr«, ki je bil glavna vojaška sila Nemcev na Koroškem.¹²⁹

Na slovenski strani so se zamisli o podobnih obrambnih silah začele pojavljati konec oktobra, do realizacije in poziva k ustanavljanju narodne brambe pa je prišlo 31. oktobra. Vodenje in organiziranje teh sil je vodil Franjo Žebot.¹³⁰ Organiziranje enot je novembra preraslo v Slovensko vojsko, ki se je zanašala predvsem na prostovoljce, ki so bili večinoma nižji častniki, izkušeni v bojih velike vojne. Iz vojaštva nekdanjih avstro-ogrskih polkov se je v Ljubljani in Mariboru oblikovala nova vojska. 8. novembra je poverjeništvo za obrambo narodne vlade v Ljubljani pozvalo vse vojake med 18. in 40. letom, da se nemudoma zglasijo pri svojih slovenskih kadrih v Ljubljani, Borovljah, Celju in Mariboru. Hkrati je narodna vlada za vrhovno vodstvo obrambe koroške meje imenovalo stotnika Alfreda Lavriča, ki je dobil nalogu, da vojaško organizira ozemlje južno od Drave. Narodna vlada in drugo vojaško okrožje mu za izvedbo tega nista ponudila vojaštva. Tako je Lavrič začel zbirati prostovoljce, ki so se bili pripravljeni boriti za slovensko severno mejo.¹³¹

Na slovenskem Koroškem svojih enot niso mogli organizirati zaradi več vzrokov, predvsem zaradi dejstva, da so si Nemci na Koroškem popolnoma podredili deželno oblast in njene instrumente. Kljub temu so se Slovenci na Koroškem organizirali in ustanavljali svojo oblast. Tako so se v Borovljah organizirali pod vodstvom puškarja Jakoba Pošingerja in župnika Jurija Trunka. V Mežiški dolini, ki je bila geografsko bolj odprtta na štajersko stran, so se Slovenci vojaško organizirali in ustanovili narodni svet. V zahodni Ziljski dolini so se Slovenci organizirali le politično, z manjšimi vojaškimi silami. V občini Šentjakob v Rožu so prav tako uvedli svojo občinsko upravo.¹³² Povsod razen v Mežiški dolini so imele slovenske lokalne oblasti zelo omejeno vojaško podporo. Tako je delegacija slovenskih Korošcev pod vodstvom dr. Pintarja v Ljubljani prosila za vojaško zasedbo južne Koroške. Tega ljubljanske oblasti niso mogle izvesti predvsem zaradi pomanjkanja živeža. Poleg tega so bile enote v Ljubljani v nastajanju in ukvarjati so se morale tudi z velikim številom vojaštva, ki se je skozi Ljubljano vračalo domov.¹³³

128 Prav tam, str. 137–138.

129 Prav tam, str. 148.

130 Prav tam, str. 29; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 27.

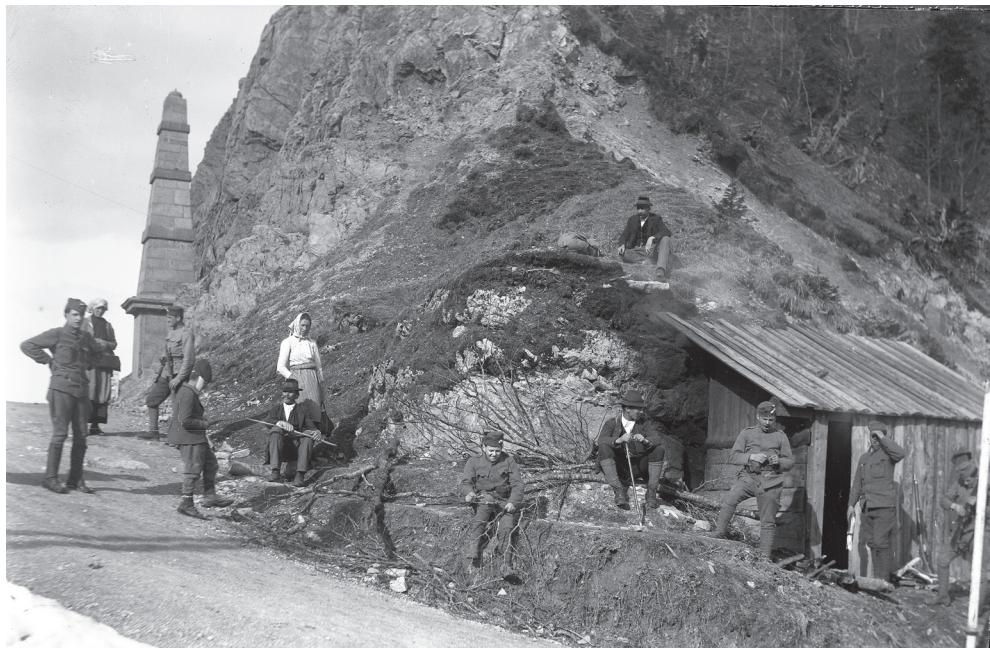
131 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 139.

132 Prav tam, str. 141–146.

133 Prav tam, str. 138; Več o tem glej: Bizjak, »Umik avstro-ogrsko vojske skozi slovenski prostor novembra 1918«, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, let. XLIII, št. 1, 2003, str. 25–36.

Zasedba Ljubelja in Borovelj

V tem prevratnem obdobju je poročnik Ude 13. novembra¹³⁴ s svojo enoto prišel v Ljubljano, kjer se je očitno javil pri ljubljanskih oblasteh, saj si je vzel pet dni dopusta in še isti dan odšel v Tržič.¹³⁵ Naslednji dan, 14. novembra, se je začela zgodba o Udetu kot borcu za slovensko severno mejo. Kakor je večkrat omenil v spominih, je še v uniformi stal na pragu svoje hiše, ko je mimo pripeljal kmet iz Podljubelja (Sv. Ana) in ga opozoril, da so med tem, ko on postopa, Nemci že na Ljubelju.¹³⁶ Na prelaz naj bi oddelek »Volkswehra« prišel že 29. oktobra.¹³⁷

Straža na Ljubelju (vir: Muzej novejše zgodovine Slovenije)

134 Ude v spominih omenja svoj prihod v Ljubljano in Tržič 13. novembra. Andrej Tišler po drugi strani omenja, da je prišel Ude v Ljubljano 12. in v Tržič 13. novembra. Prim. Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 150; AS 1193, t.e. 22, mapa 560; Ude, »Težave koroškega prostovoljca v zaledju«, v: *Mohorjev koledar* 1969, Celje, 1968, str. 100; Tišler, »Spomini na leto 1918«, v: *Tržiški vestnik* 7, 1. 9.1958, št.: 16–17, št.: 17, str. 2.

135 Ude, »Težave«, str. 100.

136 Ude, »Težave«, str. 100; Tišler, »Spomini«, str. 2.

137 Kavar, »Tržičan Lojze Ude«, v: *Gorenjski glas* 11, št.: 7 (2010), str. 20.

Ob obtožujočih besedah kmeta se je Ude odzval: napotil se je na mestno poveljstvo v Tržiču in zahteval vsaj 20 mož za zasedbo prelaza. Na Udetovo pobudo je od poveljnika nadporočnika Janka Ahačiča dobil spodbudne besede: »Take fante potrebujemo!« Tako je tudi dobil nekaj članov tržiške narodne straže in še nekaj prostovoljcev, skupaj 15 mož.¹³⁸

Albin Mali	Andrej Tišler
Anton Mali	Jože Jabornik
Anton Gerbenc	Florijan Radon
Jože Šter	Slavko Šarabon
Ciril Rekar	Josip Cundrič
Anton Ahačič	Janez Oman
Rudolf Ahačič	Janez Grassmajer
	Lojze Ude

Ude je svoje prostovoljce zbral kljub pomislekom več Tržičanov. Pomisleki so temeljili predvsem na zamisli, da nam bo antanta zagotovila ozemlje na Koroškem in se zato ni treba boriti. Zamisel o slovenski oboroženi zasedbi Ljubelja in nato tudi Koroške pa je razglasal Ude in s tem tudi psihološko »nabrusil« svoje prostovoljce, ki so se oblikovali v »ljubeljsko skupino«.¹³⁹ Ude je svoje prostovoljce organiziral, pri čemer ni vedel, da je stotnik Lavrič po Gorenjski in na Koroškem zbiral svoje prostovoljce.¹⁴⁰ Ta samoiniciativnost daje Udetovi skupini dodatno vrednost.

Ude se je s svojo skupino še isti dan, 14. novembra, napotil proti Ljubelju in ga zasedel brez boja. Vod »Volkswehra« pod poveljstvom nadporočnika (oberleutnant) Hussa, ki je štel 34 mož, se je očitno že umaknil proti Brodem. Huss je očitno odšel v naglici, saj je ljubeljska skupina pod prelazom v cestarski hiši našla še goreč ogenj in nekaj zabojev streliva ter ročnih granat. Ude je sumil, da se je Huss umaknil po obvestilu lovca Fuchsa. Lovec naj bi še večkrat v času bojev 1918–1919 obveščal in delal za nemško vojsko.¹⁴¹ Udetova skupina je zasedla položaje ob prelazu in jih več dni stražila, premikov Hussove enote pa ni bilo zaznati.

Ude in Rudolf Ahačič sta med stražo 17. novembra streljala na nemške vojake v Brodih in na to streljanje so Nemci tudi odgovorili. Puškarjenja je bilo brez posledic kmalu konec. Ti streli naj bi bili tudi prvi streli v bojih na Koroškem.¹⁴²

138 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 153; AS 1193, t.e. 22, mapa 560.

139 Tišler, »Spomini«, str. 2; Ude, »Težave«, str. 100; Kavar, »Tržičan Lojze«, str. 20.

140 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 151 in 153.

141 Ude, »Težave«, str. 100.

142 Likar, *Lojze Ude – moje bitke*, str. 6.

Še istega dne je Udetovo ljubeljsko skupino okreplilo nekaj članov narodne straže.¹⁴³ Naslednje dopoldne je na Ljubelj iz Borovelj prispel nadporočnik Vinko Hajnrihar,¹⁴⁴ ki je nato odšel v Tržič in se naslednji dan vrnil skupaj z Lavričem.¹⁴⁵ Novica o skorajšnjem prihodu močne Lavričeve enote je Udetova spodbudila, da je spet pokazal samoiniciativo in se skupaj z Antonom Ahačičem ter Florijanom Radonom odpravil proti nemški postojanki, ki je bila tedaj že nižje, v Šentlenartu. Sprva so poskušali izvedeti, kako močna je Hussova enota, nato pa tudi z ustrahovanjem o prihodu Lavričeve enote doseči Hussov umik.

Z izvidovanjem so opazili, da imajo Nemci ob cesti postavljeno strojnico. Stražar očitno ni bil dovolj pazljiv, saj so ga trije Slovenci presenetili in razorožili. Od stražarja so izvedeli obveščevalne podatke o Hussovem vodu. Ude je odšel do hiše, v kateri so bili nastanjeni častniki in tudi poveljnik Huss. Ahačič in Radan sta ostala ob cesti in stražila stražarja. Ude je po uvodnih besedah od Hussa zahteval umik njegove enote s položajev. Huss je Udetove zahteve sicer posredoval v Celovec, a je dobil ukaz, naj se ne premakne nikamor. V teh negotovih razmerah sta se Ude in Huss dogovorila, da bo Ude dve uri pred odhodom slovenskih vojakov čez Ljubelj Hussu sporočil namero o odhodu. Če bi Huss še vedno vztrajal na položajih, bi prišlo do spopada.¹⁴⁶ Nemci in pozneje tudi zgodovinopisje so Udetovo ljubeljsko skupino prostovoljcev imenovali »Die heilige Legion«.¹⁴⁷

143 Tišler, »Spomini«, str. 2.

144 Lavrič je ukazal oddelku vojaštva, ki so ga vodili stotnik Rudolf Knez, nadporočnik Vinko Hajnrihar in poročnik Franc Hajnrihar, naj se čez Jezersko sedlo odpravi v Žitaro vas. Na treh tovornih vozilih so se 13. novembra odpravili iz Ljubljane. V Žitari vasi so nabrali veliko prostovoljcev. Stotnik Knez je s prostovoljci ostal v Podjuni, oba Hajnriharja pa sta se z manjšim oddelkom odpravila v Borovlje, kamor so prišli 14. novembra. Koroški vojaški poveljnik Hülgerth je od Hajnriharja zahteval umik. Dogovorili so se za »tridnevno premirje«. Vinko Hajnrihar se je nato čez Ljubelj odpravil proti Ljubljani. Odšel je mimo Hussovega voda pri Šentlenartu in na Ljubelju srečal Udetove prostovoljce. Borovlje je v tistih dneh zasedalo 14 prostovoljcev pod poveljstvom poročnika Franca Hajnriharja. Po pretečenem tridnevнем premirju je 18. novembra zaradi nevarnosti in pritiskov Franc Hajnrihar ukazal umik proti Šmarjeti. Ob prihodu Lavriča v Borovlje 19. novembra so se Hajnriharjevi prostovoljci združili z enoto v Borovljah. Tu uporabljeni spomini Franca Heinricharja so objavljeni tudi v pričujočem zborniku. AS 1193, t.e. 73, mapa 1651, Spomini Franca Hajnriharja.; Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 152–153.

145 Ude, »Ljubeljski odred v Rožu«, v: *Tovariš*, 5. 11. 1968, str. 21.

146 AS 1193, t.e. 22, Anton Ahačič, Papir iz Koroških bojev; Ude, »Ljubeljski odred«, str. 22.

147 Ude, Erwin Steinböck, *Die Kämpfe im Raum Völkermarkt 1918/19*, Wien 1969, 48 strani, v: *Zgodovinski časopis* XXV, 1971, zv.: 3–4, str. 334.

19. novembra zgodaj zjutraj je na Ljubelj prišla Lavričeva skupina, ki je štela 7 častnikov in 53 vojakov.¹⁴⁸ Večinoma so to skupino sestavljeni prostovoljci z Jesenic. Udetova ljubeljska skupina se je pridružila Lavriču, ki je bil namenjen proti Borovljam. Ude je skupaj s še šestimi člani svoje skupine že v noči z 18. na 19. november odšel naprej proti nemški postojanki. Hussove enote v Brodih ni bilo več. Ude je pri postojanki počakal prodirajočo Lavričeve skupino in skupaj so nadaljevali pot proti Borovljam. Ude in Hajnrihar sta izvajala izvidniško nalogu za Lavričeve enote. Pri Sopotnici (Mali Ljubelj) so prodirajočo Lavričeve enote počakali Hussovci vojaki in nanje streljali. Hajnrihar je s konjem odšel proti nemškim položajem in jih s kričanjem »Marsirajte takoj naprej, sicer jurišamo« prepričal, da so nadaljevali umik proti Dravi in da niso ovirali nadaljnega pohoda Lavričevih mož. Dokler Hussova enota ni prešla na levi breg Drave, je Hajnrihar vzel dve strojnici za zastavo.¹⁴⁹ Tako je Hajnrihar poleg dveh strojnic pridobil tudi dokončni umik nemškega »Volkswehra« na levi breg Drave. Lavričeva enota je nato brez težav nadaljevala pot in še isti dan, 19. novembra, prišla v Borovlje. Velik del moštva se je nastanil v hotelu Just.¹⁵⁰

Prihod Lavričeve enote so Slovenci v Borovljah pozdravili in še istega dne sta v mesto prišla predstavnika koroške deželne vojske in vlade. Lavrič je s Hülgerthom in Pflanzlom podpisal sporazum, ki je bil prvi med nasprotujočima se stranema v boju za Koroško. Sporazum je določil demarkacijsko črto v liniji Ziljica–Zila–Drava–Breza–Velikovec. Na južnem Koroškem so tako vzpostavili slovensko oblast. Koroška deželna vlada je ta sporazum ratificirala 23. novembra.¹⁵¹

Januarska ofenziva

Decembra 1918 sta se obe strani s kopičenjem vojaštva in tehniko pripravljali na spopad. Na Koroško je prispel oddelek prostovoljcev ljubljanskega pešpolka pod poveljstvom stotnika Miroslava Martinčiča. Lavrič je bil imenovan za poveljnika zahodne Koroške ter iz Ljubljane dobil 41 mož ter dva poljska topova.¹⁵² Čeprav

148 Številke vojakov (od 53, 56 do 58) se v literaturi in spominih razlikujejo, število častnikov pa je enotno (7). V vsakem primeru so Lavričevi prostovoljci skupaj s tremi strojnicami pomenili zastrašujočo vojaško skupino z veliko ognjeno močjo. AS 1193, t.e. 22, mapa 560, Spomini Lojzeta Udetja; Lilek, *Anklagen gegen die barbarischen Verfolgungen der Slowenen in Kärnten*, str. 5; Andrejka, »Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes«, *Slovenci v desetletju 1918–1928*, str. 279; Kavar, »Tržičan Lojze«, str. 20; Tišler, »Spomini«, str. 2.

149 Ude, »Ljubeljski odred«, str. 23; Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 153.

150 AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena, 24–42.

151 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 155–158.

152 Prav tam, str. 164–165.

so bili slovenski politiki (Anton Korošec, Gregor Žerjav) prepričani, da bo nova država svoje meje dobila pravično in s posredovanjem antantnih držav na mirovni konferenci, je bila realnost drugačna. Nemške enote so se na Dravi kopičile in sovražnost je bila z vsakim dnem večja.¹⁵³ Poročila, da »Volkswehr« pripravlja napad na slovenske sile, so se kopičila in bila z vsakim nadaljnjjim dnem še potrjena. Tako je Lavrič začel graditi obrambo, v Šentjakobu je zbral pet stotnij, 14 strojnic in tri topove. 2. januarja se je Koroška deželna vlada odpovedala sporazumu in tako odprla politično možnost za spopad.¹⁵⁴ Lavrič je načrtoval preventivni napad na levi breg Drave in tako mu je drugo vojno okrožje odobrilo demonstracijo moči, ki jo je izvedel 3. januarja 1919. Rezultat pa ni bil najboljši, saj so naslednji dan nemške enote začele veliko ofenzivo.¹⁵⁵ Enote »Volkswehra« so v naslednjih dneh prevzele pobudo in so napredovale na celotni črti na Koroškem. Tako so se morale slovenske enote umikati iz Podrožce in Podkloštra.

Ude je bil januarja del ljubeljske skupine, ki se je okrepila in preimenovala v boroveljsko skupino. Štela je 20 častnikov, 300 slovenskih in 37 srbskih prostovoljcev.¹⁵⁶ Ude je v tem času poveljeval strojnični četi. Lavrič je v času nemškega napada 7. januarja ukazal Udetu, da zbere 20 mož¹⁵⁷ in z njimi odide na pomoč straži pri mostovih čez Dravo pri Strugi. Ude se je s svojo skupino odpravil v rahlem deževju, ko se je mračilo. Ko so prišli že skoraj na rob dobrovskega gozda, so za seboj, levo proti Borovljam, zaslišali streljanje. V tem streljanju je bil v zasedi ranjen major Lavrič, a tega Ude takrat ni vedel. Streljanje je Udetu opozorilo, da je ustavil svoj vod in šel naprej izvidovat. Pri prvih hišah ga je ustavil klic »halt«. Ude je odgovoril »Živila Jugoslavija«, v odgovor pa je dobil strel. Ude se je vrnil k svojemu vodu in poslal Marklja in Javornika v Borovlje, da sporočita, da so v Goričah naleteli na Nemce.¹⁵⁸ Ude je štirim svojim vojakom ukazal, naj na tistem mestu čakajo in streljajo na Nemce, če bi se ti pojavili. Z drugimi je Ude odšel izvidovat na cesto Borovlje–Goriče–Kožentavra in cesto Kožentavra–Podgora–Podljubelj ter ob železniški progi med obema cestama. Ustavili so se pri signalni napravi na železniški progi. Ude je poslal še po štiri pripadnike pri Goričah.¹⁵⁹ V tem času sta Markelj in Javornik že dobila ukaz, naj poiščeta Udetu in mu ukažeta umik v Borovlje. Ker pa se je Ude medtem premaknil izpred Gorič na železniško progo, nihče izmed kurirjev Udetu ni našel.¹⁶⁰

153 Prav tam, str. 22.

154 Ude, »Tržiški prostovoljci za severno mejo«, v: *TV 15*, 15. 1. 1976.

155 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 172.

156 Ude, »Od Ljubelja do Drave«, v: *Tovariš*, št.: 48–49, 29. 11. 1968, str. 19.

157 Rudolf Markelj, Jože Javornik, Anton Okrožnik, Rok Wergel, Pavel Klemenčič, Gregor Košir, Avgust Trojar, Franc Šmid, Pavel Kovač, Jaka Picej, Anton Rogelj, Jože Homan, Pavel (Franc) Stroj, Rudolf Ahačič, Aleksander Lukež, Janko Zupanc, (brez imena) Kunaver. Večinoma so bili to Jeseničani, ki so prišli v Borovlje že novembra 1918. Imen vseh mož se Ude ni spominil, prav tako pa sta pri Stroju zapisani dve različni imeni. Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 178; Ude, »Od Ljubelja do Drave«, str. 19.

158 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 179.

159 Ude, »Od Ljubelja do Drave«, str. 19.

160 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 179.

Ude je z železniške proge poslal Ahačiča in Lukeža proti hotelu Karawankenhoф, v katerem je delovala slovenska šola za orožnike. Pripadniki šole so hotel že zapustili in tam je že bila nemška posadka. V časovnem obdobju več ur je na območju pod hotelom in železniško progo prišlo do puškarjenja in odvraženih je bilo več ročnih bomb. V tem spopadu sta imeli obe strani več ranjenih in tudi mrtve (Šmid). Ude se je ponoči ob železniški progi vrnil v Borovlje. Kakor pravi Ude, naj bi premikanje njegove čete in spopade z njo ob železniški progi nemško zgodovinopisje zaznalo kot odbiti protinapad. Ude to zanika, vendar pa ostaja dejstvo, da so ti spopadi začasno zavrli napredovanje nemških sil proti cesti na Ljubelj.¹⁶¹

V Borovljah je poveljstvo prevzel stotnik Franc Dequal in Udetu ukazal branjenje cestnega mosta čez Borovnico. Medtem je železniški most branil Aleksander Lunaček, podljubeljski (Unterloibl) most pa poročnik Franc Pangercič. Borovnica je bila zaradi deževja visoka in je bila za napadalce resna ovira. Slovenski vojaki so dobro postavili obrambo na vseh mostovih, le na severu Borovelj je niso utrdili. Borovlje je branilo 67 prostovoljcev.¹⁶²

8. januarja ob 8. uri so enote »Volkswehra« napadle na vseh mostovih s strojničnim in topniškim ognjem. Najpomembnejši za padec Borovelj je bil padec mosta v Podljubelju. Potem so se enote v Borovljah morale umikati, ker so Nemci obkolili branilce. Boj za kraj je trajal okoli eno uro in branitelji naj bi naredili prav vse, da ubranijo kraj.¹⁶³ Boroveljska skupina se je umikala po edini mogoči poti, in sicer skozi Bajdiše, Sele v Železno Kaplo in čez Hajnževo sedlo med Babo in Košuto. Ude je bil v skupini, ki se je vrnila čez Hajnževo sedlo.¹⁶⁴ Slovenske sile so bile tisti dan povsem razbite. Tako bi lahko nemške sile brez težav in bojev zasedle tudi prelaz Ljubelj. Tega zaradi neznanih razlogov tisti dan niso storile.

8. januarja, ko je bil Ljubelj nebranjén, so se organizirali »sokoli« in »orli« iz Tržiča ter pod poveljstvom stotnika Friderika Krena zasedli prelaz.¹⁶⁵ V teh kritičnih trenutkih za obrambo je bila prisotnost slovenskih sil na Ljubelju zelo pomembna. Ker pa so bili možje stotnika Krena nepripravljeni na daljše bivanje na zasneženem prelazu, so se možje začeli vračati proti Tržiču. V tem času je pobudo spet prevzel Ude in svoje utrujene borce spet aktiviral ter jih s strojnico popeljal izpred gostilne Pri Lojzku proti Ljubelju. Na poti je srečal umikajoče se možje stotnika Krena. Pobral jim je orožje in oborožil svoje vojake. Na Ljubelj je prišel še pravi čas, da je postavil obrambo, saj so nemške enote prav tako hotele zaseseti prelaz. Nemška enota se je ob videni postavljeni obrambi obrnila nazaj na sever.¹⁶⁶

161 Prav tam, str. 179; Ude, »Od Ljubelja do Drave«, str. 20.

162 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 180.

163 Prav tam, str. 181.

164 Ude, »Težave«, str. 101.

165 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 181.

166 Ude je o razorožitvi Krenovih sokolov in orlov moral v Tržiču poslušati še krepke besede, vendar je Krenovo orožje gotovo rešilo prelaz. Ude, »Težave«, str. 101.

Alfred Lavrič na Koroškem leta 1918/1919 (vir: zasebna last)

Boji so se nadaljevali v Podrožci in pri karavanškem predoru, kjer so slovenske enote zadržale minimalne pozicije na severni strani Karavank. Boji so ponehali s podpisom premirja med koroško deželno vlado in slovensko narodno vlado 14. januarja. Premirje je kljub posamičnim spopadom veljalo do 29. aprila 1919.¹⁶⁷

Ude se je v obdobju med januarjem in aprilom 1919 zadrževal večinoma med Tržičem in Ljubljem. Še naprej je poveljeval strojnični četi. V Tržiču si je Ude s svojo nekompromisno držo, zahtevami in stališči pri domu Vincencijeve družbe ter s prepričanjem o dosegi ciljev na Koroškem nakopal veliko uglednih in vplivnih sovražnikov, med njimi tovarnarja Gassnerja. Ude, vendar ne samo on, se je moral v spomladanskih mesecih spopadati tudi s pacifističnimi idejami, ki so v slovenske vrste vnašale deserterstvo.¹⁶⁸

V drugi polovici januarja 1919 se je obramba Ljubelja spet organizirala ter iz Ljubljane dobila dva gorska topova, strojnice in strelivo. Ustanovljeno je bilo tudi intendantsko skladisče v Tržiču. Ljubeljski skupini je poveljeval stotnik Kren. Prelaz so zasedli z enim častnikom, petnajstimi možmi in dvema strojnicama. Neposredna rezerva petnajstih mož je bila nastanjena v Bornovem gradu na Ljubelju. Na prelazu

167 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 186.

168 Ude, »Težave«, str. 101; Lojze Ude, Tržiško pismo, v: *Slovenec*, 11. 4. 1919, str. 3.

so se menjali na šest ur, posadka v Podljubelju pa se je menjala na tri dni. V Tržiču se je od januarja 1919 zadrževalo okoli 150 mož.¹⁶⁹ Stotnik Kren, nadporočnika Kren in Ahačič, poročniki Ude, Pangeršič, Gačnik, Zobec in Hajnrihar, narednik Pangerskič, Vilenpart, Babnik, Mali in Šter so bili poveljujoči kader na Ljubelju.¹⁷⁰

Meseci na začetku leta 1919, in sicer februar, marec ter april, so minili precej v miru in brez vojnih akcij. Da vojaki ne bi podlegli pacifistični avstrijski propagandi, je stotnik Kren ukazal redne vojaške vaje in patrulje do Malega Ljubelja ter med Babo in Zelenico.¹⁷¹ Po drugi strani narednik Milan Šter v svojih spominih kritizira odnos častnikov, posebej stotnika Krena, do vojakov. Šter omenja, da so na Ljubelju vojaki poredko vadili in streljali ter da so bolj razmišljali o alkoholu, dekletih in cigaretah. Prazno sobo v spodnjih prostorih Bornove graščine so spremenili v kantino, namesto da bi jo uporabili v šolske vojaško-vadbene namene. Šter omenja le nekaj posameznikov, ki niso popivali in se športno udejstvovali. Omenja tudi svetel primer poročnika Uleta, ki je svoje vojake moralno spodbujal z narodno zavednimi govorji.¹⁷² Šterove opazke glede povečanega pitja alkoholnih pijač potrjujejo tudi spomini stotnika Krena, ki omenja, da so vojaki radi pili in se zabavali z dekleti.¹⁷³

Aprilska ofenziva

Dravska divizijska oblast je, tudi na zahtevo slovenske politike, za konec aprila pripravljala ofenzivo, s katero bi spet pridobili izgubljena ozemlja. Za ofenzivo je bilo pripravljenih 9 in pol bataljonov pehote ter 40 topov, vsega skupaj okoli 3400 vojakov.¹⁷⁴ Vojanstvo je napadlo od Dravograda do Podrožce. Ljubelska skupina je štela okoli 200 mož s širimi težkimi in širimi lahkimi strojnricami ter z dvema pehotnima topovoma in baterijo gorskih topov.

Nemci so za priprave izvedeli tudi na podlagi informacij ubežnika in so bili tako dobro pripravljeni na napad. Ofenziva se je začela 29. aprila zgodaj zjutraj in po začetnih uspehih so se slovenske enote kmalu začele umikati. 2. maja so Nemci začeli protinapad in njihove enote so se v naslednjih dneh ustavile na koroških mejah.¹⁷⁵

169 AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubelska skupina, spomini stotnika Krena, str. 24–42.

170 Milan Šter, neobjavljeni spomini, zapuščina družine Šter, str. 33–48.

171 AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubelska skupina, spomini stotnika Krena, str. 24–42.

172 Milan Šter, neobjavljeni spomini, zapuščina družine Šter, str. 33 – 48.

173 Vsako nedeljo so bile v Podljubelju športne prireditve (sankanje in smučanje), na katerih so se srečevali vojaki ljubelske skupine in domačini. Kren omenja, da so se zelo dobro razumeli predvsem z domačinkami. Trije častniki so se tudi poročili z njimi. Očitno so bile te športne igre velika zabava, tudi z alkoholom, kar pa Kren razlagata s »takšni so bili pač časi«. AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubelska skupina, spomini stotnika Krena, 24–42.

174 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 164.

175 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 198; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 164.

Mitralješki oddelek na položaju (vir: Muzej novejše zgodovine Slovenije)

29. aprila 1919 so pripadniki ljubeljske skupine prodrli čez prelaz proti Šentjanžu. V ofenzivi so imeli nalog v smeri Celovca vdreti v Rož in tam sodelovati z Martinčičeve skupino pred karavanškim predorom in nato nadaljevati boj proti Celovcu. Po prikazovanju Milana Štera vojakom v ljubeljski skupini teh ciljev sploh nisi poznali, kar je negativno vplivalo na moralo vojakov.¹⁷⁶ Ob 11. uri so pripadniki napadli dva dravska mostova pri Strugi: ena enota je šla proti Svetni vasi, druga pa je z brodom prečkala Dravo in se s severne strani bližala Humberku, kjer so imeli Nemci nastanjeno topništvo. Zaradi počasnosti napredovanja so topništvo pustili v dolini pri gostilni Deutscher Peter.¹⁷⁷ Pod poveljstvom poročnika Gačnika in Udet je 40 mož z dvema lahkim strojnica z brodom prečkalo Dravo. Med potjo po levem bregu so zajeli nekaj ujetnikov. Ko so prispeli do topniških položajev, so se razporedili ob gozdu in frontalno napadli. Dve strojnici naj bi krili bok napadalcem. Dobro kriti Nemci so udarili po napadalcih in samo Ude, Gačnik in narednik Pangeršič so prišli najdlje, do kozolca, toplerja. Nemci so prav tako onemogočili slovenski strojnici in trije pri kozolcu so postali lahka tarča. Gačnik je bil ranjen in Ude ter Pangeršič sta ga odnesla v bližnji hlev. Dlje ni šlo in Gačnika sta morala pustiti v hlevu, kjer so ga pozneje zajeli Nemci. Udetu in Pangeršiču je uspelo pobegniti. Ker tudi prodor prve

176 Milan Šter, neobjavljeni spomini, zapuščina družine Šter, str. 33–48.

177 AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena, str. 24–42.

skupine pri Svetni vasi ni uspel, je poveljnik, stotnik Kren, ukazal umik vseh enot. To je veljalo tudi za Udetove može, ki pa so bili na levem bregu Drave. Okoli 30 mož Udetove skupine se je zbralo ob Udetu in se poskušalo pri Bistrici prebiti na desni breg Drave. Počakali so do noči, ko so mirno prečkali reko in se na železniški postaji združili z enoto Petra Čera. Ude in Čero sta se skupaj z enim vojakom odpravila proti Šentjanžu, da sta preverila razmere in izvidovala. Šentjanž je bil že v nemških rokah in ob vračanju v Bistrico so bili priča, kako so nemški vojaki na železniški postaji zajeli vojake, ki so večinoma spali. Nekaj vojakom je uspelo pobegniti in Ude in Čero sta jih zbrala. Skupaj so se skozi Strugarije umaknili v Slovenji Plajberk in nato na Ljubelj.¹⁷⁸ Na Ljubelju so se 29. aprila okoli 16. ure zbrale vse umikajoče se slovenske sile. Do 30. aprila se jih je zbrala večina, manjkalo naj bi jih 49. Izgube v propadli ofenzivi so bile ogromne, znašale so kar 25 odstotkov.¹⁷⁹ Poleg moštvenih izgub so bile velike izgube tudi v tehniki, saj so ob umikanju pri gostilni Deutscher Peter pustili tudi vse topove. Stotnik Kren je na Ljubelju pustil stražo, preostalo moštvo pa se je nastanilo v Bronovi graščini. Nemške enote niso poskušale napasti prelaza in nastanile so se na Malem Ljubelju.¹⁸⁰

Majska ofenziva

Ob splošni nevarnosti, da nemške enote prodrejo na jug, so po Sloveniji začeli mobilizirati moštvo in začeli pripravljati protinapad. Poveljnik IV. armadne oblasti general Božo Janković je za poveljnika ofenzive določil generala Krsta Smiljanića, ki je organiziral pet odredov: labotskega, koroškega, jezerskega, ljubeljskega in jeseniškega. Vse skupaj je bilo angažiranih okoli 10.000 vojakov, 271 strojnic in 94 topov.¹⁸¹ Za poudarek napada na Koroško je bil izbran Ljubelj. Ljubeljskemu odredu je poveljeval podpolkovnik Sava P. Tripković. Ofenziva se je začela 28. maja in odred je imel nalogu zasesti Borovlje do Drave ter zavarovati jeseniški odred na levi. Ljubeljski odred je štel okoli 600 mož, med njimi je bil tudi poročnik Ude, ki je poveljeval vodu luhkih strojnic z 32 vojaki in štirimi strojnicami.¹⁸² Udetov vod je bil del desne, vzhodne kolone. Ta kolona je prvi dan prenočila na Grlovcu nad Borovljami in se naslednji dan spustila v Borovlje. Na odpor so pripadniki naleteli v Doleh pri Borovljah, a so ga hitro strli. Komandant kolone major Matija Štefin je sprejel predajo meščanov Borovelj in Udetu naročil vkorakanje v kraj. Nemci so v tem času že zapustili mesto in za seboj uničili oba mostova čez Dravo.¹⁸³ 29. maja je ljubeljski odred zasedel položaje okoli Borovelj in 6. junija še območje ob desnem

178 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 198–201.

179 Prav tam, str. 202.

180 AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena, str. 24–42.

181 Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 175–176.

182 AS 1193, t.e. 22, mapa 561, Sava P. Tripković, Sastav Ljubeljskog odreda.

183 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 219–221.

bregu Drave (Spodnje Borovlje–Paradiž–Kopanja–Kepa). Ob zasedanju te črte je na prodirajočo enoto streljalo tudi lastno topništvo iz Golice, saj so mislili, da so umikajoči Nemci. To je za nekaj časa zavrllo in onemogočilo premikanje odreda. Ko je ljubeljski odred prodiral ob Dravi, se je poveljnik Tripković srečal tudi z italijanskim častnikom, ki je hotel zaustaviti prodor odreda.¹⁸⁴

Jezerški in koroški odred sta prav tako zasedla ozemlje do Drave. Ofenziva je bila velik uspeh, saj so enote zasedle območje do Drave, Velikovec in tudi Celovec. Po vojaškem premiku so se pogajanja o premirju začela že 4. junija v Kranju in uradno je bila prekinitev spopadov uveljavljena 6. junija. Ob premirju je bila dorečena demarkacijska črta: Kepa–Spodnje Borovlje–Rožek–Žoprače–Vrbsko jezero–Dole–Steniče–Zehner Berg–greben Reinegg–Sapotnig–Kleinalpe. Severno od te črte je bila ozka nevtralna cona.¹⁸⁵

Po vzpostavitvi premirja je bilo na območju Udetovega delovanja na Koroškem zelo živahno in Nemci so večkrat kršili dogovore in prehajali čez demarkacijsko črto. Tako je poročnik Ude dvakrat poslal patruljo za zavarovanje Slovencev pred nemškimi vojaki. Prvič je njegova enota preprečila nemško krajo konj pri slovenskem kmetu, drugič pa je Ude poslal narednika Miklja, da je aretiral štiri nemške vojake, ki so nezakonito prešli demarkacijsko črto in se ustavili v gostilni v Lednicah.¹⁸⁶ Maja 1918 je nastala tudi najbolj znana fotografija poročnika Udeteta kot borca za severno slovensko mejo. Poročnik Ude si je maja 1918 v Podljubelju zaobljubil bojno tovarištvo s soborcema Rudolfom in Antonom Ahačičem. Lojze Ude je bil za zasluge v bojih za slovensko severno mejo na Koroškem dvakrat predlagan za medaljo, prejel pa je zlato medaljo za hrabrost.¹⁸⁷

184 AS 1193, t.e. 22, mapa 560, Spomini Lojzeta Udeteta.

185 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 225–226.

186 AS 1193, t.e. 22, mapa 560, Spomini Lojzeta Udeteta.

187 Ude je na seznamu ljubljanskega pehotnega polka, poznejšega 37. pehotnega polka.

To dokazuje, da se je Ude javil 13. ali 14. novembra v Ljubljani. Tako so ga oblasti vodile v seznamih ljubljanskega pešpolka, čeprav se je kot pripadnik več prostovoljnih enot vseskozi aktivno boril v Tržiču oziroma na Koroškem.

<http://users.volja.net/marijankr/Z04-odlikovanci.html>

(zapis z dne 1. 9. 2011).

Sklep

Antanta se je v času majske ofenzive na Koroškem odločila, da s popade konča s predlogom o nekakšni salomonski rešitvi. Tako so se na pariški mirovni konferenci odločili za oblikovanje in izvedbo plebiscita. Ustanovljeni sta bili cono A in B. 21. junija je vrhovni svet pariške konference določil, da cono A zasede jugoslovanska vojska, cono B pa avstrijska vojska. Spremembe na terenu in premiki enot obeh vojskujočih se strani so potekali do 31. junija 1919. S tem dnem so se uradno končali boji na Koroškem.¹⁸⁸ Po plebiscitarni volji je južna Koroška oktobra 1920 pripadla Republiki Avstriji, kar je bil za Udetu eden največjih porazov in rana se mu je odprla vsakič, ko se je spomnil na dogodke v letih 1918 in 1919.¹⁸⁹

Poročnik Lojze Ude je junija 1919 služboval na Koroškem (cono A) in bil 29. junija 1919 z odlokom Komande dravske oblasti št. 875 demobiliziran. Bil je nezadovoljen, ker ga niso sprejeli v novo vojsko Kraljevine SHS, čeprav se je izkazal v bojih in je že januarja 1919 poslal prošnjo za sprejem. Njegovo nezadovoljstvo je bilo toliko večje, saj so v istem obdobju v vojsko sprejeli častnike, ki so ga v monarhiji aretirali in preganjali zaradi njegovega narodne zavesti.¹⁹⁰ Kljub razočaranju se je njegov boj za Slovence na Koroškem uspešno nadaljeval na akademski ravni.

188 Ude, *Boji za severno slovensko mejo*, str. 227.

189 Ude, »Težave2, str. 101.

190 Ude navaja polkovnika Ludvika Poura, ki je bil poveljnik 2. gorskega strelskega polka, ki ga je Narodni svet 31. oktobra 1918 imenoval za poveljnika vsega vojaštva v Ljubljani; stotnika Sporerja in nadporočnika Frana Kotlouška, ki je bil novembra 1918 imenovan za aktivnega orožnika v Logatcu. Prim. AS 1193, t.e. 22, mapa 550, Osebni podatki Lojze Ude; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 20, 29, 264.

OFENZIVA VOJSKE KRALJEVINE SHS MAJA IN JUNIJA 1919 NA KOROŠKEM

Priprave na majsко–junijsko ofenzivo

Ko so se na začetku leta 1919 začele širiti govorice, da Kraljevina SHS ne bo dobila tolikšnega ozemlja Koroške kot je pričakovala, so enote Dravske divizijske oblasti¹⁹² na pritisk slovenskih politikov prekšile premirje in 29. aprila 1919 napadle na celotni demarkacijski črti na Koroškem. Napad ni imel ustrezne podpore vlade Kraljevine SHS in je bil odvisen od samoiniciativnosti poveljnikov slovenskih enot Dravske divizijske oblasti. Za ofenzivo 29. aprila 1919 je bilo na vzhodnokoroškem bojišču zbranih devet bataljonov in pol pehote ter 40 topov. To so bili dva bataljona Celjskega polka, dva bataljona in pol Slovenskega planinskega polka, dva bataljona Ljubljanskega polka, dva bataljona Mariborskega polka in bataljon Tržaškega polka. Tako po napadu je večina enot izrabila začetno presenečenje in napredovala; zastavljenih ciljev ni dosegla, saj je bil operacijski načrt za precej šibke slovenske enote prezahteven. Prekršitev premirja so izrabile avstrijske enote in 2. maja izvedle protinapad na velikovškem mostišču in premaknile bojno črto na linijo Dravograd–Plešivec–Solčava–Železna Kapla–vrhovi Karavank. Na začetku so se slovenski vojaki odločno upirali, nato popustili in v enotah Ljubljanskega polka je prišlo do popolnega razkroja. Avstrijska protiofenziva je bila uspešna in ni pomenila samo zasedbe celotnega ozemlja Koroške, povzročila je tudi moralni razkrok v slovenskih enotah in zaključila slovensko vojaško samostojnost. Vprašanje odgovornosti za začeto slovensko ofenzivo ni primarnega pomena, nedvomno pa je general Smiljanić zanjo vedel in centralne oblasti v Beogradu bi se lahko aktivneje angažirale pri reševanju koroškega vprašanja.

Poraz slovenskih enot v aprilski ofenzivi na Koroškem je aktivneje vključil v reševanje koroškega vprašanja tudi vojsko Kraljevine SHS, ki je za poveljnika načrtovane majsко–junijske ofenzive imenovala generala Krsto Smiljanića. Začele so se priprave, kar je pomenilo da so razglasili mobilizacijo dodatnih petih letnikov (1895 do 1899), začeli pa so se tudi pogovori za sklenitev premirja med 9. in 16. majem v Celovcu, kar lahko razumemo kot ukrep za pridobivanje potrebnega časa. Vojaška delegacija, ki je bila poslana v Celovec na pogovore z Avstrijci, je od njih zahtevala umik na položaje pred začetkom spopadov, Avstrijci pa so bili pripravljeni evakuirati svoje

191 Blaž Torkar, doc. dr, pedagog, Center vojaških šol/Vojaški muzej Slovenske vojske, Engelsova 15, 2111 Maribor, blaz.torkar@mors.si.

192 Dravska divizijska oblast je 1. februarja 1919 nadomestila 2. vojno okrožje, ki je v coni odgovornosti pokrivalo celotno slovensko ozemlje v nekdanji Državi SHS.

vojaštvo samo južno od Drave in to samo pri Dravogradu. Zaradi tega so se 16. maja 1919 pogajanja prekinila in delegacija Kraljevine SHS je zapustila Celovec. Ves ta čas so potekale intenzivne priprave na majsко–junijsko ofenzivo oziroma protiofenzivo vojske Kraljevine SHS. Načelnik Vrhovnega poveljstva vojske Kraljevine SHS vojvoda Živojin Mišić je od Smiljanića zahteval izrazito osebno angažiranje pri pripravah na ofenzivo in zahteval poročanje o moči, bojni razporeditvi in koncentraciji lastnih ter nasprotnikovih enot. Slovensko ozemlje je z januarjem 1919 spadalo pod 4. armadno oblast, ki je bila neposredno nadrejena Dravski divizijski oblasti. Poveljnik 4. armadne oblasti je bil general Božidar Janković, njegov načelnik štaba pa podpolkovnik Milan Nedić. Za potrebe ofenzive so na slovensko ozemlje začele prihajati nove enote iz drugih območij Kraljevine SHS: 8. pehotni polk, dva bataljona 1. pehotnega polka, eskadron 2. konjeniškega polka, Drinski havbični artilerijski divizion, po en bataljon iz 5. pehotnega polka in 7. pehotnega polka, mitralješki oddelek 5. pehotnega polka in 2. divizion drinskega gorskega artilerijskega polka.¹⁹³

Alpska četa v Karavankah leta 1918/1919 (vir: Muzej nov. zgod. Slovenije)

193 Seručar, *Vojne akcije u Koruškoj 1918/1919 godine*, str. 59; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 164–165; Bizjak, *Operativno-taktična analiza ofenzive vojske Kraljevine SHS proti Koroški (28.05.–6.6.1919)*, Poljče 2004, str. 14–16; Ude, *Boj za severno mejo 1918–1919*, str. 219; Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919 in formiranje Dravske divizijske oblasti*, magistrska naloga, Ljubljana 2003, str. 245.

Razpored slovenskih in srbskih enot pred ofenzivo je bil sledeč:

- Odsek Ljubelj–Podrožca (zahodno–koroška fronta): bataljon Ljubljanskega pehotnega polka, dve četi 26. pehotnega polka in prostovoljci. Oborožitev: 985 pušk, 33 mitraljezov in 3 topovske baterije.
- Odsek Solčava proti Železni Kapli (odsek Železna Kapla): 2. bataljon 7. pehotnega polka. Oborožitev: 857 pušk, 6 mitraljezov, 32 puškomitraljezov, dve gorski bateriji in vod konjenice.
- Odsek Drava–Slovenj Gradec–Solčava (vzhodno koroška fronta): Slovenski planinski polk. Oborožitev: 700 pušk, 19 mitraljezov in 8 topov.
- Odsek Spodnji Dravograd–Lutenberg (štajerska fronta): Mariborski pehotni polk, Koroški pehotni polk in Tržaški pehotni polk. Oborožitev: 3000 pušk, 40 mitraljezov, 4 havbice, 10 poljskih topov in 4 gorski topovi.

V rezervi Dravske divizijske oblasti je bil še 8. pehotni polk, 4 havbične baterije, eskadron konjenice iz Ljubljane, »Jugoslovanski bataljon«, 4 topniške baterije iz Celja, bataljon 5. pehotnega polka iz Maribora. Vsega skupaj 3200 pušk, 36 mitraljezov, 128 puškomitraljezov in 30 topov. V tem času sta se popolnjevala Ljubljanski in Celjski pehotni polk, ki sta bila razbita v predhodnih bojih. Skupaj sta imela 567 pušk, 35 mitraljezov, vendar sta bila nezmožna aktivno sodelovati v bojnih aktivnostih.¹⁹⁴

Glavna smer ofenzive je bila proti Železni Kapli, od obeh pomožnih smeri naj bi prva vodila od Šoštanja proti Črni na Koroškem in naprej do Pliberka, druga pa po dolini Drave. Ofenzivo je potrdila tudi vlada Kraljevine SHS s pripombo, da mora biti ofenziva kratka in zagotavljati popoln uspeh z minimalnimi žrtvami. General Smiljanić je zavlačeval z začetkom ofenzive, saj ni bil prepričan v njen uspeh, imel je pomanjkljive podatke o nasprotniku, Smiljanić se je tudi zavzemal za reševanje Koroške po diplomatski in ne vojaški poti.

Za potrebe ofenzive je bilo oblikovanih pet bojnih odredov, od katerih so bili glede na sestavo trije ofenzivni in dva defenzivna. To so bili Labotski, Koroški, Ljubeljski in Jeseniški odred. Zanimivo je, da so bili obveščevalni podatki o nasprotniku izredno pomanjkljivi, saj so bili podatki o velikosti in razmestitvah avstrijskih enot izredno slabi in nepopolni. Še najboljše podatke o nasprotniku je imel poveljnik Labotskega odreda, general Rudolf Maister, medtem ko so ostali poveljniki imeli pomanjklivejše podatke.

Jesenškemu odredu je poveljeval stotnik Kajundžić, ki je poveljeval 200 vojakom in dvema topovoma. Podrejene so mu bile: 3. in 4. četa 1. bataljona 1. pehotnega polka, mitralješki oddelek 26. pehotnega polka, prostovoljci oziroma Jeseniška četa nadporočnika Karla Šefmana, 1. vod celjske gorske baterije in telefonska sekcija.

194

Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 17.

Odred je imel en oddelek pri Podrožci, en oddelek pri Podokorenju. Oddelek pri Podrožci je imel nalogu izvidovanja in vezanja nasprotnika nase, oddelek pri Podokorenju pa naj bi samo držal obrambne položaje. Odred je imel nalogu ostati v popolni defenzivi in braniti zasedene položaje.

Ljubeljskemu odredu je poveljeval podpolkovnik Sava Tripković, ki je poveljeval 720 vojakom, odred pa je imel 23 mitraljezov in 8 kosov artilerije. Podrejene so mu bile: 1. bataljon Ljubljanskega pehotnega polka, prostovoljci stotnika Krena, 3. ljubljanska baterija, 4. ljubljanska havbična baterija in telefonska sekacija. Ljubeljski odred je imel nalogu prodirati v smeri Ljubelj–Borovlje, s tem da je moral glavne sile uporabiti na smeri Žgornji kot–Vajdiš–Borovlje, kjer bi moral zavzeti in prekiniti komunikacijo Borovlje–Apače ter zavzeti most čez Dravo pri Humberku. Med vasema Sele in Šajda je bilo potrebno poiskati povezavo med levim in desnim krilom Jezerskega odreda.

Jezerskemu odredu je poveljeval polkovnik Dobrislav Milenković, odred pa je štel približno 4200 vojakov in 23 kosov artilerije. Podrejene so mu bile enote: 8. pehotni polk, 2. bataljon 7. pehotnega polka, 1. srbski konjeniški eskadron, 1. eskadron dravskega konjeniškega polka, 1. in 2. drinski artilerijski divizion, 2. drinski havbični divizion, 6. ljubljanska havbična baterija, donavska poljska baterija in telefonska sekacija. Izhodišni položaj Jezerskega odreda je bila črta Sveti Lenart–Bela (Bad Vellach)–Korte. Z izhodiščne črte je odred dobil nalogu napasti nasprotnika pred seboj in prodirati v smeri Sinča vas–Velikovec in zaseti želežniški in leseni most pri vasi Kamen in lesen Anin most pri Galiciji. Odred je bil poleg tega zadolžen za vzdrževanje zvezne na levem boku z Ljubeljskim odredom na smeri Šajda–Apače oziroma na smeri Pod Peco (Koprein–Petzen)–Globasnica s Koroškim odredom.

Koroškemu odredu je poveljeval polkovnik Ljubomir Marić, odred je imel 3200 vojakov in 26 kosov artilerije. Podrejeni so mu bili: trije bataljoni Slovenskega planinskega polka, dva bataljona Celjskega pehotnega polka, en bataljon in dve četi Ljubljanskega pehotnega polka, 2. eskadron 2. konjeniškega polka, 2. in 5. baterija dravskega gorskega artilerijskega polka, 1. poljska mariborska baterija, 1. poljska srbska baterija, 2. havbična ljubljanska baterija, 3. havbična celjska baterija, 5. težka ljubljanska havbična baterija in telefonska sekacija. Izhodiščni položaji Koroškega odreda so bili na črti Sveti Peter na Kronski gori–Sveti Rok–Plešivec–Tolsti vrh–Smrekovec–Komen–Veliki Travnik–Solčava. Cilj delovanja je v prvi fazi bilo zavzetje mostu pred Velikovcem in v drugi fazi zavzetje Velikovca. Odred je imel poleg tega nalogu podpreti Labotski odred pri zavzetju Spodnjega Dravograda.

Labotskemu odredu je poveljeval general Rudolf Maister, sestavljal ga je 2000 vojakov in 14 kosov artilerije. Podrejeni so mu bili trije bataljoni Mariborskega pehotnega polka, 4. celjska gorska baterija, 2. in 4. mariborska havbična baterija, 5.

težka havbična baterija, oddelek konjenice in telefonska sekcija. Izhodiščni položaji odreda so bili Sveti Leonard–Sveti Urban–kota 1367–kota 835–kota 344 in vas Trofin (Trbonje). Iz te črte je moral odred izvesti napad na nasprotnika in s pomočjo desnega krila Koroškega odreda zavzeti Spodnji Dravograd. Po zavzetju Spodnjega Dravograda pa je nadaljeval z napadom v smeri Labot–Šentpavel, s ciljem doseči ozek prehod pri Šentpavlu in ga zadržati. Po zavzetju Labota je bil dolžan napotiti šibko kolono po levi strani Drave z nalogom vzdrževanja zveze s Koroškim odredom in pravočasno zavzetje mostu čez Dravo pri vasi Lipica. Ko bi odred zavzel Šentpavel, bi bilo potrebno izvesti izvidovanje in odred zavarovati pred morebitnimi presenečenji iz smeri Wolfsberga in Velikovca. Odredu je bilo posebej naročeno, da pazi svoj desni bok proti Štajerski, kar je bilo razumljivo, saj so bile na tej strani razporejene le manjše enote za zavarovanje in Koroški polk.

V divizijski rezervi je bila skupina pod poveljstvom majorja Milorada Radonjića in se je nahajala v Ljubljani ter druga skupina podpolkovnika Svetozarja Radovanovića, ki se je nahajala v Slovenj Gradcu. Avstrijske oblasti na Koroškem so se zavedale, da Kraljevina SHS načrtuje ofenzivo, zato je tudi avstrijska vlada dovolila mobilizacijo letnikov 1877 do 1900. Ta mobilizacija ni uspela, saj se je mobilizaciji odzvalo le okoli 11000 vojakov, od tega jih je 4500 bilo že prej vpoklicanih oziroma so delovali kot prostovoljci, 2200 je bilo oproščenih, 1900 naj bi jih pobegnilo, tako da naj bi se enote popolnile le z okoli 790 vojaki.¹⁹⁵

Začetek in potek ofenzive

Jesenški in Ljubeljski odred

Jesenški odred je po začetku ofenzive ostal na svoji obrambnih položajih in s svojo artilerijo deloval proti nasprotnikovih položajih pri Strmcu. Oddelek pri Podrožci je začel z napadom šele 30. maja, ko je zasedel Suhi vrh in zaplenil nekaj nasprotnikovega orožja. Ves preostali čas je odred ostal na svojih obrambnih položajih in 6. junija dobil povezavo z levo kolono Ljubeljskega odreda.

Ljubeljski odred je začel z napadom v dveh napadalnih kolonah in 28. maja dosegel črto Franc–Zgornji Kot–južno od Deutscher Peter. Nato je nadaljeval s svojim bojnim delovanjem in dosegel črto Grlovec–kota 1840–Slovenji Plajberk. Že med premikom proti Dravi je bila uničena slovenska gorska baterija, do večjega spopada pa je prišlo pri Malem Ljubelju 29. maja, kjer so bili pripadniki odreda uspešni. Naslednji dan

195 Andrejka, *Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes*, str. 285–286; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 176; Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 18–22.

je odred uspešno zasedel Borovlje in prispel do Drave na črto Trate–Humberški mostovi, ki so bili porušeni, tako da prehod preko njih ni bil mogoč. V vsem tem času je odred zaplenil veliko orožja in vojaške opreme. S prihodom na Dravo in nezmožnosti prečkanja reke je odred prešel v obrambno razporeditev, da bi preprečil napad avstrijskih enot z zahoda. Desni strani obrambe je poveljeval stotnik Miroslav Martinčič, levemu pa major Matija Štefin, rezerva odreda pa se je nahajala v bližini Borovelj. Po zavzetju Borovelj je odred dobil nalogu, da poišče zvezo z Jeseniškim in Jezerskim odredom ter da izviduje in stalno vznemirja nasprotnika. Dan kasneje je odred dobil nalogu, da začne z zbiranjem materiala za izgradnjo splavov za prehod preko Drave, kot tudi za posiljanje patrulj in izvidovanje o razporeditvi avstrijskih enot na nasprotnem bregu. Do 2. junija je odred izvajal predvsem demonstracijo svoje prisotnosti, potem pa je prejel povelje za prehod preko Drave. Desno krilo je prešlo Dravo na odsek Zihpolje–Glinje, levo krilo pa je prečkalo Dravo na odsek Humberški mostovi–Čahorče. To krilo je tudi dobilo nalogu zaščititi bok odreda proti Bistrici in Št. Janžu v Rožu. Najverjetnejše so enote prešle Dravo 5. junija, desna kolona stotnika Martinčiča z bataljonom Ljubljanskega pehotnega polka ter gorsko in poljsko baterijo pa je dobila nalogu napredovanja proti Celovcu. Kolona se je morala ustaviti pred mostom čez Jezernico, saj vstop v Celovec brez izrecnega ukaza ni bil dovoljen. Leva kolona majorja Štefina, v sestavi dveh čet in težke baterije, Drave ni prečkala, ampak je morala izvajati izvidovanje, varovanje levega boka odreda na južni obali Drave in napredovati v smeri Kožentaver–Svetna vas–Bistrica–Podgorje–Št. Jakob, kjer je morala zasesti severni izhod iz predora pri Podrožci in organizirati skupno delovanje z Jeseniškim odredom. Stotnik Martinčič je moral na svoji desni strani dobiti zvezo z Jezerskim odredom. Po podpisu premirja je Ljubeljski odred držal črto: kanal Jezernica (Glanfurt)–južna obala Vrbniškega jezera–Vrba–Žoprače–Semislavče–Rožek–Petelin–Spodnje Borovlje–Kopanj–Kamnica–Kepa.¹⁹⁶

Labotski odred

Labotski odred je začel z artilerijsko pripravo 28. maja 1919 ob 4.00 uri zjutraj, potem so enote prešle v napad. 2. četa Mariborskega pehotnega polka je ob 5.30 zavzela greben nad gradom Puštajn (Buchenstein) in tako prebila prvo avstrijsko obrambno črto na južni obali Dravi. Na koti 801 so bile avstrijske enote vkopane in dobro so branile svoje položaje, zato je Labotski odred prosil za artilerijsko podporo s strani Koroškega odreda. Tudi na desni strani Drave so se avstrijske enote umaknile na črto Sveti Boštjan–Sveti Duh. Ob 13. 30 so deli 3. čete Mariborskega pehotnega polka obšli glavne nasprotnikove položaje in prek Bricovega vrha vdrle v Dravograd. Ob 15. uri so enote 3. čete zavzele pomembni točki nad Dravogradom, in sicer Stari

196 Janko Pleterski (ur.), *Koroški plebiscit: raprave in članki*, str. 200; Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 30–31.

grad in območje zahodno od naselja Kozman (kota 555). S padcem teh dveh točk so avstrijske enote začele zapuščati Dravograd. Zasedena je bila Meža in most čez Dravo, ki je bil pripravljen za uničenje. 1. bataljon Mariborskega polka je nato moral izvesti hiter premik proti Labotu, da zavzame Labot in doseže črto Maurer – Rachurkota 480–Achalm in pripraviti izhodišče za naskok na Šentpavel. Rezerva je premik začela izvajati ob 21. uri v dveh etapah. Prva skupina je pri najožjem delu soteske proti Labotu, v višini naselja Juschki, padla v zasedo in je morala zaradi mitralješkega obstreljevanja nastopanje nadaljevati v bojnem razporedu. Pred Labotom, na črti Dreifaltigkeitskirche–Burgstallkogel, je skupina ponovno padla v zasedo, ki ji je onemogočala nadaljnje napredovanje in jo prisilila, da je počakala na prihod preostalih enot bataljona. Nadaljnje napredovanje je bilo prekinjeno, bataljon je moral zasesti položaje severno od vasi Multerer. 2. bataljon Mariborskega polka je prešel v rezervo odreda v Muto, potem pa je dobil nalogu, da se premakne do vasi Vrata, pozno popoldan pa je bataljon zasedel Dravograd. 6. četa je bila pred tem napotena prek Murenhova–doline potoka Velka–kota 1268–Košenjaka–Jankovca v pomoč 3. bataljonu Mariborskega polka, ki je napreoval po izredno težki smeri. Polovica 8. čete je zasedla vas Rabštajn na smeri proti Labotu. 3. bataljon Mariborskega polka je prvi dan ofenzive napreoval v smeri Šiler–Karbel–kota 1268. Dominantni točki v tej smeri, Košenjak/kota 1521 in vzpetina severozahodno od Košenjaka (Rosshutte) sta bili močno branjeni in sta onemogočali prodor v tej smeri. Po močni artilerijski podpori dveh topov sta bili točki zavzeti šele 28. maja 1919 ob 10. uri dopoldne. Bataljon je poskusil napredovati v smeri Magdalene/kota 996 in Štalenske gore, vendar se je zaradi nasprotnikovega močnega ognja utrdil na črti kilometer severno od Svetega Lovrenca.¹⁹⁷

1. bataljon Mariborskega pehotnega polka je 29. maja ostal na istih položajih, ki jih je zavzel predhodni dan. Tekom dneva so se avstrijske enote umaknile s črte Pfarrdorf–Herke in s tem tudi iz samega Labota na črto Burgsallkogel–vzpetine severno in severozahodno od mesta. Vod slovenskih vojakov je takoj zasedel Pfarrdorf in se začel utrjevati. 2. bataljon Mariborskega pehotnega polka je 29. maja dopoldan dobil nalogu, da se kot odredska rezerva premakne in razporedi v rajonu Burgstallkogla, kar pa je bilo nemogoče zaradi učinkovite obrambe nasprotnika, tako da je bataljon ostal na istih položajih iz prejšnjega dne. Okoli 18.00 ure je ta bataljon začel delovati v smeri severno od Rabštajna–soteska potoka Multer, kjer se je razdelil v dve koloni in nadaljeval pot v smeri severno od naselja Herke–potok Multer do Svetе Magdalene, kjer je prenočil. 3. bataljon Mariborskega pehotnega polka je zgodaj zjutraj ponovno napadel nasprotnika pri Sveti Magdaleni, kjer mu je po krajšem boju uspelo zavzeti položaje nasprotnika in ga potisniti proti severu.

197 AS 1193, t. e. 68, Spomini Rakuša Ciril, k zgodovini 45. SHS pešpolka, Maribor, str. 4–5; Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 32–33.

30. maja je 1. bataljon Mariborskega polka dobil nalogu zavzeti Labot, 2. bataljon pa Burgstallkogel in bataljoni so dobili nalogu zavzeti tudi Šentpavel. Napad na Labot je 1. bataljon Mariborskega pehotnega polka začel takoj, ko je 2. bataljon zavzel odporno točko nasprotnika Burgstallkogel, ki je nadzorovala dostope do mesta. Ob 10. uri sta obe četi zasedli Labot in 1. bataljon je tega dne prenočil na sledečih položajih: 1. in 3. četa pri Waldergger/kota 627, 2. četa pa na črti Neuwirt/kota 480. 2. bataljon Mariborskega pehotnega polka je dobil nalogu zavzeti Burgstallkogel in Dreifaltigskirche (kota 464) ter od tu delovati v bok nasprotniku, ki je bil razporen pri naselju Plassatten. Bataljon je 30. maja ob 5.30 zjutraj, brez boja zasedel obe dominantni točki, ki so jih avstrijske enote ves ta čas močno obstreljevale, zaradi česar se je del enot umaknil proti Štalenski gori. Podnevi je bilo zavzeto še naselje Kliesch, 6. četa tega bataljona pa je tekom dneva prodrla do Ettendorfa.

3. bataljon Mariborskega pehotnega polka je tega dne začel delovati proti Lamprechtsbergu in južno od tega kraja naletel na močan odpor, kar mu je onemogočalo napredovanje. Enota je lahko napredovala šele popoldne, ko je bila nasprotnikova obramba napadena s strani slovenskega težkega topništva, zaradi česa je bil Lamprechtsberg zaseden. Bataljon je nato nadaljeval prodiranje proti Weissenbergu in Christienkogelu.

31. maja je 1. bataljon Mariborskega pehotnega polka nadaljeval prodiranje od Walderggerja proti Šentpavlu, vendar so se avstrijske enote dobro utrdile na dominantnih položajih na črti Kasparstein–Weissegger–Sveti Jožef, zaradi česar se je moral baraljon zaustaviti na črti Hoffsteter–Paulschneider. Bataljon je na teh položajih ostal vse do 2. junija 1919. 6. četa 2. bataljona Mariborskega pehotnega polka je z nastopanjem začela isti dan kot 1. bataljon in je uspela zavzeti dominantni točki vzhodno od komunikacije Labot–Šentpavel; Lipp am Hof/kota 417 in Lubitschkogel/kota 534. Ostanek bataljona je ostal v rezervi pri Neuwirtu. 3. bataljon je nadaljeval zgodaj zjutraj od Weissenberga in kmalu dosegel Christienkogel, kjer je prenočil. V celoti gledano je po obveščevalnih podatkih s katerimi je razpolagala Dravska divizijska oblast, nasproti Labotskemu odredu je bilo okoli 1200 avstrijskih vojakov redne vojske Volkwehr in oboroženih domačinov prostovoljcev.

Ko je Koroški odred prišel na severno stran Drave, je poveljnik Dravske divizijske oblasti 1. junija 1919 izdal dopolnilno povelje, s katerim je opredelil nadaljevanje bojnih delovanj v smeri proti Labotu. V povelju je bilo odločeno, da bo Labotski odred naslednjega dne napadal vzhodno od reke Labotnice. 1. junija so se na položaju Labotskega odreda izvajale zgolj priprave za nadaljevanje bojnih delovanj. 1. bataljon Mariborskega pehotnega polka je ostal na istih položajih, prišlo je samo do zamenjave 6. čete s 7. četo 2. bataljona na Lubitschkoglu. Ostanek 2. bataljona Mariborskega pehotnega polka je tega dne odšel v Ettendorf, 5. četa tega bataljona pa je zasedla vzpetino Wunder, jugozahodno od Christlenkogla, kjer se je nahajal 3. bataljon. 1. junija sta nasprotnika drug na drugega delovala z artilerijo, pehotnih

bojev ni bilo. Ponoči so bile enote Mariborskega pehotnega polka zamenjane na svojih položajih zahodno od Labotnice z enotami Koroškega odreda. Vse te enote so se zbrale v Achalmu kot rezerva Labotskega odreda. Rezerva je bila nato premeščena v Ettendorf, nato nazaj v Achalm in ob 18. uri je prispela v Šentpavel, ki je bil zavzet. 2. junija je z napredovanjem začel 2. bataljon Mariborskega pehotnega polka s ciljem da zasede Pfaffendorf in Gotzendorf, 7. četa pa na smeri Lubitschkogel–Weinberg–Rainkogel–Herzogberg. 6. in 8. četa sta se nahajali kot bataljonska rezerva najprej južno od Lubitschkogla, nato pa sta bili poslani v napad na desnem krilu odreda. Napredovanje je bilo zaradi hudega mitralješkega ognja zadržano pred Weinbergom, ko pa je desno krilo odreda prodrlo naprej, je bataljon na levem krilu brez težav dospel do Herzogberga. 3. bataljon Mariborskega pehotnega polka je prodiral na desnem krilu Labotskega odreda in začel napredovati severno od Sankt Georgena in od tu nadaljeval z nastopanjem ter ob 20. uri dosegel črto Siebending–Magersdorf, ki jo je zavaroval s predstražami v smeri severa. Skrajno desno je kot del Labotskega odreda ves čas deloval Tržaški pehotni polk, ki je ves čas moral premagovati težak teren. Ko je Mariborski pehotni polk zavzel Dravograd, je Tržaški zavzel Soboth (Sobota) in nato nadaljeval v smeri St. Vinzenz (Sveti Vincenc), ki so ga avstrijske enote ponoči zapustile. Po zasedbi naselja je Tržaški pehotni polk prodiral proti Sankt Georgenu in je že ob 8. uri zasedel vrh Berensteinrofen/kota 1447. Labotski odred je 2. junija 1919 prenehal z aktivnim delovanjem in ostal v rajonu Šentpavla z nalogu varovanja smeri, ki so od Šentpavla vodile proti Velikovcu.¹⁹⁸

Koroški odred

Ofenziva v coni odgovornosti Koroškega odreda se je pričela ob predvideni uri, ko kje leva napadalna skupina odreda prodirala v smeri Javorje–Dretnik–Kavšak–Matvozov vrh¹⁹⁹, kjer so kmalu naleteli na nasprotnika pri naselju Mrdavšč (kota 566). Po krajišem boju se je nasprotnik umaknil in okoli 11. ure so zavzeli Črno. Delovanje Koroškega odreda ni potekalo po načrtih v smeri Podgora–Jankovec, torej v smeri, ki jo je poveljnik odreda določil naknadno in na kateri naj bi deloval 1. bataljon Celjskega pehotnega polka. Do tega je prišlo predvsem zaradi zamujanja artilerijske baterije, ki še ni bila poslana na predvideno mesto. Ob 4.45 je 1. bataljon Celjskega pehotnega polka, ki je bil v rezervi odreda, prišel k Šentvidu pri Zavodnju, kjer je bilo nastanjeno poveljstvo odreda in tu je bataljon dobil ukaz za napredovanje skozi dolino potoka Podgorca, prek Narovskega vrha na Jankovec. Bataljon je moral pomagati 5. četi Ljubljanskega pehotnega polka, ki je prodirala proti Žerjavu in Šumahovem vrhu. Bataljon je Jankovec dosegel okoli 15. ure, vendar zvezе s 5. četo Ljubljanskega pehotnega polka do takrat še ni dobil. Po poročilu poveljnika

198 Bizjak, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 130; *Operativno-taktična analiza*, str. 33–35.

199 AS 1193, t. e. 73, Rok Sirnik, spomini, str. 7–9.

bataljona so bili njegovi vojaki zaradi težkega terena zelo utrujeni. Tej skupini dodeljena baterija gorskih topov je zgrešila smer in prišla na drugo lokacijo, ki pa je bila še zmeraj v okviru desne napadalne kolone. Ko je baterija prispela na Jankovec in začela z ognjeno podporo, je levemu krilu Koroškega odreda hitro uspelo priti do črte Jankovec–Šumah–Veliki vrh–Podpeca.

Desna napadalna skupina Koroškega odreda je bila razdeljena na štiri podkolone. Kolona podpolkovnika Todorovića je dobila nalogu s črte Žiratnik–Otiški vrh–Sveti Peter na Kronski gori–Zdih prodirati skupaj z Labotskim odredom proti Dravogradu, po dosegu cilja pa podpirati skupino stotnika Rojnika proti Ravnem na Koroškem. Kolona stotnika Rojnika je delovala iz črte Prednik–Ježovnik v smeri Ježovnik–Pritržnik–Brdinje–Ravne. Kolona stotnika Nejedlyja je s črte Ježovnik–Vržišnik–zahodno od Svetega Miklavža–zahodno od Svetega Roka–Ravnjakov hrib–Uršlja gora morala napredovati v smeri Spodni Dular–Kotlje. Rezervo je predstavljala skupina podpolkovnika Vidmarja in nahajala se je južno od Slovenj Gradca.

Na najhujši odporni je naletela kolona stotnika Nejedlyja in deloma tudi kolona stotnika Rojnika na levi strani desnega krila Koroškega odreda, saj je nasprotnik črto Spodnji Dular–kota 559–Pritržnik–Vrhnjak zelo dobro utrdil in dobro organiziral ognjeni sistem. Stotnik Rojnik je svojo kolono zaustavil, stotnik Nejedly pa je začel močneje pritiskati proti Kotljam. Istočasno so bile vse štiri nasprotnikove odporne točke podvržene močnemu artilerijskemu ognju. Šele napad skupine Nejedly na komunikacijo Šuler–Ivarčnik je zamajal močno utrjeno nasprotnikovo obrambo. Avstrijske sile so skušale situacijo rešiti s protinapadom iz Kotelj, vendar niso uspeli, zato so se začeli umikati iz Kotelj.

General Maister je v večernih urah informiral Koroški odred o rezultatih letalskega izvidovanja, ki ga je izvedla letalska eskadrilja iz Maribora. Avstrijske enote so se začele umikati proti Velikovcu in Šentpavlu. Podpolkovnik Todorović je ob 15.30 sporočil, da so njegove enote zasedle koto 512 in da skupaj z Mariborskimi pehotnimi polkom prodirajo proti Dravogradu.²⁰⁰

Naslednjega dne je odred začel z bojnim delovanjem ob 5. uri zjutraj, ko je 2. bataljon Ljubljanskega pehotnega polka hitro zasedel Mežico, isti bataljon je čez dve uri zasedel Gradišnik in napredoval proti Spodnjim Libučam in Senčnemu kraju, da bi si čim hitreje izboril izhod iz ozke doline potoka Končnice in Libuškega potoka. Ob 10. 30 se je bataljon nahajjal pred Pliberkom, predhodnice pa so bile usmerjene proti Šmihelu pri Pliberku. Bataljon ta dan ni naletel na nasprotnikov odporni, so pa vaščani Pliberka pričakali vojake z razobešenimi slovenskimi zastavami. 2. konjeniški eskadron, ki je prodiral na skrajnem levem krilu napadalnih kolon Koroškega

²⁰⁰ Ude, *Boj za severno mejo 1918 – 1919*, str. 212; Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 35–37.

odreda, je ob 15.00 prispel v Bistrico pri Pliberku, kmalu za tem pa je bil že v bližini Velikovca. Celotna leva skupina je okoli 19. ure prispela do reke Drave, 3. bataljon Celjskega pehotnega polka je zasedel breg Drave severno od Prible vasi (Pirk ob Dravi), 2. bataljon Ljubljanskega pehotnega polka pa je bil pri naselju Graben.

Enote desne kolone Koroškega odreda so brez bojev napredovale in že pred 12. uro prispele do Drave, kjer so zasedle frontno črto od Prible vasi do Libelič. Polkovnik Marić si je zvečer osebno ogledal most čez Dravo pri Velikovcu in pozitivno ocenil možnost nasilnega prehoda preko reke. Most je bil deloma poškodovan, vendar prehoden za pehoto, nasprotni breg pa slabo zaseden s pehoto in manjšo skupino havbic, ki so ognjeni položaj imele med pokopališčem in mestom Velikovec. Marić je ocenil, da bi bilo mogoče narediti nasilen prehod šele naslednjega dne, ko bi bilo natančno izvedeno izvidovanje, zbiranje enot in koncentracija artilerije. V tej oceni se je zmotil, ker je to nasprotniku omogočilo koncentriranje enot in artilerije na nasprotni strani mostu in na tak način onemogočanje vsakršne možnosti vzpostavitev mostišča. Če bi bil prehod izведен takoj z enotami Jezerskega odreda, ki so prišle prve do mosta, bi bile možnosti za uspeh večje.

Porušen most na Dravi pri Velikovcu (vir: Muzej novejše zgodovine Slovenije)

30. maja je odred začel priprave za prečkanje reke Drave in začelo se je izvidovanje za izvedbo prehoda čez Dravo med Svetim Lovrencom in Grabnom. Za nasilen prehod preko Drave je bil že najverjetnejše pred začetkom ofenzive določen Koroški odred in v tem smislu je poveljnik tega odreda izdal zapoved, v katerije za prehod določil 3. bataljon Celjskega pehotnega polka pod poveljstvom majorja Antona Kosa. Bataljon bi moral po prehodu ustvariti mostišče, ki bi ga moral zadržati celoten naslednji dan. Z nasprotnega brega bi bataljon z ognjem podpirala 2. bataljon 1. polka in četa Ljubljanskega pehotnega polka. Za ognjeno podporo prehoda je bila izvedena tudi koncentracija artilerije, ki jo je izvedel poveljnik odredske artilerije polkovnik Popović. Ognjena podpora je bila dobro načrtovana in razdeljena na tri skupine, desni je poveljeval major Logar, levi skupini major Bogumil Burnik, centralni skupini pa je poveljeval major Stosić. Prehod preko reke naj bi se začel ob 24. uri, načelnik inženierije Koroškega odreda stotnik Jovanović je poskušal most vsaj toliko popraviti, da bi bil uporaben za prehod tovorne živine. Ostale enote odreda so bile razporene vzdolž reke Drave, poveljstvo odreda pa pod vzpetino Buchhalm v bližini Dobrle vasi.²⁰¹

Skupina podpolkovnika Todorovića je tega dne zasedla južni breg Drave od Potoč do Dobrave in s teh položajev z ognjem podpirala napad Mariborskega pehotnega polka iz Labotskega odreda proti Krottendorfu in Lamprechtsbergu.

Poveljnik Ljubljanskega polka je po izvedenem izvidovanju reke Drave podal poveljniku odreda poročilo, po katerem je bil prehod prek Drave med Pirkom in Velikovcem nemogoč, ker ni bilo na razpolago niti čolnov niti usposobljenega moštva. Edina možnost, ki se je kazala, je bil prehod preko poškodovanega mosta pri Velikovcu. Koroški odred tretjega dne bojev ni imel izgub. Poveljnik Dravske divizijske oblasti ni bil prepričan v uspeh nasilnega prehoda preko Drave, zato je 31. maja ukazal pregrupiranje enot in sprejel nove ukrepe. 2. konjeniški eskadron 1. pehotnega polka je bil prepodrejen Labotskemu odredu in je bil prek Dravograda napoten k Labotu, 1. bataljon 5. pehotnega polka pa je postavil v divizijsko rezervo, s tem da je bataljon moral premakniti v bližino železniške postaje in biti pripravljen za hitro vkrcanje v vagone, če bi to bilo potrebno.

Prve slovenske patrulje, ki so se skušale prebiti preko mostu, so bili hitro odbite s strani Avstrijev. Ti so most tudi zadeli in ga onesposobili, tako da je bilo prečkanje mostu pri Velikovcu onemogočeno. Koroški odred je zato ponovno začel z izvidovanjem rečnih bregov, kjer bi bilo možno organizirati prehod reke. Poveljnik odreda Marić je ugotovil, da je prehod reke v tej smeri nemogoč, zato so v štabu Dravske divizijske oblasti sprejeli odločitev, da se okrepi smer severno od Drave in

201 AS 1193, t.e. 73, Burnik Bogomil, Spomini o operacijah na Koroškem v letu 1919, str. 1-5; Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 38-39.

se na tej smeri Labotskemu odredu pridružijo tudi nekatere enote Koroškega odredain da se glavni udar proti Velikovcu izvede severno od Drave. Poveljniku Koroškega odreda so prepustili odločitev, koliko in katere enote bo prek Dravograda premaknil k Labotu.²⁰²

Za poveljujočega enot, ki so napredovali proti Labotu, je bil določen polkovnik Koh, istočasno je bilo tudi določeno, da se enote izkrcajo v Labotu, če ni mogoče v Dravogradu in se zberejo na prostoru med Štalensko goro in Pfarrdorfom, torej pred Labotom. V načrtu je bila tudi izgradnja pontonskega mostu, ki bi se ga začelo postavljati takoj, ko bi slovenske enote prodrlе v bližino Lipice. Poveljnik desne skupine je dobil nalogu, da razširi svojo cono odgovornosti na južni obali Drave, s tem da je desni skupini bil odvzet bataljon, ostala pa mu je artilerijska skupina Logar, ki je dobila nalogu, da ob začetku napada proti Šentpavlu onemogoča dovajanje avstrijskih rezerv iz Velikovca proti Šentpavlu.²⁰³

1. junija je Dravska divizijska oblast izdala povelje, s katerim je opredelila naloge za nadaljevanje aktivnosti, s poudarkom na nadaljevanju napada proti Šentpavlu. V tem povelju je bil 2. junij določen kot datum, ko sta morala oba odreda začeti s ponovno ofenzivo pri Labotu, z namenom razbiti nasprotnikovo obrambo in omogočiti Koroškemu odredu nadaljevanje prodiranja proti Velikovcu po severni obali reke Drave. Labotski odred naj bi nastopal vzhodno, Koroški pa zahodno od reke Labotnice. Na osnovi tega je poveljnik Koroškega odreda izdal povelje, v katerem je opredelil organiziranost in način napada za prihodnji dan. Na desno krilo je bil razporejen Celjski pehotni polk, ki se je zbiral v rajonu Hart, naslednji dan pa je moral napasti avstrijske enote stacionirane na Svetem Jožefu. Polk je dobil nalogu vzdrževati na desni strani zvezo z Labotskim odredom na Labotnici, z levo krilnim Ljubljanskim pehotnim polkom pa na črti Legerbuch–Waldegger. Ljubljanski pehotni polk se je moral tekom noči zbrati v rajonu Waldegger, zamenjati enote Mariborskega polka v rajonu Hofstetter in naslednjega dne napasti avstrijske enote v smeri Weisseggerja. Ljubljanski pehotni polk je moral poslati zaščitnico ob obali Drave, ki je morala vzdrževati stik s skupino podpolkovnika Todorovića, ki je podpirala nastopanje obeh odredov z južnega brega Drave.

V rezervi je ostal bataljon Slovenskega planinskega polka nameščen v Labotu. Razporejena je bila tudi artilerija, in sicer 3. celjska havbična baterija v gozdu južno od kote 480, srbski gorski divizion in vod 2. celjske gorske baterije na črti Legerbuch–Waldegger. Vse enote so se na omenjenih točkah morale nahajati najkasneje do 4.30 ure in do takrat se je morala opraviti zamenjava enot Mariborskega pehotnega polka.

202 Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 38–39.

203 Ibidem, str. 39–41.

Začetek napada je bil predviden ob 5. uri, ko bi artilerija z močnim ognjem delovala po nasprotnikovih utrjenih položajih na Svetem Jožefu, Hofstetterju in Rainkoglu. Prvi cilj je bilo zavzetje Šentpavla, nato pa bi obe koloni nadaljevali v svoji smeri. Desna kolona pod poveljstvom polkovnika Koha bi morala delovati v smeri Šentpavel–Windish Grutschen–Šentkolman–Grebinj–St. Stefan. Leva kolona pod poveljstvom podpolkovnika Dereanija pa v smeri Šmartin –Lipa–Tatelkogel–Velikovec. Desno kolono je podpiral vod 2. celjske gorske baterije, levo kolono pa srbska gorska baterija. Havbična baterija bi po padcu Šentpavla prešla v rezervo in bi skupaj z njo nastopala v smeru Šentpavel–Lipa. Skupina podpolkovnika Todorovića bi podpirala delovanje obeh kolon na severni obali Drave z njene južne obale. Odred polkovnika Raktelja, oziroma oslabljeni Slovenski planinski polk, je dobil nalogu zbrati čim več materiala za popravilo mostu pri Lipici in z delovanjem svoje artilerije zagotoviti, da bo avstrijskim enotam onemogočeno pošiljanje okrepitev njihove fronte proti Šentpavlu. Začasno mu je bil podrejen tudi saperski bataljon, ki je bil zadolžen za gradnjo pontonskega mostu v Lipici.²⁰⁴

1. junija so tako enote Koroškega odreda izvajale premeščanje svojih enot na desni breg Drave, poveljniki polkov pa so izvedli poveljniško izvidovanje smeri napada. Do 16. ure, ko je poveljstvo odreda prispelo v Labot, je na desni breg Drave prispela že vsa pehota razen 2. bataljon Slovenskega planinskega polka, ni pa prispela nobena od artilerijskih enot tako kot je bilo predvideno. Vzrok temu je bilo pomanjkanje vlakovnih kompozicij, ki so prispele šele naslednji odan ob 8. uri zjutraj. Tega dne je bil Koroškemu odredu podrejen saperski bataljon in drinski gorski divizion.

2. junija ob 5. uri zjutraj so enote Koroškega odreda začele z napadom. 2. bataljon Celjskega polka je na desnem krilu Koroškega odreda dobil nalogu, prek Paulschneiderja deluje proti Svetem Jožefu. Bataljon je nato zavzel naselje Paulschneider, nasprotnik pa je z artilerijo želel uničiti rezervo slovenskih enot in je zaradi tega ntenzivno obstreljeval rajon severovzhodno od Legerbucha, vendar se je 3. bataljon Celjskega pehotnega polka, ki je bil v rezervi, nahajal južno od tega rajona.²⁰⁵

Na levem krilu, kjer je deloval Ljubljanski pehotni polk, je bila naprej poslana patrulja proti Weisseggerju, ki pa je bila odbita z močnim avstrijskim ognjem, potem pa je bila ena četa napotena na nasprotnikovo desno krilo, in sicer v smeri Drumlje–Gobold–vzpetina jugozahodno od Kasparsteina. Odpor nasprotnika je bil zelo močan, vendar sta ga uspeli obe koloni okoli 16. ure zlomiti in zaseseti predvidene točke. Zatem se je začela druga faza napada, v kateri je Koroški odred spet nastopal v dveh kolonah. Desna, ki sta jo sestavljala Celjski pehotni polk, in vod 2. celjske gorske

204 15 1193, t. l. 73, Viktor Babnik, Spomini, str. 2-3; Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 41.

205 Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 42–43.

baterije, je morala nastopati v smeri Šentpavel–Windisch Grutschen–Šenkolman–Grebinj. Leva kolona sestavljena iz Ljubljanskega pehotnega polka in 1. srbske baterije, je delovala v smeri Šmartin–Lipa. 2. bataljon Slovenskega planinskega polka skupaj s 3. celjsko havbično baterijo je bil v rezervi in je nastopal za desno kolono. Med prodiranjem je desna napadalna kolona pred Windisch Grutschen zgrešila pot ter rahlo zavila v smeri proti Dolgemu Brdu ter pri Granitztalu padla v avstrijsko zasedo. To je povzročilo veliko zamudo v času, saj se je celotna kolona razvila za boj in napadla napadalce. Poveljniku kolone je bilo zaukazano, da izvede preganjanje nasprotnika s šibkejšimi enotami, z glavnino pa je moral ob aktivnem izvidovanju in bojnem zavarovanju napredovati zgolj do črte Kollmann–kota 722. Vendar je poveljnik kolone navkljub temu nadaljeval z nastopanjem čez to črto, zaradi česar je bil deležen kritike poveljnika odreda.

Skupina polkovnika Raktelja, ki je ostala na levi strani Drave, je tega dne z artilerijo obstreljevala križišča poti pri Lipi, Rudi in Grebinju. Okoli 19. ure je bilo opaženo, da se nasprotnik umika iz Lipice, nakar je prek Drave s čolni bila prepeljana pehotna četa, ki je že ob 19.30 uspela zasesti Rudo. Nato je odred začel s premeščanjem enot čez Dravo, tako da je do 20. ure na desnem bregu bila že cela skupina in s 3. bataljonom Slovenskega planinskega polka zasedla črto Male Djekše–Srednja vas, s 1. bataljonom Slovenskega planinskega polka pa nadaljevanje te črte Šmiklavž–Lienze.

Ob 21. uri je povelnik odreda obema napadalnima kolonama določil črte, ki jih je bilo potrebno do 3. junija, do 4.30, zasesti in na njih prenočiti. Desna kolona je morala doseči Vašinjo goro in priti do črte kota 570–Tafelkogel–Durrnwitkogel, medtem ko je leva kolona morala do iste ure doseči črto Durrnwitkogel–Šmartin–kota 523. Obe koloni sta morali naprej poslati svoje izvidnike, leva kolona s posebnim poudarkom na širši rajon Šentpetra na Vašnjah. Rezerva je dobila nalogu, da se do 6. ure premakne v Lipo. Tega dne je Koroški odred, v uspešnem napadu in nato v hitrem nastopanju, izgubil 5 vojakov, medtem ko je bilo 5 ranjenih in zaplenjeno veliko orožja in vojaške opreme.²⁰⁶

Odred je nato ponovno napadel naslednje jutro, pri tem pa je poveljnik zahteval previdnost, ker je bil položaj pred odredom popolnoma nejasen, nasprotnik nepoznan in teren je omogočal presenečenja. Poveljniku kolone je bilo osebno ukazano, da čim prej doseže Šentjakob, medtem ko je leva kolona dobila nalogu priti na črto Pessradnig–Šentpeter na Vašnjah, s tem da je ta kolona morala izvidnike napotiti proti Svetemu Štefanu. Poveljniku Slovenskega planinskega polka je bilo ukazano, da čim prej konča izgradnjo mostu pri Lipici in prek njega na severni breg premaknetudi enote podpolkovnika Todorovića. Ob 11. uri je Slovenski planinski polk dobil ukaz za premik v Encelno vas, kjer se mu je moral pridružiti tudi njegov 2. bataljon.

206 Ibidem, str. 43–44.

Ob 12.15 so pripadniki Koroškega odreda šli mimo Velikovca in nadaljevali napredovanje. Desna kolona je napredovala v smeri Sveti Štefan–Trixen, s ciljem čim prej zasesti ozek prehod med Trixenom in Kulmom. V smeri St. Margarethen ob Tollerberg je ta kolona morala dobiti stik z levo kolono, ki je morala čim prej priti na črto Hohenrain–kota 658–Penk. Ob 14. uri je v Lindenhof pred Velikovcem prispel 2. konjeniški eskadron, ki je takoj napotil dve izvidniški častniški patrulji proti Klein St. Veitu in proti glavni komunikaciji proti Celovcu ter počastniško patruljo, ki naj bi izvidovala območje do St. Margarethen ob Tollerberg. Podčastniška patrulja je uspešno izvidovala in se spopadla z nasprotnikovimi zaščitnicami. Prva častniška patrulja je padla v zasedo oboroženih domačinov pri naselju Ruhstatt, druga patrulja pa je padla v nasprotnikov ogenj pri Trixenu. Moč nasprotnika, ki naj bi se nahajal na črti Gattersdorf–Trixen, je patrulja ocenjevala na dve četi s 4 mitraljezi. Poveljnik 3. bataljona Celjskega polka je nameraval še istega ali pa naslednjega dne napasti predvideno črto, vendar je poveljnik Ljubljanskega pehotnega polka poročal, da nasprotnik pripravlja protinapad.

Desna kolona je predvideno linijo dosegla v večernih urah, 3. bataljon Celjskega pehotnega polka naj bi zasedel Gattersdorf in Trixen. Skupina polkovnika Raktelja je ob 11.30 končala z izgradnjo mostu pri Lipici, nakar so čez reko prešli še preostali deli, skupina podpolkovnika Todorovića pa se je združila s Slovenskim planinskim polkom, ki se je do 20. ure premaknil v rajonu Lindenhofa, kjer je ostal njegov 1. bataljon. 2. bataljon je bil nameščen v St. Agnesu, 3. bataljon v Kabonhofu, 2. ljubljanska baterija v St. Martinu in 2. celjska baterija v Durrenmossu. Tega dne je bil odredu prepodrejen tudi 1. bataljon 5. pehotnega polka, ki je že izvajal premik od Pliberka proti Lipici. Poveljnik odreda je tega dne poveljniku Dravske divizije zagotovil, da lahko s svojimi silami brez težav podpre prehod Jezerskega odreda prek Drave. Tako poveljnik Dravske divizijske oblasti kot poveljnik Koroškega odreda sta smatrala, da je nasprotnik razbit, dezorganiziran in da nima več moči, časa, niti utrjenih položajev s katerih bi nadaljeval z obrambo.

Enote Koroškega odreda so 4. junija začele s pripravami za nadaljevanje aktivnosti proti Krki in proti Celovcu. 3. celjski in 2. ljubljanski bateriji je bil ukazan premik proti Velikovcu, 2. celjska gorska baterija pa je bila napotena k štabu odreda ter pozneje bila podrejena poveljniku Celjskega pehotnega polka. 1. bataljonu 5. pehotnega polka je bilo ukazano, da eno pehotno četo in oddelek mitraljezov pusti pusti pri Lipici, da zaščitita most, ostale enote pa so se morale premakniti do St. Martina. Pozneje je ta bataljon dobil ukaz, da se 5. junija premakne v Kabonhof (Kabon) ob intenzivnem izvidovanju smeri proti Grebinju. Celjski polk je tega dne dobil nalogo skupaj z 2. celjsko gorsko baterijo, da čim prej izvede čiščenje doline pri Klein St. Veitu. 3. bataljon Celjskega pehotnega polka so Avstrijci zgodaj zjutraj 4. junija napadli pri Waisenbergu. Celjski pehotni polk se je tekom dneva uspel prebiti do reke Krke, kjer so ga zaustavile avstrijske enote na drugi strani reke, na polk pa je delovalo tudi avstrijsko topništvo iz smeri St. Gregorn. Konjeniške izvidnice so bile

poslane severna od Reisdorfa in poročale, da most pri Reineggu ni bil porušen, so pa naletele na odločen odpor avstrijskih enot, ki jih je podpirala artilerija iz rajona Brückl. Izvidnice so menile, da bodo avstrijske enote to črto odločno branile.²⁰⁷

Najprej je bila na levo krilo napotena četa 1. pehotnega polka, ki je kot edina enota Jezerskega odreda uspela prekoračiti most pred Velikovcem. Četa je bila začasno podrejena Ljubljanskemu pehotnemu polku in napotena na položaje v višini Penka na skrajnjem levem krilu, kjer je dobila nalogu najti stik z enotami Jezerskega odreda na južnem bregu Drave. Četa je na svojih novih položajih zamenjala enote Ljubljanskega pehotnega polka. Slovenski planinski polk je napotil svoj 2. bataljon po cesti Velikovec–Celovec, kjer se je na glavni komunikaciji 400 metrov južno od Puschelkga zaustavil v kritju in čakal na povelja. Jezerski odred je začel z artilerijsko pripravo napada ob 11. uri. Koroški odred je začel z delovanjem pol ure kasneje, ko je bilo opaženo da se nasprotnik umika. V tem času je prišlo tudi do nesoglasja med poveljnikom odreda in poveljnikom Ljubljanskega pehotnega polka, saj je moral prvi od drugega osebno zahtevati, da obide svoje podrejene enote in od njih zahteva intenzivnejše nastopanje. Koordinacija z Jezerskim odredom je bila sprva slaba, a je bila po prehodu reke boljša in aktivnsoti so bile bolje koordinirane. Ob 13.30 sta dve avstrijski artilerijski skupini iz rajona Greuth–Ruppgegend z ognjem delovali po glavni cesti med Ruhstatom in Rackom. Koroški odred je zaprosil za podporo artilerijo Jezerskega odreda, ki je uspela utišati avstrijsko. Zaradi slabšega odpora avstrijskih enot so enote Koroškega odreda hitro napredovale skupaj z Jezerskim odredom in dokaj hitro so dosegle Krko. Po prehodu Jezerskega odreda prek Drave se je težišče Koroškega odreda preneslo na desno krilo, proti Klein St. Veitu. General Smiljanić je od Koroškega odreda zahteval posebno poročilo glede stanja na planoti Franhenberg, najverjetneje je šlo za bojazen, da se večje nasprotnikove enote nahajajo na tej planoti. Odred mu je poročal, da enota niti ni bila napadena niti posebej branjena, vendar je bila pregledana s patruljami. Ker je Jezerski odred prevzel glavno smer proti Celovcu, je Koroški odred svoje enote usmeril bolj proti severu. Slovenski planinski polk v rezervi je dobil nalogu, da se zbere v širšem rajonu St. Margathen ob Tollerberg–Rammersdorf–Hafendorf. Istočasno mu je bilo ukazano, da se seznaní s položajem pri Celjskem pehotnem polku na desnem krilu.²⁰⁸

Zgodaj zjutraj 5. junija je iz Dravske divizijske oblasti prišlo povelje, ki je zahtevalo izvidovanje in izbiro mesta za prehod čez reko Krko ter na mestu prehoda zbiranje čim močnejše rezerve. 1. bataljon 5. pehotnega polka je začel s premikom iz St. Martina proti Kabonu. Poveljnik Slovenskega planinskega polka je ob 11.30 poročal, da je njegov 3. bataljon šele prispel v St. Martin, 2. bataljon se je nahajal v

207 Janko Pleterski (ur.), *Koroški plebiscit: razprave in članki*, str. 198; Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 44–45.

208 Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 45–47.

Rammersdorfu, 1. bataljon pa še vedno v Lindenhofu pred Velikovcem. Slednji naj bi takoj, ko bi 1. bataljon 5. pehotnega polka prispel v Kabon, začel s premikom proti Hafendorfu.

Ob 14. uri so se sprednji deli Celjskega polka nahajali na Petritschkogel severovzhodno od Klein St. Veita, Mirnigeru, Mauernu, Skoflitzenu in na koti 571. Dejansko iz tega lahko razberemo, da črta ob Krki, za katero je bilo poročano, da je zasedena, sploh še ni bila dosežena. 5. junija ob 16. uri je poveljnik Dravske divizijske oblasti po telefonu obvestil poveljnika odreda, da se bo v kratkem zaključilo premirje in da je zaradi tega treba takoj zasesti črto Reinegg–Lippe Kg–Steinbruchkogel–St. Michael-a Zollfeld–Ulrichsberg. Glede na izvidovanje reke Krke je bil lesen most pri koti 474 v bližini Skoflitzena ohranjen in nepoškodovan. Omogočal je prehod pehote, ne pa ostalih elementov. Ostali mostovi so bili porušeni, avstrijske enote pa so se umaknile proti severu.

Tega dne je leva kolona dokaj hitro zasedla Ottmanach, ob 21.30 pa je dosegla črto Sagrad–Portschacher in bi lahko brez težav zasedla Celovec, vendar je poveljnik Ljubljanskega pehotnega polka napredovanje zaustavil, po telefonu pa mu je bilo rečeno da mesto zavzame, če tega ne bo mogel storiti Jezerski odred. Desna kolona je v primerjavi z levo kolono, od Klein St. Veita naprej napredovala počasi, vendar natančna smer napredovanja ni znana. Slovenski planinski polk, ki se je nahajal v rezervi, je svoj 1. bataljon premaknil v St. Georgen, 2. bataljon pa je moral forsirati Krko in na drugem bregu zavzeti koto 1010, 3. bataljon pa je dobil nalogu nastopati za Ljubljanskim polkom in doseči Wabelsdorf. Odred je bil okrepljen tudi z bataljonom Mariborskega pehotnega polka, ki je ta dan prispel v St. Stefan, 1. srbsko havbično baterijo razporejeno v Lindenhofu in Dravskim konjeniškim eskadronom, ki je bil napoten v St. Margerethen.

6. junija so enote Koroškega odreda dosegle predvideno črto, štab desne kolone se je nastanil v Klein St. Veitu, 1. bataljon Celjskega pehotnega polka pa je bil napoten v Sinčo vas. Ostale pehotne enote so ostale na doseženih položajih, aktivna pa je bila le konjenica, ki je po dolini reke Glan zasledovala nasprotnika. Ob 19. uri je v štab odreda prišlo sporočilo, da je podpisano premirje in da se dosežena črta ne sme več prekoračiti. S tem je Koroški odred zaključil vojaške aktivnosti v ofenzivi.²⁰⁹

209 Ibidem, str. 47–49.

Jezerski odred

Jezerski odred je začel z napadom 28. maja, ko je desna kolona kljub težavnemu terenu hitro napredovala, saj v v smeri prek Tomažiča v dolini potoka Remšenika ni bilo nasprotnika, razen v naselju Kupec, kjer je nasprotnik imel svoj vod. Predhodnica odreda se je temu vodu izognila in že ob 8.00 dosegla Kah in nadaljevala pot proti Gobančevem vrhu. Do hujših bojev je prišlo pri Gobančevem vrhu, kjer so nasprotniki branili položaje z eno četo in dvema mitraljezoma, vendar je bil njihov odpor kmalu zatrt po posredovanju voda 4. gorske baterije. Tako je bil Gobančev vrh zavzet ob 10.30, predhodnica pa je nadaljevala mimo Železne Kaple proti Prevernikovemu sedlu. Ob 12. uri je poveljnik Jezerskega odreda zahteval, da desna skupina izvede udar v desni bok nasprotnikovih enot, ki so branile Železno Kaplo. Za to nalogu je bila določena 3. četa, ki je dobila nalogu zasesti dve dominantni točki, koto 746 in koto 777, ki sta kontrolirali komunikacijo proti Žitari vasi in s tem onemogočiti umik nasprotnika iz mesta po glavni komunikaciji. Glavnina desne kolone je delovanje te čete, okrepljene z dvema mitraljezoma, podprla z Gobančevega vrha s pehotnim, mitralješkim in artilerijskim ognjem. Četa je obe koti zavzela okoli 13.30, vendar so se avstrijske enote že po padcu Gobačevega vrha začele umikati iz Železne Kaple, predvsem zato ker je obrambi mesta grozila nevarnost z desnega boka in je bila obramba pod intenzivnim ognjem predvsem s kote 1090 in Gobančevega vrha. Avstrijci so se umikali po komunikaciji Železna Kapla–Žitara vas. Predhodnica desne kolone je že okoli 15.30 ure dosegla koto 1294, Prevernikovo sedlo in Ojstro ter s tem izpolnila načrtovani cilj za prvi dan ofenzive. Skupina je v prenočila na Prevernikovem sedlu. Desno zavarovanje te skupine je pri Podpeci naletelo na nasprotnika. Avstrijski vojaki so zasedli Lužar (Luscha) del vojakov pa je bil razporen v okolini Černera. Zavarovanje desne kolone je obšlo Černer in udarilo v bok nasprotnikovih položajev pri Lužarju, kar je povzročilo da so Avstrijci začeli odstopati proti Globasnici. Konjeniške patrulje so istega dne prišle do Globasnice

Predhodnica srednje skupine je že ob 4.05 prišla v stik z nasprotnikom v bližini vasi Šejina, ki se je po krajišem boju umaknil. Ko so enote iz predhodnice dosegle most vzhodno od naselja Schlagholz, so avstrijske enote odprle močan mitralješki ogenj severovzhodno nad naseljem Gobanc. S podnožja te vzpetine je na srbske enote delovala skupina gorske artilerije, iz Železne Kaple pa so delovali s težkimi topovi. V podnožje omenjen vzpetine so Avstrijci hoteli postaviti tri težke topove, vendar je to s svojim delovanjem preprečil gorski top. Pozneje je na ta ognjeni položaj delovala tudi havbična baterija, zaradi česar so se Avstrijci umaknili. Zaradi odločne obrambe je bataljon iz predhodnice že ob 11. 25 dosegel črto Ribič–Korjon, desno krilo skupine pa je zasedlo vzpetino nad Korjonom.²¹⁰

210 Ibidem, str. 49–50.

Zaradi zastoja napredovanja je poveljnik odreda ukazal bataljonu v predhodnici, da zavzame Železni Kaplo, ki jo je bataljon zasedel ob 13. uri in da se nadaljuje s prodorom s ciljem zavzetja izhoda iz doline reke Bele. 3. četa je nastopala kot bočno zavarovanje po desni strani komunikacije. Do ponovnega boja je prišlo pri izhodu iz doline med Rebrami in Miklavčevem, vendar so se avstrijski vojaki po krajišem boju umaknili. Do 16.40 so srbske enote zasedle Žitrajski vrh in streljale na umikajoče avstrijske enote. Kmalu za tem je bil 2. bataljon 8. polka napoten, da zasede dominantni točki nad Žitaro vasjo in da zavzame vzpetino Schlossberg (Ženek). Vse točke so do naslednjega jutra bile zavzete, pri tem pa niso naleteli na nikaršen odpor. 2. bataljon 7. pehotnega polka je bil začasno zadržan pri Rebrci, z namenom varovanja prehoda skozi sotesko pred manjšimi razkropljenimi skupinami nasprotnikov, ki so se še vedno umikale proti Velikovcu. Obrambo Železne Kaple je izvajal 1. bataljon koroških gorskih strelcev pod poveljstvo majorja Dragutina Perka, Slovenec poročen z Dunajčanko, ki je po vojni ostal na avstrijski strani.

Leva skupina Jezerskega odreda je ob 3.45 brez boja zavzela naselje Šejina, istočasno je ena četa 3. bataljona 8. polka prečkala Obirski potok in napredovala proti sedlu Počula. Dve četi, dva gorska topova in štirje mitraljezi so bili razporejeni v pričakovalnem rajonu pri Hriberniku, s ciljem po potrebi pomagati pri zavzemanju Železne Kaple. Četa 2. bataljona 7. polka je ob 3.15 napadla nasprotnika na Strožeku in ga zasedla.

Zaradi težav srednje skupine pri napredovanju proti Železni Kapli je četa na sedlu Počuli dobila nalogu, da se premakne po grebenu proti vzhodu in deluje v zaledju nasprotnikove obrambe pri Železni Kapli. V tem času se je levo zavarovanje leve skupine pri naselju Trkelj spopadlo z nasprotnikom. Obe četi pri Hriberniku sta dobili nalogu, da se premakneta do Strožeka in skupaj s tam delujočo četo okrepita napad na Železni Kaplo z zahodne strani. Preden so vse tri čete uspele doseči svoje nove lokacije, so se Avstrijci iz mesta začeli umikati, zato so bile usmerjene na prvotno lokacijo in dobine nalogo napredovati proti Bukovniku, k amor so prišle ob 19. uri.

Za 29. maja je Jezerski odred dobil nalogu, da napreduje v dveh smereh. Prvi cilj je bil Velikovec, ki ga je bilo potrebno doseči preko Dobrle vasi in Sinče vasi. Druga smer je bila t. i. severozahodna smer, ki je imela za cilj zaseseti Anin most pri Galiciji, most pri Doljah in železniški most pri Kamnu. Poveljnik Jezerskega odreda je oblikoval dve napadalni koloni, prvo je vodil major Božidar Andjelković, drugo pa podpolkovnik Jovan Naumović. Prva kolona je morala nastopati proti Velikovcu in vzdrževati stik s Koroškim odredom. Druga kolona je morala zaseseti vse zgoraj omenjene mostove. V rezervi si je poveljnik odreda pustil 2 bataljona in 8 topov.

Desna kolona je začela napredovati ob 5. uri zjutraj. Za predhodnico je bila določena 4. četa 2. bataljona, ki je dobila nalogu, da napreduje v smeri Prevernikovo sedlo–dolina potoka Suha–Polena –Stara vas–vzpetina vzhodno od Banje vasi–Homec–Pirk na Dravi. Desna skupina je povelje poveljnika odreda dobila šele ob

8.15, zaradi tega je bila takoj spremenjena predhodna odločitev in predhodnica je bila napotena prek Goselne vasi–Dobrle vasi–Sinče vasi proti Velikovcu. Določeno je bilo, da bo bataljonska sanitetna postaja delovala v Stari vasi, 8 do 10 kilometrov za glavnino, po prehodu čez Dravo pa je postaja ostala v Sinči vasi. Pred predhodnico je bila s ciljem izvidovanja napotena častniška izvidniška patrulja, istočasno je bilo ukazano poveljniku konjeniškega eskadrona, da po najkrajši poti prodre v Sinčo vas in nadaljuje proti mostu na Dravi pred Velikovcem. Predhodnica je na most čez Dravo pri Velikovcu prišla okoli 13.30, konjeniški eskadron pa eno uro kasneje. Most čez Dravo je bil deloma poškodovan, po prihodu k Dravi so enote te napadalne kolone zavzele obrambne položaje ob sami Dravi, na črti Sveti Lovrenc in zahodno od Pible vasi.

Podpolkovnik Naumović je svojo napadalno kolono razdelil na dve skupini. 2. bataljon 7. polka je usmeril proti Kamnu in Doljam, 3. bataljon 8. polka pa proti Galiciji oziroma Blatu. Obe lokaciji sta bili kmalu doseženi in poskušali so prečkati tudi mostove, vendar so jih Avstrijsci uspeli predčasno uničiti.

V noči iz 29. na 30. maj so avstrijske arterijske enote streljale na most pred Velikovcem in ga uspele deloma uničiti. Za prehod čez most je bil določen Koroški odred vendar šele za ponoči naslednji dan. Dravska divizijska oblast je s ciljem podpore Koroškemu odredu pri prehodu prek mosta prepodredila celotno skupino majorja Andjelkovića temu odredu. Preverjeno je bilo stanje tudi ostalih mostov čez Dravo. Leseni most pri Galiciji je bil porušen, sprva se ni vedelo ali je železniški most pri Kamnu miniran, potem pa so tja poslali patruljo, ki je ugotovila, da je most miniran, vendar je patrulji uspelo presekati žico. Most je bil dobro branjen, zaradi česar je prišlo tudi do obstreljevanja arterijskih enot.

31. maja 1919 je Dravska divizijska oblast ukazala natančno izvidovanje reke Drave v coni odgovornosti Jezerskega odreda in predlog morebitnih ugodnih mest za premagovanje Drave. Jezerski odred je izvidovanje opravil in kot najboljše mesto za morebitni prehod ocenil prehod lociran 2 kilometra nad lesenim mostom pri Doljah. Glede na te ocene bi prehod Jezerskega odreda na tem mestu lahko podprt Koroški odred, enote bi se po prehodu hitro razvile za bojno delovanje, vzhodni breg pa je omogočal ugodno koncentracijo arterijskih enot in s tem povezano ugodno ognjeno podporo. Kot drugi možen prehod je bil označen prehod pri Zagorju, pod Aninem mostu pri Galiciji. Po neuspelem nasilnem prehodu Drave pri Velikovcu je skupina majorja Andjelkovića bila zopet podrejena Jezerskemu odredu.²¹¹

Ko sta čez Dravo iz ujetništva pribegala dva slovenska vojaka, je bil Jezerski odred dokaj dobro obveščen o moči in stanju avstrijskih enot na nasprotni strani Drave. 1. junija je bila odredu podrejena še Celjska legija, ki je bila napotena v Apače, kjer

211 Ibidem, str. 50–54.

je zamenjala 1. srbski konjenički eskadron. Tega dne so bile vse artilerijske enote pred Velikovcem podnjene poveljniku havbičnega diviziona. Večina artilerijskih enot je bila razporejenih na nove ognjene položaje v smislu načrtovanih aktivnosti in določeni so jim bili rajoni delovanja.

SRBSKA GORSKA BATERIJA JE BILA RAZDELJENA NA DVA VODA, PRVI JE OGNJENI POLOŽAJ POSTAVIL NA LEVEM KRILU V BLIŽINI MOSTU ČEZ POTOK BELA/KOTA 405, DRUGI PA JUŽNO OD VASI VOGLE. 8. CELJSKA GORSKA BATERIJA JE BILA POSTAVLJENA OB POTI SEVERNO OD NASELJA SEBAHA, Z RAJONOM DELOVANJA DESNO IN LEVO OD POTI, KI JE VODILA PROTI VELIKOVCU. 6. LJUBLJANSKA HAVBIČNA BAZERIJA JE BILA POSTAVLJENA JUŽNO OD ŽELEZNIŠKE POSTAJE PRI SINČI VASI, 1. SRBSKA POLJSKA BATERIJA JE IMELA SVOJ OGNJENI POLOŽAJ 500 METROV SEVERNO OD VASI BUKOVJE, 5. LJUBLJANSKA TEŽKA BATERIJA JE BILA POSTAVLJENA V NASELJU PODHOM. VOD 2. DRINSKE HAVBIČNE BATERIJE PA SE JE NAHAJAL ZAHODNO OD VZPETINE HOLM/KOTA 608. TEGA DNE JE POVELJNIK JEZERSKEGA ODREDA DOBIL TUDI POVELJE DRAVSKE DIVIZIJSKE OBLASTI ZA NADALJEVANJE VOJAŠKIH OPERACIJ. PO TEJ ODLOČITVI JE JEZERSKEMU ODREDU, VSE DO PADCA VELIKOVCA, BILA NAMENJENA PASIVNA VLOGA. VRŠITI JE MORAL DEMONSTRATIVNE PРИПРАВЕ ZA PREHOD ČEZ DRAVO IN S TEM VEZATI NASE NASPROTNIKOVE ENOTE. JEZERSKI ODRED JE TUDI PODPIRAL KOROŠKI ODRED. KO BI SLEDNJI ZASEDEL VELIKOVEC, BI MORAL JEZERSKI ODRED NASILNO PREČKATI DRAVO. ODRED JE 1. IN 2. JUNIJA OD KOROŠKEGA ODREDA PREVZEL CELOTNO OBRAMBNO ČRTO OB DRAVI. VSE DNI JE NA POLOŽAJIH JEZERSKEGA ODREDA PRIHAJALO DO OSTRIH ARTILERIJSKIH DVODOBOJEV.

3. junija ob 2.00 uri zjutraj so vse baterije nasproti Velikovca odprle koncentrični ogenj na naprej določene cilje, ob 8.00 uri pa so iz opazovalnice sporočili, da je na cerkvi v Velikovcu razobesena bela zastava. Takoj so poslali patrulje v Velikovec, da preverijo, kakšno je stanje in položaj. Ob 10.30 so patrulje dobine stik s Koroškim odredom, poveljnik Jezerskega odreda pa je zaprosil poveljnika Dravske divizijske oblasti, da mu pod zaščito enot Koroškega odreda, dovoli prehod glavnine njegovega odreda prek Drave proti Velikovcu. Slednji mu tega ni dovolil, zaradi česar so se pričele priprave za prehod reke na prej določenih mestih. Ker narasla Drava ni omogočala prehoda artilerije, mitraljezov in zalednih elementov, je za podporo leve in srednje kolone Jezerskega odreda pri prehodu in poznejšem napredovanju obe kolon bil naprošen Koroški odred.²¹²

Prehod čez Dravo naj bi izvršili ponoči iz 3. na 4. junij, vendar je v nekaj urah voda pri Velikovcu narasla za 1,5 metra in je prehod dejansko postal nemogoč. Na predvidenem mestu prehoda je voda poplavila ponton in obstajala je bojazen, da bo ponton pri prehodu popustil, zato se je poveljnik odreda odločil da se prehod ne izvede. To odločitev je kljub nejevolji podprt tudi poveljnik Dravske divizijske oblasti. 4. junija 1919, ob 13. uri, je s strani Koroškega odreda prišla potrditev, da

212 Ibidem, str. 54–56.

si je dovolj zavaroval desni bok proti Trušnjam in zaradi tega lahko v celoti podpre prehod Jezerskega odreda prek Drave. Med 11. in 13. uro je artilerija začela z artilerijsko predpripomočno izvedbo prehoda prek Drave in okoli 12. ure so se začele nasprotnikove enote umikati proti Tinjam. Ob 20.15 je del enot Jezerskega odreda prečkal reko Dravo, največ preko železniškega mostu pri Kamnu, nato pa so enote hitro napredovale do reke Krke, kjer so prenočile.

Po prehodu Drave s strani desne in srednje kolone, je Jezerski odred ob 15. uri začel s prehodom Drave na svojem levem krilu. Artilerijski ogenj je pregnal Avstrije iz njihovih položajev, ki so se nekaj časa branili z mitraljezom vendar neuspešno. Naslednjega je poveljnik odreda obšel levo krilo, ob 14. uri pa je poveljnik Dravske divizijske oblasti obiskal štab Jezerskega odreda v Grabštajnu in načelniku štaba izdal povelje, da Jezerski odred izvede prehod čez Krko. Poveljnik Dravske divizijske oblasti je zaukazal prodor do črte Maria Sall-St. Jakob–Ebenthal–Sattnitz. Na tej črti naj bi se odred nahajjal do nadaljnega ukaza in vzdrževati je moral zvezo z Ljubeljskim odredom na kanalu Jezernica (Glanfurt) pred Celovcem. Jezerski odred ni imel kontaktov z nasprotnikom pri prehodu reke Krke. 6. junija je Jezerski odred moral zaseseti črto Kleinbuch–Staubitzhof–Oberbraucher–Karawankenblick–Pirker Kg. Desna kolona je 6. junija 1919 do 14. ure zasedla vse predvidene pozicije

302

*General Maister in general Smiljanić v Dobrli vasi
(vir: Muzej novejše zgodovine Slovenije)*

na Tentschachu s posadkama na koti 591 in 534. Levo krilo pa je uspešno prišlo v Celovec. Zasedlo je Karawankenblick in Pirker Kg in nanju postavilo posadke. Enoto so bile razporejene tudi v Leinsdorfu in v Krivi Vrbi.²¹³

Analiza ofenzive

V primerjavi s slovensko ofenzivo aprila 1919, ki se je za slovenske vojaške enote končala neuspešno, je bila priprava na ofenzivo vojske Kraljevine SHS zelo dobro izvedena. Vojska Kraljevine SHS in še posebej 4. armadna oblast sta težila k čimprejšnjem začetku ofenzive, saj je to potrebno gledati v kontekstu Pariške mirovne konference, kjer je tekla tudi beseda o mejah na Koroškem, povratne informacije iz Pariza pa za Kraljevino SHS niso bile ugodne, saj je bil že 30. maja sprejet sklep o izvedbi plebiscita na Koroškem. Zanimivo je, da sam general Smiljanić ni bil prepričan v končni uspeh ofenzive, verjetno zaradi poraza slovenskih enot pri Velikovcu (aprilska ofenziva 1919), kjer so bile slovenske enote razbite, zajete in operativno neuporabne. Tega se je zelo dobro zavedal general Smiljanić, ki je ob tesnem sodelovanju z Deželno vlado za Slovenijo ukrepal v smeri, da bi povečal red in disciplino. To pa je bilo mogoče s prisilnimi ukrepi, zaradi česar je bilo s strani Deželne vlade razglašeno naglo sodišče za območje okrajnih glavarstev Celje, Maribor, Slovenj Gradec in Radovljica. V primerjavi z ofenzivo slovenskih enot pri Velikovcu aprila 1919, ki so bile v primerjavi z nasprotnikom številčno šibkejše, Dravska divizijska oblast v majsko-junijski ofenzivi te napake ni ponovila, saj je general Smiljanić poskrbel, da so bile njegove enote v absolutni tehnični in številčni premoči glede na nasprotnika. Za ofenzivo je bilo pripravljenih 22 bataljonov, 4 eskadroni in 25 baterij, kar je znašalo okoli 10170 vojakov, 271 mitraljezov in 94 topov. Avstrijci so se zavedali, da namerava Kraljevina SHS izvesti ofenzivo, zato so tudi razglasili mobilizacijo, ki pa ni bila najbolj uspešna. Tik pred ofenzivo so avstrijske enote štele okoli 3000 pripadnikov prostovoljnih formacij in 6500 vojakov v rednih enotah, dodati pa jim moramo še 90 topov.²¹⁴

Za poveljниke odredov, z izjemo Labotskega, so bili postavljeni srbski častniki. Vsa imenovanja na položaje so bila v rokah generala Smiljanića, ki pa ni poznal visokih slovenskih častnikov in jim tudi ni zaupal, predvsem zaradi poraza v aprilski ofenzivi. Na položaje je imenoval ljudi, ki jih je dobro poznal in jim je tudi zaupal. Prihajalo je tudi do manjših nesporazumov med slovenskimi in srbskimi vojaki, vendar tekom ofenzive odkritega nasprotovanja ni bilo. Samo poveljevanju na vseh nivojih je v enotah vojske Kraljevine SHS bilo pozitivno, sam prihod srbskih častnikov je z operativno taktičnega stališča prinesel tudi nekaj novosti.

213 Ibidem, str. 56–59.

214 Seručar, *Vojne akcije*, str. 64; Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 59–61.

Sam koncept začasne razmestitve enot in izvedene ofenzivne koncentracije na zelo širokem prostoru ter postavitev težišča napada na geografsko najtežjo smer, kjer pa lahko element presenečenja pride do izraza, so bila ena izmed izhodišč t. i. srbske vojaške taktike, ki jo je bolj ali maj utemeljil takratni načelnik generalštaba vojske Kraljevine SHS vojvoda Živojin Mišić. Šlo je za poudarjanje enotnosti poveljevanja, jasno zastavljenih ciljev, organiziranost in načela »maširaj ločeno vendar skupaj udari«. Dravska divizijska oblast je za ofenzivo naredila natančen načrt v katerem so bili koncentracija enot, rezerva in način delovanja dokaj natančno opredeljeni. Težišče ofenzive je bilo dano na desno krilo bojne razporeditve, dočim je levo krilo z Jeseniškim in Ljubeljskim odredom imelo predvsem defenzivno vlogo v prvi fazi in nato z Ljubeljskim odredom počasi začelo z nastopanjem v drugi fazi, ko je stanje na desnem delu fronte bilo že jasno.

Dravska divizijska oblast je v pripravljeni fazi imela zelo slabe obveščevalne podatke o avstrijski strani. Najboljše podatke je imel Labotski odred generala Maistra, saj je imel zelo dobro razvito obveščevalno mrežo in dober vpogled v situacijo na terenu. Drugače je bilo z Jezerskim in Koroškim odredom. Jezerski odred so sestavljale pretežno srbske enote, ki so bile na tem področju nove in niso poznaле dejanskega položaja in jezika, zato je bil stik s civilnim prebivalstvom težji. Avstrijske enote so na Koroškem dajale velik poudarek obveščevalnemu zavajanju, predvsem so stalno izpostavljale prihajajočo pomoč z Dunaja in Štajerske. Dejansko pa je bilo drugače, saj se je štajerska deželna vlada odločila da bo nevtralna, centralna dunajska vlada pa je Koroški nudila zgolj diplomatsko podporo in nadzora nad vojaškimi enotami v posameznih deželah ni imela.

Glavna vloga v ofenzivi je bila dodeljena Jezerskemu odredu, verjetno zaradi tega, ker je bil sestavljen iz enot redne srbske vojske. Avstrijci so že 29. maja 1919 zvečer zaprosili Dravsko divizijsko oblast za premirje in pogoje, pod katerimi bi bila vojska Kraljevine SHS pripravljena skleniti premirje. General Smiljanić je predlagal črto, ki je bila v veljavi pred začetkom decembrsko-januarskih bojev. Dan kasneje je bil k poveljnku 4. armadne oblasti napoten tudi odposlanec koroškega vojaškega poveljnika major Jozef Heyer. General Janković je za pogovore pooblastil generala Smiljanica in poudaril, da ofenziva ne bo zaustavljena, dokler premirje ni podpisano.²¹⁵

215 AS 1193, t. e. 48, Priloga B, Komanda 4. armijske oblasti, 0.Br.2270, 31. 05. 1919; Bizjak, *Operativno-taktična analiza*, str. 59–61.

V celoti gledano slovenske vojaške akcije po prvi svetovni vojni niso imele velikih vojaških uspehov. Izbema so le akcije na Štajerskem, kjer so bolj ali manj začrtale bodočo državno razmejitve skoraj po nacionalni meji. V začetnem obdobju, od novembra in v prvi polovici decembra 1918, so slovenske vojaške enote, sestavljene iz prostovoljcev, s predrznostjo in iniciativnostjo dosegle mnogo več, kot je bilo glede na njihovo vojaško moč pričakovati. Slovenske enote so tako do 14. decembra 1918 brez večjih bojev zasedle precej ozemlja. Dan kasneje, s predajo dveh srbskih čet pri Grabštajnu, se je začela druga faza procesa, za katero sta bila značilna zgolj defenziva slovenske vojske in postopno izgubljanje zavzetega ozemlja.²¹⁶

Enote vojske Kraljevine SHS, udeležene v majsko junijski ofenzivi, so 4. junija 1919 dosegle reko Krko, zasedle so Gospovetsko polje in 6. junija zasedle tudi Celovec. Po dosegu reke Krke enote Kraljevine SHS niso imele več bojnega stika z nasprotnikom. S podpisom premirja je bila določena razmejitvena cona, Pariška mirovna konferenca pa je končno določila da bo pripadnost Koroške določil plebiscit. Orožje je utihnilo, zahtevalo je veliko žrtev na obeh straneh. Najhujše boje z nasprotnikom so imele slovenske enote, Koroški in Labotski odred, predsvem so bili boji hudi pri Ravnah, Črni, Dravogradu, Labotu, zahodno od Velikovca in zahodno od Kasparsteina. Na strani vojske Kraljevine SHS naj bi na Koroškem padlo 154 mož, število padlih na avstrijski strani pa se giblje med 201 in 227. Po drugi dostopnih podatkih naj bi padlo 52 pripadnikov vojske Kraljevine SHS, okoli 200 pa je bilo ranjenih.²¹⁷

216 Bizjak, *Slovenska vojska 1918-1919*, str. 134.

217 AS 1193, t. e. 48, Vrhovni komandi za gosp. Vojvodo Mišića Beograd, Dravska divizija od 30. 05. 1919; Andrejka, *Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes*, str. 287; Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 177.

SPOMINI FRANCA HEINRICHARJA (1897–1988) NA BOJE ZA SEVERNO MEJO

V jeseniškem zborniku »*Jeklo in ljudje*« je leta 1969 Lojze Ude objavil prispevek z naslovom *Boji v Rožu in Ziljski dolini leta 1918/19.*²¹⁸ Za omenjeni prispevek je, po pripovedovanju Udetu, izvedel tudi udeleženec teh bojev, Franc Heinrichar (1897–1988). Rojen je bil v številčni družini Franca Heinricharja st. (1862–1951), ki je z marljivostjo in nenehnim izpopolnjevanjem, z lesno trgovino ter s precejšnjo ženino doto uspel rešiti domače posestvo. Pozneje se je začel ukvarjati še z lesno industrijo in si blizu železniške postaje na Trati pri Škofji Loki postavil parno žago ter stanovanjsko hišo. V zakonu z Marijo Gartner (1864–1953) se jima je rodilo trinajst otrok, od katerih trije niso preživeli rosnih let. Zato pa sta vse viharje prve svetovne vojne in boje za severno mejo izkusila častnika, brata Vinko (1895–1979) in že omenjeni Franc.²¹⁹ Ob prebiranju prispevka o bojih za severno mejo, ki mu ga je na njegovo prošnjo poslal Ude, se je Heinrichar polotil pisana in dopolnitve ter nekaterih popravkov Udetovih navedb. Lojzetu je tako Franc Heinrichar iz italijanskega Bozna, kamor se je preselil po letu 1945, 20. februarja 1970 pisal obširno pismo, v katerem je Udetu posebej pohvalil za trud, da se je lotil dela in opisov bojev za severno mejo, obenem pa priložil nekaj popravkov ter tudi svoje priloge o teh usodnih dneh. V pismu je tako spregovoril o Alfredu Lavriču pl. Zaplasu (1883–1935)²²⁰, ki ga je poročnik Franc Heinrichar imel priložnost sam spoznati. V pismu je tako zapisal: »Sem verjetno edini Slovenec, ki je prišel z njim v stik za časa Avstrije. Alfred Lavrič pl. Zaplas je bil sin avstr. feldmaršallajtnanta, oče Slovenec, mati Nemka. Spoznal sem ga v aprilu leta 1918, ko se je pripravljala zadnja avstr. ofenziva, z [sic!] ciljem predreti v padsko nižino.« Poleg tega je v spominih spregovoril o upornosti nadomestnega bataljona 17. pehotnega polka in njegovem povratku v domovino. V spominih je poskusil podrobnejše opisati tudi dogajanje v prvih mesecih nove države in bojev za severno mejo. V njih je Udetu opozoril na prenekatere netočnosti in mu kot udeleženec izpričal marsikateri dogodek, ki je še dodatno osvetljeval dogajanje na Koroškem in težave, s katerimi so se soočali slovenski fantje v vojaški suknji. Pismo

218 Ude, Boji v Rožu in Ziljski dolini 1918/19, v: *Jeklo in Ljudje*, Jeseniški zbornik II., 1969, str. 115–186.

219 Šega, Rodbina Heinrichar, Škofja Loka. V: Historiat. SI-ZAL-ŠKL/0293, Družina Heinrichar, Škofja Loka, t. e. 1.

220 Generalštabni častnik Alfred Lavrič pl. Zaplav (1883–1935) se je po razpadu habsburške monarhije priključil slovenski vojski in bil imenovan za poveljnika zahodne Koroške.

je Heinrichar zaključil s pojasnilom glede zapisa družinskega priimka: »Gotovo ti je padlo v oči, da me pišejo v vojni dobi za Hajnrihar, sedaj, oziroma bolje rečeno, že 45 let, za Heinrichar. Bilo nas je 10 otrok in komaj po dva sva imela priimek enako vpisan v rojstni list. Eni so se pisali za Hainrihar, Hainriher in Hajnriher, midva z bratom Vinkotom [sic!] pa Hajnrihar in pod tem imenom sva služila Avstrijo. Da smo naredili konfuziji konec, smo prevzeli vsi, tako kot je imel oče v krstnem listu in to je Heinrichar.«²²¹

Heinricharjeve spomine je Lojze Ude uporabil že v naslednjem prispevku *Vojški boji na Koroškem v letu 1918/1919*, ki ga je objavil v knjigi *Koroški plebiscit*,²²² vendar pa se zdi, da spomini doslej vendarle še niso bili objavljeni s primernimi pojasnili oziroma opombami. Prav pričujoči zbornik je primerno mesto in lepa priložnost za izpeljavvo takšne zamisli. Pričujoči spominski zapisi, vezani le na dogodke na Koroškem, so prepisani na podlagi tistih, ki jih je moč najti v Udetovem fondu v Arhivu Republike Slovenije;²²³ omeniti pa velja, da se spomini nahajajo tudi v družinskem fondu družine Heinrichar [sic!], ki ga hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota Škofja Loka.²²⁴ Ker je Franc svoje spomine paginiral, so paginacije tudi v pričujočem prepisu označene v oglatih oklepajih. Prav tako so v oglatih oklepajih razrešene nekatere kratice, ki jih je pisec uporabil v svojih spominih.

Priloga **B [10]**

Spomini - koncem vojne oktober 1918 in naprej

Iz vojske se vrnivši oficirji se nismo znašli v novem položaju kot civilisti. Kot mlade študente so nas prisilili v vojskovanje v katerem nismo videli smisla, ter tudi ne želeli in ne verjeli v avstrijsko zmago. Skoro 4 leta smo se vlačili po frontah in taboriščih, živeli včasih nevarno, pa kljub temu brezskrbno življenje. Kot oficirji smo bili, za našo mladost, veliki gospodje, preskrbljeni in tudi dobro plačani. Sedaj bi pa morali kar naenkrat obleči civilno obleko, ki je nismo znali več nositi in tudi ne imeli. Potem pa skrb za bodočnost in za šolanje. Večina je imela samo maturo, nekateri niti te ne, prejšnje učenje je bilo pozabljeno; ni lahko sesti po tolikih letih zopet za šolsko klop.

221 Dragi Ude! Bocen, 20. 2. 1970. V: AS, 1193, t. e. 73.

222 Prim. Lojze Ude, *Vojški boji na Koroškem v letu 1918/1919*, v: *Koroški plebiscit: razprave in članki* (ur. Janko Pleterski et al.), Slovenska matica, Ljubljana, 1970, str. 131–214 (zlasti op. 35).

223 AS, 1193, t. e. 73, Spomini Heinrichar.

224 SI-ZAL-ŠKL/0293, Rodbina Heinrichar, Škofja Loka, t. e. 1.

No, in tako smo poskušali podaljšati to prehodno dobo.

Mestno poveljstvo kateremu je načeloval »Feldmarschallajtnant«²²⁵ Istvanovič²²⁶ z adjutantom podpolkovnikom Ulmanski,²²⁷ je bilo brezmočno. Bilo ni nič manj zmešano kot mi, tisti oficirji, ki smo bili brez dela smo šarili po Ljubljani. Poveljstvo je dalo poziv, ne ukaz, ki je bil bolj podoben prošnji, biti komandi na razpolago češ, preko dežele se vračajo tuji vojaški oddelki, ki jih je treba razorožiti in pa, Lah (Italjan) je nad Logatcem in škili proti Ljubljani. Z poveljstvom nisem imel stika, pač pa sem prišel večkrat skupaj s kapetanom Knific-om²²⁸, seveda se ga je dobilo samo v kavarni ali oštariji. Ta nam je povedal željo mestne komande, streljati po Tivoliju crkajoče konje. Iz dolgočasa smo se lotili tudi tega šintarskega posla. In pa, da ima povelje arretirati drugo jutro nekega generala-zdravnika in da rabi za to 2 oficirja. Šlo je ravno za tisto zdravniško-generalsko mrho, ki me je hotel koncem avgusta 1918, neusmiljeno poslati, res bolnega, v fronto. Z veseljem sem sprejel to nalogu, žal jo je pa mrha preko noči podurhal in me tako spravil ob veselje voščiti mu na primeren način, srečno pot. Potem je začel major Lavrič, akcijo za zasedbo slovenskega dela Koroške. Nisem vedel pametnejšega, pa sem se prijavil, ravnotako brat Vinko, takratni nadporočnik.

Lavrič je vzel delo prav po generalštablersko, vse je obstojalo iz ukaza:

Poročnik Franc Heinrihar zasede preko Jezerskega vrha, Borovlje.

Nadporočnik Vinko Heinrihar ima nalogu disponirati z rezervami na Gorenjskem.

Kapetan Knez²²⁹ za odsek Žitara vas.

Poročnik Pankracij Pangeršič, preko Podkorenjskega sedla odsek Beljak.

Kapetan Martinčič²³⁰ ima zasesti preko Jeseniškega tunela, Rožno dolino.

Vse ostalo naj sami preskrbimo, moštvo, orožje, vozila in kar še rabimo. V to svrhu naj se oglasimo na Mestni komandi kjer dobimo pooblastilo. Oglasil sem se na komandi pri podpolkovniku Ulmanski²³¹, ta mi je rekel, da si prihrani delo, naj pooblastilo kar sam napišem. Napisal sem ga na roko, na list papirja. Pooblaščalo me je: da smem mobilizirati moštvo, nabратi in rekvirirati iz skladišč orožje in municijo, hrano, tovorne avtomobile, in sploh vse kar smatram za potrebno in tako dalje, z eno besedo, vse kar bi hotel, seveda razen denarja, tega nisem dobil nič, živelj smo, vsaj začetkoma iz svojega.

225 Feldmarschalleutnant (nem.) – podmaršal.

226 Nikola Istvanovič (1858–1944).

227 Milan Ulmansky. Minister za gozdove in rudnike v kraljevi vladi Nikole Uzunovića (1873–1954) leta 1934. Prim. Nova doba, 20. 4. 1934, str. 1: Nova vlada Nikole Uzunovića.

228 Stotnik Emil Knific.

229 Stotnik Rudolf Knez.

230 Stotnik Miroslav Martinčič (1882–1944), pozneje je v kraljevi vojski dosegel čin brigadnega generala in bil nazadnje poveljnik zaledja Dravske divizije.

231 Recete: Ulmansky.

Orožja in municije ni manjkalo, težava je bila z tovornimi avtomobili, vsi v slabem stanju in z železnimi kolesi, s težavo sem zbral tri. Najteže je bilo z moštвom, ki se je radi puhloglavosti [stran -11] - takratne vlade, vse razšlo. Zbralо se nas je skupno 19 mož, same sarže. Všeti oficirji: nadpor[očnik]. Vinko Heinrihar, por.[očnik] Franc Heinrihar in kap.[etan] Knez.

13. novembra 1918 smo se odpeljali iz Ljubljane s tremi tovornimi avtomobili. V kokrški dolini nam je en avto odpovedal, preložili smo vse na ostala, ter prišli precej pozno v Železno Kaplo, kjer smo sklicali Narodni svet. Tam smo prenočili, prihodnje jutro pa nadaljevali. Pred Miklavževem (Miklauzhof)²³² smo naleteli na prve uniformirane Nemce. Ustavil nas je poročnik Dörfler, moj znanec, delala sva skupaj prostovoljsko šolo v Slov. Bistrici (Bil je od 7. pešpolka), češ, da ima nalog od komandanta tega odseka nadporočnika dr. Steinaherja²³³, ne pustiti nas naprej, ter da ima postavljene strojnice. Brat Vinko ga je nahrulil, da smo samo predhodnica vojske ki marsira za nami. Umaknil se je, mi pa nadaljevali pot za Žitarovas²³⁴, kjer naj bi skušali nabrati prostovoljce. Tamkajšnji kaplan, Slovenec, nas je opozoril, da se ne bo noben javil, če jim ne moremo nuditi kaj konkretnega. Ker se je ravno po dolini (umikala), kjer teče ozkotirna železnica, večja madžarska kolona iz Italije, s polnim trenom²³⁵ in govejo živino, je imel brat Vinko kaj dobro zamisel. na breg smo postavili strojnico, ustavili kolono in zahtevali, da nam oddajo polovico konj, voz in govedi, ki so jo peljali seboj. Kljub protestom višjih oficirjev, ustrašili so se naših strojnic, smo jim pobrali večje število voz in konj, nekaj jahalnih in precej govedi, ter bele moke. Ker je temu podvigu, od daleč, prisostvovala vsa vas, jim je to imponiralo in smo ponudili še vsakemu prijavljencu-prostovoljcu, voz, konje in govedo, je imel kapetan Knez za ta odsek dovolj posadke. Pustili smo mu narednika Klopčaverja²³⁶, 3 vojake in 3 strojnice.

(Tega Klopčaverja sem poznal še od 17. pešpolka, velik dedec, z rokami kot loparji; odlikovan je bil z zlato hrabrostno medaljo. V civilu je bil ključavnica. V poznejših letih se je obesil).

Ostali, skupno 14 mož, smo nadaljevali za Borovlje, kamor smo prispeli proti večeru. Na trg smo postavili strojnice ter v gostilni Renko sklicali Narodni svet. Najvažnejši so bili župnik Trunk²³⁷, industrialec Pošinger²³⁸ in puškar Ludvik Borovnik. Brat Vinko je začel uradovati kot policijska oblast, dal poklicati tamošnjeg stražmojstra, ter ga zaprisegel za Jugoslavijo.

232 Miklauzhof/Miklavčevo.

233 Hans Steinacher (1892–1971), nemškonacionalni koroški politik, pomemben član koroškega Heimatdiensta.

234 Nem. Sittersdorf.

235 Pratež.

236 Narednik Emil Klopčaver (tudi Klobčaver) (1884–1936).

237 Slovenski duhovnik in pisatelj Jurij Matej Trunk (1870–1973). Podrobneje o njem glej: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi731462/> (zapis z dne 20. 9. 2018).

238 Jakob Pošinger. Po plebiscitu je svojo puškarno preselil v Kranj, od tam pa leta 1928 v Užice, kjer je odprl tovarno orožja.

Prihodnji dan, dne 15. novembra naju obveste, da želi delegacija avstrijskih oficirjev z nama razgovarjati. Ko sva prišla na sestanek v občinsko hišo, so naju že čakali takratni komandant Koroške podpolk. Hülgerth²³⁹, Hauptmann²⁴⁰ Gratze²⁴¹ in še dva druga oficirja. Predstavijo se kot odposlanci vlade v Celovcu in protestirajo proti zasedbi Borovelj, češ, da je to proti dogovoru s slovenskim delegatom Smodejem²⁴². Midva sva izjavila, da sva predhodnica sil, ki jih pošilja slovenska vlada, ter da nama o kakem dogovoru ni nič znanega. Da sva pa pripravljena govoriti telefonično z slovensko vlado, na kar so nama Nemci pripravili telefonično zvezo, preko Celovca in Maribora z Ljubljano. Tam se je oglasil nek oficir, kateremu je brat Vinko javil zasedbo Borovelj in da Nemci protestirajo, sklicujoč se na nek dogovor, radi česar, da hoče govoriti z vlado. Odgovoril je, da od vlade ob tej uri ni mogoče dobiti nikogar, naročil pa je, ostanite kar tam in vprašal koliko nas je. Da prepreči še večjo zmešnjavo, mu je brat Vinko naročil, naj obvesti vlado in da pride on osebno po navodila. Z Nemci sva potem sklenila pismeno 3 dnevno premirje.

O tej poti poroča nadporočnik Vinko Heinrihar kot sledi:

»Dne 16. novembra, še pred dnevom sem odjahal proti Ljubelju. Potoma prehitim oddelek avstrijskih vojakov pod komando nadpor.[očnika] [stran -12] - Huss-a²⁴³, na poti proti Ljubelju. V Tržiču sem alarlmiral, da gredo Nemci zaseseti Ljubelj, nakar se je takoj odpravil por.[očnik] Ude²⁴⁴ z [sic!] šestimi ali sedmimi možmi in res pred Nemci zasedel Ljubelj.

Telefonično sem takoj poročal vojnemu poverjeniku Lovro Pogačnik-u²⁴⁵ in ga naprosil, da potrebno ukrene. Dogovorila sva se, da se prihodnje jutro, dne 17. novembra, sestaneva pri vlaku na Jesenicah, kjer da ima največjo posadko okrog 300 mož. Tam da ima posadko od 300 mož, od katerih 200 (v) opremi in mi jih da na razpolago. Prenočil sem na Jesenicah, ter ga pričakal zjutraj na postaji. Prikorakalo je okrog 50 vojakov, z jeseniško godbo na čelu; ostali so se tekom noči porazgubili. Kar nas je čakalo v Tržiču, pod poveljstvom poročnika Ude-ta, nas je skupaj 99 mož, točno opolnoči prekoračilo Ljubelj. Jahal sem naprej, Udetovi takoj za meno. Huss-a z njegovimi vojaki sem presenetil v spanju, in proti častni besedi njega in še enega

239 Podpolkovnik Ludwig Hüglert (1875–1939).

240 Hauptmann (nem.) – stotnik.

241 Stotnik Max Gratze, doma iz Žitare vasi.

242 Duhovnik, časnikar in politik Franc Smodej (1879–1949). Ob prevratu ga je narodna vlada v Ljubljani imenovala za komisarja za Koroško. Več o njem glej:
<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi586932/> (zapis z dne 19. 9. 2018).

243 Nadporočnik Johann Huss, rojen 1890 v Borovljah. Bil je pripadnik koroškega 4. domobranskega pehotnega polka, leta 1917 preimenovanega v 1. gorski strelski polk (Gebirgsschützenregiment Nr. 1). Za podatke o nadporočniku Hussu se zahvaljujem Klemnu Lužarju.

244 Lojze Ude (1896–1982), pravnik, publicist in zgodovinar.

245 Slovenski pravnik in politik dr. Lovro Pogačnik (1880–1919). Ob prevratu je v Narodni vladi SHS prevzel poverjenštvo za narodno obrambo.

oficirja, dal rok pol ure, da se umaknejo in ne ostanejo tostran (reke) Drave. Kljub temu so nas pa Nemci na Malem Ljubelju²⁴⁶ sprejeli z ognjem. Dirkam naprej in dobim Nemce, ko so ravno polagali telefon. Na moje kričanje o častni besedi in ker so Udetovi začeli streljati in pripravili juriš, so se ustrašili, pustili sredi ceste 2 strojnici in pobegnili. Zjutraj 18. novembra smo zasedli Borovlje. To je poročilo Vinko Heinrihar-ja.«

Jaz o vsem tem nisem vedel ničesar, ne če je kaj opravil, ne da se mi bliža pomoč, bil sem odkerkoli brez vsake vesti. V tem slučaju, naj velja moj dogovor z bratom in to je, če ostanem brez vesti, da se umaknem iz Borovelj. Da ne bi bilo kakega presenečenja od strani Nemcev, kljub dogovorjenemu premirju treh dni, sem se umaknil na vzpetino, kjer stoji šola, tam postavil strojnice in močno stražo.

Naslednji dan, 16. novembra so me klicali na pošto, češ, da imam napovedan telefonski interurban poziv. Javi se nekdo, govoreč koroško narečje in se predstavi za Smodeja. Takoj sem vedel, da to ni on, vprašal sem ga, odkeden je pozabil slovenščino. Možakar na drugi strani žice, je začel jecljati in se zgovarjati, da on ni Smodej temveč samo njegov pooblaščenec. Smodej, da je prehlajen in zato mi po njem naroča, da je dala slov. vlada Smodeju nalog, sporočiti mi, da naj se takoj umaknem čez Ljubelj. Sem se ga hitro odkrižal češ, meni nima ukazovati ne Smodej in ne slov. vlada, sem vojak in samo moja komanda mi more dajati navodila ali ukaze. Sem se pa čudil, da se Smodeju ni zdelo vredno iskati stik z menoj.

Boroveljčani so nas pridno od daleč opazovali, čudeč se tej naši mini-okupaciji. Sklenil sem, da se, če ne dobim vsaj tekom noči od 17. na 18. november kake vesti, umaknem ampak ne proti Ljubelju, temveč po isti poti kot smo prišli, upajoč, da se pri počasnem umiku vseeno situacija še spremeni.

Se pred dnem, 18. novembra sem začel umik. Čez noč je bila megla, zjutraj pa poledica. Po klancu do trga je šlo dobro, potem so se pa začela kolesa tovornih avtov, vrteti na prazno. Priteklo je od nekod več dedcev, v soldaških hlačah in čevljih z civilnim jopičem, brez dvoma nemški soldatje, ki so začeli navdušeno porivati avtomobile, v prepričanju, da so se nas znebili. Zelo počasi smo nadaljevali pot, na vsakem klancu smo morali podkladati verige, vrvi in dračje. Prišli smo šele na večer v St. Margareten²⁴⁷ in tam prenočili.

Drugo jutro, 19. novembra sem dobil obvestilo, da je prišlo ojačanje, obrnili smo avtomobila ter bili hitro, po klancih navzdol v Borovljah, kjer sem dobil brata in poročnika Udetu z njegovo vojsko.

246 Mali Ljubelj (nem. Kleiner Loibl Pass) se nahaja pri zaselku Sopotnica (nem. Sapotnica), približno 6 km jugozahodno od Borovelj.

247 Smarjeta v Rožu (nem. Sankt Margareten im Rosental).

Demonstracija čez Dravo

Dne 22. decembra 1918 mi je dal major Lavrič nalog, da naj sestavim oddelek vojakov z 1 strojnico, katera bo nasledni dan prepeljana čez Dravo, napredovala proti gradu Hollenburg²⁴⁸ ter tam fingirala napad (demonstrirala), nakar naj se zopet umakne po isti poti nazaj. Poveljnik naj bom jaz, major Lavrič se pa udeleži akcije kot opazovalec. Ker je hotel biti poleg, se ni spuščal v nobene detalje.

Naslednji dan, dne 23. decembra, nas je okrog 20 mož prepeljal domačin v čolnu, preko zelo narasle, deroče Drave. Izkrcaj nas je na nasprotnem, nemškem bregu, odkjer [sic!] ni bilo ne poti, ne steze, na visoko nabrežje, temveč samo skrajno težko prehodna goščava. Kot sem videl, nas je major poslal tja, brez da bi poznal teren in samo, ker je bil ravno tam na razpolago čoln. Ko smo bili že tam, je videl major zagato, se ni znašel. Ko smo bili že tam, bi morali vsaj poskušati priti na nabrežje in napredovati proti Hollenburgu. Mesto tega je pa ukazal, napredovati ob obrežju navzgor, šlo je kakih 200 korakov, potem pa ni bilo mogoče več naprej. Ukazal je izstreliti s strojnico par sto strelov, potem pa, nazaj do čolna. To je bila cela demonstracija, ki naj bi vila Nemcem strah v kosti.

Ko smo bili sredi Drave je čofnilo nekaj strelov, na srečo v vodo. Pri malo boljših strelcih, bi bila poguba nas vseh, iz deroče Drave, bi se težko kedo [sic!] rešil. Kot politi cucki smo se vračali.

Ko je začel naslednji dan Lavrič pogovor o tej polomijadi, sem mu povedal svoje mnenje. Mene je precej cenil, še od skupnega vojskovanja pod Avstrijo, od takrat se je pa najino razmerje zelo ohladilo. Delal sem mu takrat, deloma krivico, ker sem mislil, da je izvirala nesrečna zamisel demonstracije od njega; kot sem pa zvedel kasneje, je dobil za to, direkten ukaz ljubljanske vlade. Bila je njegova napaka, da izvršitve ni odklonil, če pa je že na to pristal, bi ne smel on kot generalštebler tega organizirati, temveč prepustiti organizacijo in izvršitev, nam mlajšim oficirjem, neuspeh gotovo ne bi bil večji.

Z [sic!] to demonstracijo smo se samo osmešili in pokazali našo nemoč. Niso se zastonj Nemci smejali in imenovali merodajne v Ljubljani: »Die Laibacher Kriegskünstler«²⁴⁹.

248 Slovensko: Humberk, kraj ob Dravi, tam, kjer danes Dravo prečkata cestni in žel. most Borovlje–Celovec.

249 Ljubljanski umetniki vojne (posmehljivo).

STOTNIKOVO Poročilo: ZAPISI HERMANA KUNSTLA, POVELJNIKA MARIBORSKE BATERIJE LETA 1919

Dnevni ali zapisani spomini na boje za severno mejo so vedno znova dragoceno odkritje za vsakega zgodovinarja. Žal takšno gradivo danes le redko ugleda luč sveta; morda so zato toliko bolj zanimivi tudi ti zapisi Hermana Kunstla, poveljnika mariborske baterije, ki se najdejo v Pokrajinskem arhivu Maribor. Še bolj zanimivo pa je, da so zapisi nastali v sklopu ukrepanja vojaške sodne oblasti proti Kunstlu.²⁵⁰ Dosje nam tako izpriča nekaj več podatkov tako o Hermanu Kunstlu kot tudi o nastanku omenjenih zapisov, ki bodo v tem zborniku, kakor se zdi, prvič zares predstavljeni širši javnosti.

V mapi priloženi vojaški matični list oziroma prepis le-tega izpričuje, da je bil Herman Kunstl rojen leta 1889 v kraju Ainbach, ki je danes del Knittelfelda na Avstrijskem Štajerskem. Krstna knjiga nam pove, da je bil rojen 30. oktobra 1889 na naslovu Ainbach 140, v rudarski družini Janeza (Johann) Kunstla in matere Eme (roj. Czherny). Krstili so ga 3. novembra istega leta v farni cerkvi in župnik je v krstno knjigo zapisal, da so dečku dali ime Herman Josef Maria Cajetan. Iz zapisov v krstni knjigi pa izvemo še nekaj več tudi o njegovih starših. Zaznamek namreč izpričuje, da sta se poročila v Ljubljani, življenjsko srečo pa očitno poiskala na Štajerskem.²⁵¹ Oče Janez, ki je kot rudar delal v Ainbachu, je bil sicer najverjetneje pristojen v Škofjo Loko na Kranjskem, kamor je, kakor izpričujejo vojaški dokumenti, sodil tudi sin. V dokumentu navajajo le skop podatek, da je v času Habsburške monarhije služil pri polku težkega topništva št. 6. Zanesljivo pa je bil Kunstl aktiven vojak in kot tak je v monarhiji tudi dosegel častniški čin. Kot častnik, stotnik, se je prostovoljno javil v novo vojsko in postal poveljnik baterije. V dokumentu navajajo kot dan prezentiranja 18. februar 1919, pri tem pa so še zapisali, da je bil »poveljnik bat. št. 1«, in sicer na podlagi »brzovjavne odredbe per. štev. 3036/19 komande Drav. div. obl.[asti] v

250 SI PAM/0645/003/00520, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr X 202/21, Kunstl, Herman.

251 RMK Knittelfeld 1881–1890, str. 242, zap. št. 202. Dostopno tudi na spletu: <http://data.matricula-online.eu/en/oesterreich/graz-seckau/knittelfeld/10400/?pg=255> (zapis z dne 4. 9. 2018).

Ljubljani.«²⁵² O tem piše Janez J. Švajncer v svoji knjigi Slovenska vojska, kjer ga navaja kot poveljnika baterije št. 1.²⁵³ Zanimivo pa je, da je v pregledani dokumentaciji pozneje navedeno, da je bil Kunstl poveljnik baterije št. 2.

Artilerijska posadka na položaju (vir: zasebna last)

Delovanje stotnika Kunstla je prekinila aretacija s strani vojaških oblasti na podlagi očitanega mu ravnanja in obnašanja v vojaški službi. Nekaj drobcev o teh dogodkih lahko izvemo iz pisma, ki ga je na poveljstvo naslovil rezervni nadporočnik dr. Fran Pavlin in je bilo datirano z 21. avgustom 1919. V pismu je dr. Pavlin izpovedal, da je bil 30. julija 1919 stotnik Herman Kunstl, »tedaj poveljnik baterije št. 2 Dravskega havbičnega divizijona v Mariboru«, aretiran. Do aretacije je prišlo na podlagi zapisnika, ki je vseboval izjave različnih oseb, povezanih z obnašanjem stotnika Kunstla. V zapisu dr. Pavlina piše, da »izjave stotnika Kunstla so vsebovale med drugim težke žalitve za ves jugoslovanski častniški zbor in našo armado. Izjave

252 SI PAM/0645/003/00520, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr X 202/21, Kunstl, Herman, glavni matični list.

253 Janez J. Švajncer, *Slovenska vojska 1918–1919*, str. 227.

»jugoslovanski častniki ne razumejo ničesar in ne znajo drugačega, kot živijo kričati in z moštvom popivati« in »jaz bom vesel, da bom prost te družbe« so tako hude žalitve, da zahtevajo na vsak način najst[r]ožjo preiskavo. Moštvo baterij dravskega havbičnega divizijona stotnika Kunstla v narodnostenem oziru ne ceni posebno in je tudi meni nasproti izjavil štabni ognjičar baterije št. 2 dravskega havb. divizijona Elsner, da hoče moštvo pri raportu poveljstva Labudskega [sic!] odreda prositi, da se stotnika Kunstla radi njegovega mišljenja odpusti, nakar sem imenovanega opozoril, naj pomirjevalno vpliva na moštvo.« Stotniku Kunstlu so očitali še, da se preveč ponaša kakor nekdanji avstrijski častnik, nad čimer so se pritoževali tako moštvo kot častniki. Dr. Pavlin je posebej izpostavil tudi slabo mnenje o Kunstlu, ki so ga imeli rezervni častniki na avstrijski strani: »G. Pfaller je meni nasproti izhavil [sic!], da bo on zato skrbel, da stotnik Kunstl ne bo več sprejet nazaj v nemško-avstrijsko armado, v kateri je menda še po preobratu služil, da pa tudi nam ne privošči, da bi imeli takega brezznačajneža v svoji sredi.« Prav tako so bile omenjene še izjave ob arretaciji stotnika Kunstla, kakor tudi, da ob predaji topniškega poveljstva Kunstl tega ni storil kakor bi moral svojemu nasledniku, temveč je prej odšel, ne da bi to sporočil. Rezervni nadporočnik dr. Pavlin je poleg pritožb nad Kunstlom podal še nekaj drugih pritožb. To je storil, kakor je sam zapisal, zato, ker »se čutim v to primoranega kot državljan in častnik, ki mi je ležeče vse na dobrobitu naše države, kakor tudi na dobrem glasu naše vojske.« Pri tem je potožil nad slabim ravnanjem in premalo častniškega zavedanja nad tem, kako s svojim pristopom lahko vplivajo oziroma »vzgajajo moštvo v narodnem duhu:« »Moštvo obsoja in graja občevanje naših častnikov le v nemških krogih, njihovo nemško medsebojno govorjenje in je ravno, ako nima pravih vodnikov, tem lažje dostopno vsakovrstnim protidržavnim agitacijam in spletkam, dočim jih pravilen poduk častnikov, do katerih imajo zaupanje in kateri se z njimi pečajo intenzivnejše, takoj spravi zopet na pravo pot, ako so jo sploh zapustili.«²⁵⁴ Pavlin je bil torej nezadovoljen z ravnanjem častniškega kadra pri moštvu. Kako natančno se je izteklo za stotnika Kunstla, ni mogoče reči, saj v tem spisu sodbe vojaškega sodišča ni bilo najti, zato pa lahko vsaj nekaj informacij o vojaških aktivnostih topničarske baterije v bojih za severno mejo izvemo iz njegovega pričevanja o bojnem delovanju v času teh bojev.

Pričujoči prepis je skušal kolikor mogoče ohraniti patino časa, zato so popravki zgolj minimalni in ne posegajo v samo pripoved, kakor tudi ne v slog pričevalca. Ohranjena je tudi paginacija dokumenta, ki jo naznačujejo številke v oglatih oklepajih. Kolikor je bilo mogoče, so dodane tudi opombe, ki nam nekoliko olajšajo razumevanje samega gibanja enote, saj gre v večini za kraje in zaselke, ki jih je danes težko najti (nekateri pa

254 SI PAM/0645/003/00520, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr X 202/21
(Kunstl, Herman, Komandi Dravske divizijske oblasti v Ljubljani,
Nadporočnik v rezervi dr. Fran Pavlin).

niti ne obstajajo več). Za vso pomoč pri tem se iskreno zahvaljujem Klemnu Lužarju, ki je našel marsikateri podatek o kraju ali osebi, ki jih je stotnik Kunzl omenjal. Vseh ustreznih informacij in podatkov pa – kljub prizadevanju avtorja – v tako kratkem času žal ni bilo mogoče najti. Ne glede na to menim, da tudi ti ohranjeni zapisi prinašajo zanimiv vpogled v morda manj znane trenutke bojev za severno mejo.

Prepis!

2

Komanda odseka podpolkov.[nika] Uzorinac²⁵⁵ v Marenbergu²⁵⁶

Muta, dne 12. maja 1919

Na nav. obmejno pov. op. br. 1616 se javi:

Dne, 27/4. 1919 sem dobil povelje, priti na kolodvor v Spodnjem Dravogradu²⁵⁷. Od bataljonskega poveljnika kpt.²⁵⁸ Rojnik-a²⁵⁹ (II/Slov. plan. pešpolka²⁶⁰) sem bil jaz kakor tudi poveljniki posameznih, v postojankah se nahajajočih stotnij čez naš nameravan napad orientiran. Po podatkih kpt. Rojnika ne imeli bi Nemci (komaj) nobenih moči (čet). Bataljon ima nalogo zavzeti Labud²⁶¹ in ga kot mostno glavo zasesti. V ta namen ima baterija zavzeti v prostoru Potoče²⁶² postojanko in podpirati napad. Jaz sem odjezdil z častniškim namestnikom Modričem poveljnikom uprege in z ogničarjem Šrotom častnik od posluge navidezno kot na izprehod rekognascirat nameravano postojanko. Približno 500+ zahodno od grada Labud (*Eberwein*²⁶³) sem našel jedno jako dobro lahko za maskiranje in pol prikrito postojanko na potu (*Hohlweg*).²⁶⁴ V govoru sem omenil, da bi tukaj bila jedna zelo dobra postojanka.

Zapovedano je bilo čez akcijo obravnavati strogo tajnost. Vendar je pehota brbljala in vedeli so zato isti večer vsi v Dravogradu in Meži. Čas bi imel biti določen in telefonično naznanjen kdaj započne akcija ali v ponedeljek ali pa v torek po noči.

255 Podpolkovnik Vladimir Uzorinac.

256 Radlje ob Dravi.

257 Dravograd.

258 Kpt. – kratica za stotnika oziroma kapetana v vojski nove države.

259 Takrat stotnik, pozneje polkovnik Ivan Rojnik (1883–1937). Umrl je aprila 1937 v Ljubljani v starosti 53 let. Pokopan je bil v rodnih Braslovčah.

260 Mišljen je II. bataljon Slovenskega planinskega polka.

261 Kraj Labud oziroma Labot – danes Lavamünd v Avstriji.

262 Vas Bach severno od Libelič.

263 Grad Eberwein, ki se nahaja v manjši vasi Libeliče (Leifling) na avstrijski strani.

264 *Hohlweg* (nem) – naravno erodirana gozdna pot.

V pondeljek ob 23. uri sem bil od bataljonskega [2] poveljnika poklican k telefonu in se mi je povedalo ura napada in sicer 4h 15' (29./4.). Jaz sem pozval častn.[iškega] namestnika sem dal alarmirati in ga na pot pripraviti. Isto tako je dobila topovska postojanka povelje za na pot (*Vormarsch*).²⁶⁵ Ob 2. uri je bil vod že v postojanki in pripravljen za streljanje. Ob 4. uri sem prišel sam tja in sem našel vse v redu. Moje opazovališče je bilo med obema topoma. V tem če je bila baterija pripravljena za streljanje, jaz sem javil to bataljonskemu poveljstvu v Dravograd. Niti od naše, niti od neprijateljske strani ni padel noben strel. Šele proti 5. uri čuli so se slabi posamezni streli. Jaz sem imel povelje za prvo ne streljati in šele na direktno zahtevanje od pehote, začeti streljati.

Približno ob 8. uri sem začel streljati na strojnice in na Labud. Ob $\frac{1}{2}$ 10h (9:30 uri) je bil vod zaprošen, da podpira ogenj proti strojnici v kapelici Sv. Trojice.²⁶⁶ Prvi strel je zadel »Volltreffer«.²⁶⁷ 29./4. je oddal vod približno 70 strelov. Popoldne se je začela neprijateljska artilerija obstreljevati na vod. 30/4 proti poldnevnu je začela baterija streljati na jedno neprijateljsko baterijo nad Sv. Trojico, jeden top proti Labudu. Na baterijo se je streljalo (10.4 cm) pravec St. Pavel-Josefberg.²⁶⁸ 1./5. Neprijateljske strojnice streljajo od Sv. Trojice, baterija je oddala 8 strelov »Volltreffer«. Ponoči je zahtevala pehota če (je) mogoče podpirati ogenj proti Sv. Lovrencu. Zato sem namestil eden top zopet v prejšnji postojanki pri Šušniku.²⁶⁹ 2./5. sem menjal opazovališče nad postojanko. Top strelja na Labud in na Sv. Trojico. Top pri Šušniku strelja na Labud, na baterijo nad Sv. Trojico na Sv. Magdaleno. [3] 3./5. Baterija je stala pod ognjem, toda streli so padali kratko, ali pa predaleč. Popoldne je bila baterija zadeta od 7.5 cm od »Burgstallkogla«²⁷⁰ (*Volltreffer*) v levo kolo. Posluge v tem času ni bilo pri topu. 4./5. Baterija se vstreljava na Pleštätten²⁷¹ in na vilo »Lavamündtal«. Baterija dobi pri vsaki otvoritvi ognja od neprijateljskega topništva ogenj. Pehota javlja, da neprenehoma topništvo na Potoče, in da drži našo pehoto pod ognjem. Nato sem jaz prevzel neprijateljski ogenj od dveh baterij na sebe. Neprijateljsko topništvo je ustavila ogenj na našo pehoto. Popoldne je otvoril top ogenj na oddelek neprijateljske pehote, ki je korakala proti Magdalenskemu bregu²⁷² in dobi nato ogenj od sovražnega topništva z dveh strani. Ko se je sovražna artilerija na top dobro vstreljala, sem sklenil top premestiti, ter dal rekognascirati postojanko v prostoru Seučnik.²⁷³ Zvečer je bila prekinjena zveza z lastno pehoto k 2. stotniji Libeliče in tako tudi k bataljonu v Dravograd. Ponoči je potihnilo vso streljanje. Tudi zjutraj se ni čulo nobenega streljanja. Telefonisti so bili celo noč na progi in niso mogli dobiti zvezе z pehoto.

265 *Vormarsch* je nemška beseda za napredovanje, na poti, na pohod ipd.

266 Dreifaltigkeitskirche – cerkev Svetе Trojice.

267 Zadetek v polno.

268 Josefberg je kota 686, južno od Št. Pavla v Labotski dolini.

269 Verjetno je top namestil pri kmetiji Šušnik, ki se je nahajala severno od Černeč.

270 Hrib nad Labotom.

271 Plastätten je vas tik severno od Labota.

272 Morda Magdalensberg nad Labotom.

273 Kmetija med Libeličami in Spod. Gorčami.

5./4. Okoli ½ 9 ure pridejo pešci od Doba²⁷⁴ (9. stotnija Slov. pl. polka) mimo baterije. Izjavili so, da so postojanke levo prodrte, in da je neprijatelj prišel po splavih čez Dravo, da je on v veliki premoči, ter da njih stotnija nima nikakšne zveze z bataljonom, nakar so bili primorani iti nazaj. Bili so celo ljudje iz – [4] Pliberka²⁷⁵ med njimi, ki so črez bregove doveli proti Dravogradu. Ob 7h je bila telefonska patrulja na progi proti Libeličam. 2. stotnija je samostalno brez da bi obvestila baterijo prekinila telefonsko zvezo. Žica od topništva je visela nevezana v bivši telefonski sobi. Naši telefonisti so to spravili zopet v red, nakar je bila zveza z bataljonom zopet urejena. Takoj nato pa je bila zveza zopet prekinjena. Nato so šli telefonisti zopet na progo ter dognali, da je ista že deloma odnešena. Tudi artilerijsko žico je pehota navila in sicer 4 špule. Vse to se je zgodilo brez vedenja topništva. Šele pri Reberju²⁷⁶ se je našla proga. Ob 14. uri pridejo pešci iz Potoč čez brege mimo baterije.

Ko ni bilo nobene pehotne več pred in levo (od) baterije, dal sem povelje podčastniku lastnega opazovališča nad baterijo za naložiti (*aufpacken*). Postojanko (*Rückhaltstellung*) pri Sv. Križu se je poiskalo. Top še ni dobil povelja, da se naj umakne nazaj.

Ob 16. uri sem dal skoz ordonansa topu povelje, češ da se tisti naj spravi v prvo postojanko proti Seučniku. To je bilo radi hudega ognja na cesto od grada Leifling²⁷⁷ levo Reberja nemogoče. Posluga topa se je poslalo posamezno v postojanko Seučnik. Ker se top brez izgube ni dal odpeljati nazaj je bil razstreljen. To je bilo okoli 17. ure.

Proti 18. uri pridejo opazovalci porozno (?) postojanko (*Protzenstellung*²⁷⁸) od voda - [5] v Černečah. Potem ko ob 17. uri v postojanki v Seučniku nisem našel topa. Poprej sem iskal opazovališče na višini nad Seučnikom, sem šel v postojanko na Sušnik, toda je bil top na povelje poročnika Čeha v Černeče nazaj potegnjen. Ko sem prišel v Černeče sem odpravil top v postojanko na Sušnik in opazovalce na opazovališče nad Černečami.

V Černečah sva s kpt. Stanekovičem od 2/36. Karlov. peš p.²⁷⁹ zadržala pehotno in topništvo. Jaz sem se podal z pehotno stotnijo v prednje postojanke pri Reberju. Od neprijateljskega delovanja (*Einwirkung*) ni bilo sledi tudi ne od nepr. zasledovanja. Ko se je stemnilo sem potegnil top iz postojanke pri Leiflingu. Od neprijateljskega delovanja se ni nič občutilo samo svetilne rakete od nepr. so se dvigale v zrak. Ob 4. uri je bil top in cela municija v Černečah.

274 Danes Aich na Avstrijskem Koroškem.

275 Danes Bleiburg na Avstrijskem Koroškem.

276 Naselje Reber se je nahajalo na prostoru, kjer se današnji zaselek hiš imenuje Spodnje Gorče. Leži vzhodno od kmetije Sevčnik.

277 Najbrž gre za grad Eberwein.

278 Protze (nem.) – voz za vlako topa. V tem primeru (*Protzenstellung*) pa je najbrž šlo za topniško zaklonišče za lafete, skupaj s konji.

279 Najbrž je mišljena 2. stotnija Karlovškega pešpolka, ki je pozneje prejel polkovno številko 36. Kunstl zato tu piše št. 36.

6./5. Zjutraj proti 8h sem šel z poveljnikom pehote najpoprej rekognscirat. Naša pehota javi, da je neprijatelj ponoči zasedel Libeliče. Mi smo rekli, da to ni mogoče, ker je ob 4. uri bil moj top razstreljen in od tam pripeljan. Jaz sem pripravil odhod (*Vorrückung*) topa v postojanko Šušnik.

Proti 10h je prišel major Pož²⁸⁰ z 2. Marib.²⁸¹ ter rekognasciral postojanko v prostoru Černeče. Jaz sem zvedel, da prihaja moj drugi vod.

Proti 14h je prišel drugi v Černeče in je takoj poiskal postojanko pri Šušniku – [6]

6./5. Predpoldan je bil top zadet v desno kolo (7.5 cm). Popoldne zasede 2. vod postojanko in sicer v enem neprij. nepozanem zaseku. Prednji top bi imel biti v noči k Seučniku naprej potegnjen.

Proti 16h je dobila bat. povelje rekognscirat postojanko pri Sv. Križu toda ista se ni porabila.

Proti večeri je dobila bat. povelje od maj.[orja] za odhod po poti proti Slov. Gradcu, hitro nato povelje odhod čez Dravograd proti Muti. Baterija odpotovala prireditelje za stanovanje sem odpotoval. Baterija je bila zaščitena od kpt. Stanekoviča. Na pol pota proti Sv. Sebastjanu²⁸² je bil maj. Pož, od njega se dobil povelje v prostoru Sv. Sebastjana zaseseti začasno postojanko, tam na bat. tako dolgo čakati dokler zadnja pehota pride mimo, potem odpotovati za njo. Okoli 21h zasede bat. to postojanko. Elemente za eventuelno otvoritev ognja sem določil. Ob ½ 24h javi prvi častnik, da je major Vlašič poveljnik zadnje straže. Nato smo odpotovali. Baterija je potovala do Marenberga tam je bil dolg počitek. Baterija je dobila od maj. Poža povelje potovati do Ehergartenhofena (Spod. Vižinga).²⁸³

7./5. je dospela nazaj potujoča bat. do Spodnje Vižinge. Ob ½ 11h je poveljnik artil. skupine maj. Pož, mi je zapovedal. Baterije v od njega rekognsciramo postojanko napraviti. Izvidni ognjičar (Aufklärer) je imel od mene povelje (odidite?) z topovod(n) jem iti v topovsko postojanko, [7] kjer naj poišče (rekognscira) opazovališče, ter uredi potrebne telefonske zveze. To delo je že bilo skoraj dogotovljeno ko je dal nadpor. Mak²⁸⁴ delo ustaviti. Nadporoč. Mak je imel drugo postojanko dalje vzadi, ker bi drugače bila baterija pred glavno stražo (*Hauptposten*) v postojanki. Pred od maj. Poža zapovedano postojanko so bile poljske straže in še nazven teh druge. Ker bi eventuelno glavna straža morala streljati čez baterijo je bilo treba menjati postojanko.

280 Kunosl misli na stotnika, pozneje majorja Draga Poža. Major Pož je umrl v Mariboru decembra 1919 za posledicami kapi. Star je bil 41 let. Za podatke se zahvaljujem zgodovinarju Klemnu Lužarju.

281 Janez J. Švajncer piše, da je Kunosl od februarja do maja 1919 poveljeval 1. bateriji Mariborskega top. p. Prim.: Janez J. Švajncer, *Slovenska vojska 1918 – 1919*, str. 227.

282 Kraj Sv. Sebastjan ob Dravi, vzhodno od Dravograda.
Danes zaselek nosi ime Sveti Boštjan.

283 Ehegarten Hof se je nahajal pri Radljah ob Dravi.

284 Ivan Mak.

Okoli 15. ure sem odposlal eno izvidnico-patroljo da razvidi, do kako daleč nam je sovražnik sledil.

Proti 17h se je vrnila patrolja in je javila, da je v prostoru Slapnik - Fischerberg²⁸⁵ zadela na sovražno patroljo ki je na nje streljala. Nato prijavo je dal bat. poveljnik alarmirati, zapreči in odpeljati topove, ki so bili še vzadaj v postojanki, je pustil izvleči, ter jih spravil na pot proti Breznu. Na mojo povelje sta se 1 ali 2 topa postavila pri eni gostilni v postojanko. Uprežni častnik je dobil povelje z vsem ostalim odpotovati v Brezno.²⁸⁶

Meni samemu je bilo zapovedano priti k poveljstvu v Brezno radi prevzetja poveljstva nad art. skupino.

Okoli $\frac{1}{2}$ 23h javi mi izvidni ognjičar, da je odpotoval tren od baterije nazaj in da se ima v Breznu nastaniti.

Medtem ko je bat. neprestano trpela [8] vsled grozo povzročajočimi dogodljaji (*Panik eregende Vorgänge*) sem odšel naprej, da končno napravim mir pri bateriji.

Med 23. in 24. uro sem jezdil skozi postojanko k trenu. Tukaj mi je javil čast. nam. Modrič da so konji šele zdaj prišli do počitka. Jaz sem jezdil k topovski postojanki in sem zapovedal, da se z jutranjim sivitom potegne eden top nap(rej) in postavi pri Ehegartenhofu kot cestni zatvor²⁸⁷ (*Strassensperre*). Čeravno so pred fronto bile patrolje niso izostale scela (?) se je slišal kakšen strel je bil po mogočnosti ta že znak za splošen beg. Predpoldan je bilo na dva človeka ki sta zbirala drve oddano od naše poljske straže nekaj strelov. Mislilo se je da cela neprijateljska armada.

Ravno tako so se pozno predpoldan lastni oddelki obstreljevali z strojnicami. To bil povod da si je baterija izvalila čez polje. Šele popoldan se je razbijanje poleglo. Zvečer so šle stotnije v terain²⁸⁸ do Mute. V noči bi imela baterija nastopiti potovanje (*Vormarsch*) ven se je še čakalo na povelje iz Marenberga. Oddelek je bil ob 11. uri za odhod pripravljen in ob 12. uri je bil odhod (*Vormarsch*).

285 Mišljeni sta kmetiji Slapnik in Fischerberg ob Dravi, JV od Spodnje Gortine. Kraj Fischerberg se danes imenuje Ribiče.

286 Vzhodno od Radelj.

287 Cestna zapora.

288 Gre za teren. Avtor je, kakor že poprej nekajkrat, tudi v tem primeru v zapisu uporabil nemško besedo.

Baterija je imela od poveljstva pod skupine povelje v prostoru Untergegen[tal]²⁸⁹ – [9] iti v postojanke.

Okoli 15h sem dospel z rekognscente od baterije v Muto in sem poslal iste naprej, češ da poiščejo novo postojanko. V tem času so bile naše poljske straže v Untergentalu (2./Sl. pl. peš.).²⁹⁰

Ko je prispela bat. moral bi bil bat. poveljnik rekognscirati novo postojanko. Dal je povelje baterija takoj seboj prispevši v Untergenthal se je začelo na bat. poveljnika in na prvega častnika streljati. Ker se je tudi na baterijo ki (je) bila še v vasi streljalo se je bat. v galopu vrnila nazaj v Muto, ter tam čakala da se zmrači. Na povelje v Muto poklicanega poveljnika odseka podpolk. Uzorinaca je ostala bat. čez noč v Muti. Okoli 17h je šla četa pehotne pod poveljstv. maj. Vlašiča 36. Karl. peš. čez Untergental naprej. Stotnija kpt. Stanekoviča je bila odpravljena na Sv. Primož²⁹¹ tam so se videle poljske straže (mislilo se je da so sovražne). Posluga je napravila pod poveljstvom nadpor. Maka bojno črto (Schwarmlinie) in obhodila okolico Untergental (nazaj?).

11./5. je bila bat. v mraku postavljena v postojanke in sicer na poljskemu potu Kriegel proti Untergentalu.

Predfronto je bilo mirno. 11. podnevi in tudi ponocni padelskorej [10] nobeden strel. 12./5. popoldan je dobila baterija povelje, da se naj pripravi za odhod za 13./5.

Vse postrebno se je ukrenilo. Na povelje pehotne skupine podpolkovnika Uzorinaca se ima sestaviti štab za oddelek od obeh marib. baterij in ostane pri skupini. [koniec zapisa]

289 Untergenthal ozioroma kraj Spodnja Gortina.

290 Verjetno je tukaj mišljena 2. stotnija Slovenskega planinskega polka.

291 Morda Sv. Primož nad Muto ali Sv. Primož na Pohorju.

LOJZE UDE IN KLJUB KOROŠKIH SLOVENCEV V LJUBLJANI

Uvod

V prispevku bom predstavil manj znano delovanje Lojzeta Udetu v Klubu koroških Slovencev v Ljubljani (dalje KKS-LJ). Poizkušal bom orisati in prikazati njegovo ».../ drugo in v zadnjih štiridesetih letih življenja poglavito nagnjenje /.../«²⁹³ do proučevanja različnih vidikov slovenskega narodnega vprašanja. Ude je pustil opazne in pomembne sledove pri raziskovanju slovenskega narodnega vprašanja. Njegovo znanstveno zanimanje je veljalo predvsem t.i. »koroškemu vprašanju«, temi, ki se ji je po prvi svetovni vojni najprej posvetil vojaško s tem, da se je pridružil prostovoljcem – borcem za severno mejo ter nato sodeloval pri političnem boju »v organizaciji centralnega Narodnega sveta v Velikovcu /.../. Med obema vojnoma izstopa njegovo ukvarjanje z »vprašanji slovenskega narodnega položaja«, kar privede do tega, da je ob ustanovitvi »partizanskega« Znanstvenega inštituta januarja 1944 v Roških gozdovih Ude postal njegov tajnik in marca 1945, po odhodu direktorja inštituta dr. Frana Zwitttra v Beograd, v.d. direktorja. Po dogovoru s takratnim predsednikom slovenske vlade, Borisom Kidričem sredi leta 1945, je Ude osnoval poseben oddelek za meje Znanstvenega inštituta, ki je v okviru inštituta deloval samostojno. Oddelek za meje je imel ključno vlogo pri pripravi gradiv za mirovne konference po drugi svetovni vojni. Velja splošno prepričanje in strokovna ocena, da so bila gradiva vsebinsko in strokovno odlično pripravljena. Med leti 1948–56 je na Inštitutu za narodnostna vprašanja, v katerega se je preimenoval Znanstveni inštitut, kot znanstveni sodelavec vodil oddelek za severno mejo in bil izmenično z Lavom Čermeljem vsako drugo leto direktor. Leta 1956 je moral zaradi partijskih očitkov, češ, da vodi na Koroškem svojo politiko, oditi iz Inštituta za narodnostna vprašanja. Do upokojitve leta 1965 je bil kot višji znanstveni sodelavec referent za zamejski in tuji tisk v NUK-u v Ljubljani. Ostal je dejaven v strokovnih društvih, kot predsednik Maistrovih borcev, Zveze koroških partizanov in zelo aktiven odbornik, podpredsednik in predsednik Kluba koroških Slovencev. Raziskovalne rezultate je strnil v več monografijah: npr. *Slovenci*

292 Grafenauer Danijel, doktor zgodovinskih znanosti, znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, danijel.grafenauer@inv.si.

293 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa 4, Govor pro memoria ob smrti Lojzeta Udetu, verjetno na pogrebu, 4 strani, nepodpisano. Zapis je del gradiva ob vabilu na sejo UO KKS-LJ dne 13. 4. 1982.

in jugoslovanska skupnost (1972), *Koroško vprašanje* (1976), *Boj za severno mejo 1918–1919* (1977), itd. Bil je soavtor in sourednik pri dveh temeljnih delih: *Koroški zbornik* (1946) in *Koroški plebiscit* (1970). Leta 1978 je dobil Kidričeve nagrado za življenjsko delo.

Ustanovitev in delovanje Kluba koroških Slovencev v Ljubljani

Klub koroških Slovencev je bil ustanovljen 14. oktobra 1928 na kongresu slovenskih koroških emigrantov v Celju. Sedež kluba ali osrednji odbor je bil v Ljubljani, delovali pa so še pododbori v Mariboru, Celju, Trbovljah, Dravogradu, Prevaljah, na Jesenicah, Jezerskem, Ravnah, v Zagrebu in Beogradu.²⁹⁴ Začetke organiziranega delovanja Korošcev v Kraljevini SHS smemo in moramo iskati po plebiscitu 1920, ko si je zaradi protislovenske politike med dva do tri tisoč koroških Slovencev zagotovilo življenjsko eksistenco čez mejo.²⁹⁵ Med njimi je bilo zlasti veliko izobražencev (duhovniki, učitelji, zdravniki, pravniki, profesorji in uradniki), torej skoraj vsa intelektualna elita,²⁹⁶ kar zgodovinska literatura označuje za najtežji poplebiscitni udarec koroškim Slovencem.²⁹⁷ Poleg izobražencev je prišlo tudi precej tovarniških, gozdnih in poljskih delavcev, ki so izgubili zaposlitev, zakupnikov zemlje, ki so jim lastniki odpovedali zakupe, številni puškarji iz Borovelj in okolice, železniški uslužbenci pa tudi veliko trgovcev in obrtnikov. Koroški Slovenci so se že kmalu po plebiscitu začeli organizirati v raznih združenjih, npr.: »Gospovetski zvon« v Ljubljani, »Koroški klub« v Mariboru, koroški odseki so obstajali tudi v narodnoobrambeni »Ciril-Metodovi družbi« itd. Življenjske, gospodarske, kulturne in politične razmere so se za Slovence na Koroškem venomer slabšale, zato so se Korošci v Jugoslaviji čutili dolžne pomagati rojakom na Koroškem. Spoznali so, da bodo lažje pomagali rojakom na Koroškem, če se bodo organizirali v društvo, postavili pravila in statut ter tako uradno nastopali pred državnimi organi. Po ustanovitvi društva so postavili v ospredje dve nalogi: »podpiranje kulturnih teženj Slovencev na Koroškem in propagandi za slovensko Koroško«.²⁹⁸ Ustanovitelji *Kluba koroških Slovencev*, med katerimi zasledimo imena kot dr. Julij Felaher, Anton Brandner, Ivan Hochmüller, dr. Zvonko Janežič, Anton Müller, France Uršič, Franc Štaudeker, Ivan Kröpfl,

294 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 1, Zapis dr. Julija Felaherja o ustanovitvi KKS z dne 6. 11. 1962.

295 Grafenauer, *Življenje in delo*, str. 143–152.

296 Prim. Stergar, *Koroški izobraženci*, str. 135–148.

297 Stergar, *Klub*, str. 29–82.

298 Grafenauer, *Koroški Slovenci - begunci in njihova družbena integracija v osrednjii Sloveniji*, str. 474–487.

dr. Anton Urbanc in drugi so osnovali klub, ki bi deloval v prid koroškim Slovencem, kar so tudi potrdili s pravili kluba. Kot namen kluba so opredelili: »Gojiti študij manjšinskega vprašanja s posebnim ozirom na Koroško in iskati stike z društvom, ki imajo slične namene; širiti zanimanje za koroške Slovence v Jugoslaviji; vzdrževati stalne zveze med koroškimi emigrantmi v Jugoslaviji in Korošci, bivajočimi izven mej Jugoslavije; voditi evidenco vseh koroških emigrantov v Jugoslaviji; gojiti vzajemno spoznavanje članov, njih zblževanje in medsebojno podpiranje; podvzeti vse, kar utegne kakorkoli služiti kulturni vzajemnosti med Slovenci v Jugoslaviji in slovenskimi Korošci, bivajočimi izven mej Jugoslavije.«²⁹⁹ Usmeritev kluba je bila od vsega začetka »narodnoobrambno« delovanje.³⁰⁰ Sedaj že vemo, da je bila želja vodilnih funkcionarjev kluba tudi »pravična meja na Koroškem« in da so v tej smeri mnogi, še posebej predsednik kluba Felaher, tudi delovali.³⁰¹

Že na ustanovnem občnem zboru v Celju oktobra 1928 so bile sprejetе resolucije, ki so opozarjale pristojne oblasti na slab položaj koroških Slovencev na kulturnem in šolskem področju ter sprejeti sklepi o bodočem sistematičnem delu za Koroško.³⁰² Zlasti prva »Felaherjeva doba« do leta 1941 je bil čas, v katerem je klub zaradi pomanjkanja državnih inštitucij, ki bi opravljale »manjšinsko« delo, pomenil izredno veliko za povezovanje koroških Slovencev na obeh straneh meje in za pomoč koroškim Slovencem. Po svojih močeh je klub skušal uresničevati želje in potrebe koroških rojakov. Zbral je precej denarja, ki ga je porabil za podpore koroškim dijakom, študentom in bogoslovcem. Tako je klub do leta 1938 vsako leto organiziral in financiral izlete koroških slovenskih srednješolskih maturantov in študentov po Sloveniji in Jugoslaviji, založil je več knjižnic slovenskih društev na Koroškem, ustanovil več tamburaškim zborov, ki jim je priskrbel instrumente in jih založil z notnim materialom, podprt je več kot 40 pevskih zborov, še posebno cerkvene zbole v najbolj ogroženih slovenskih župnjah, za več kot stopetdeset družin je naročal oz. jím je priskrbel razne slovenske mladinske in kulturne revije ter časopise, materialno in denarno je podpiral privatne tečaje za pouk slovenskega jezika, itd. Nad 150 revnim in bolehnim šolarjem iz Koroške je klub omogočil 3–4 tedensko bivanje v mladinskih kolonijah na Jadranu in Pohorju, s svojo podporo je pomagal izdajati ilustrirane priloge »Koroškega Slovenca«, podpiral koroške Slovence – gojence kmetijskih in gojenke gospodinjskih šol v Sloveniji ter gojence Zadružne šole v Ljubljani, podprt razne ekskurzije dijakov iz Jugoslavije na Koroško ter koroških dijakov v Jugoslavijo, omogočil znanstvenim in kulturnim delavcem potovanje na Koroško, študiranje

299 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 4, Zapisnik širše seje osrednjega odbora KKS 14. 11. 1953, Priloga: Poročilo predsednika dr. Felaherja.

300 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 2, Poročilo tajnika na občnem zboru kluba 10. 12. 1939 v Celju.

301 Prim. Grafenauer, *Pogovori in pogajanja*, str. 58–80.

302 *Prvi zbor slovenskih koroških emigrantov v Celju*, str. 15–16.

celovških arhivov, proučevanje narodnih običajev, organiziral sedem velikih turnej koroških pevskih zborov po Sloveniji (od katerih izstopa po ovacijah in sprejemu turneja koroških pevcev januarja 1933 pod vodstvom Vinka Poljanca) ter neštete druge propagandne prireditve s predavanji, petjem itd. Po anšlusu 1938 je klub podpiral (še posebej dr. Felaher, ki so ga Korošci klícali kar atek) koroške Slovence, ki so pribegali v Jugoslavijo, da se odtegnejo služenju v Hitlerjevi nacističnih vojaških formacijah. Vse naštete akcije je klub financiral sam, z letnimi prispevki svojih članov in z darili, ki so jih prispevali prijatelji Koroške.³⁰³ Po pomoč se je obračal tudi na slovenske člane jugoslovanske vlade.³⁰⁴

*Ustanovni kongres Kluba Koroških Slovencev v Celju
(vir: Prim. Danjel Grafenauer)*

Mnogo članov kluba je bilo med drugo svetovno vojno izseljenih na Hrvaško in v Srbijo, mnogi so bili internirani v nemška taborišča, najdemo pa člane kluba tudi med prvimi padlimi talci in partizani. Zaradi navedenih razmer normalno delo kluba med vojno ni bilo možno. Tako po osvoboditvi in koncu druge svetovne vojne se

303 Prim. Grafenauer, *Življenje in delo*, str. 166–195.

304 AS 653, škatla 2, mapa 7, Spomenica notranjemu ministru dr. Antonu Korošcu z dne 4. 1. 1936.

je delo kluba nadaljevalo, a sedaj v spremenjenih razmerah. »Manjšinsko delo«, ki ga je klub opravljal pred vojno, je sedaj v veliki meri prevzela država, s čimer se je delokrog kluba zmanjšal.³⁰⁵ Še vedno pa so Korošci v klubu redno spremljali stanje na Koroškem, opozarjali na nepravilnosti in krivice, skrbeli za redne stike preko mej, organizirali in obiskovali kulturne prireditve na obeh straneh meje, materialno in finančno pomagali slovenskim prosvetnim društvom na Koroškem, pomagali pri izdajah literature o koroških Slovencih in za koroške Slovence, prirejali propagandne »koroške večere«, organizirali knjižne akcije in letovanje koroških otrok na Jadranu, pomagali pri nakupovanju instrumentov in drugih stvari slovenskim prosvetnim društvom, itd. Glede na politične razmere je predsedstvo kluba pa 2. svetovni vojni prevzel Lovro Kuhar - Prežihov Voranc.³⁰⁶

Danes delujeta še Kluba koroških Slovencev v Ljubljani in v Mariboru. Slednji se je leta 1976 na podlagi novih društvenih pravil v tedanji SR Sloveniji osamosvojil in uspešno nadaljuje samostojno pot. Vseskozi pa se v svojem delovanju dopolnjujeta in tesno sodelujeta. Kluba danes združujeta potomce koroških Slovencev, ki so po plebiscitu zapustili Koroško, njihove prijatelje in vse, ki se zanimajo za koroške Slovence in jim je skrb zanje pri srcu. Osnovni namen obeh klubov je spodbujanje zanimanja za zgodovino in sodobni položaj koroških Slovencev in posredovanje kulturnih izmenjav med zamejstvom in matično Slovenijo. S tem kluba dopolnjujeta delovanje državnih organov pri povezovanju in gradnji mostov med koroškimi Slovenci in matico na vseh področjih družbenega življenja ter tako udejanjata enoten slovenski kulturni prostor s sredstvi in dejanji, ki so jima na razpolago. Oba kluba tesno sodelujeta z osrednjimi političnimi in kulturnimi organizacijami na Koroškem. O uspehu tega sodelovanja pričajo številne nagrade posameznikom v obeh klubih s strani teh organizacij, nenazadnje Tischlerjeva nagrada, ki sta jo Kluba koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru prejela leta 2007. Vrsta objavljenih spominov in priznanj s strani koroških slovenskih organizacij ter Republike Slovenije, izpričujejo, kako je KKS v preteklosti uspešno skrbel za kulturno povezovanje s koroškimi Slovenci.³⁰⁷

Potrebno je omeniti so-organizacijo vsakoletnih »Koroških kulturnih dnevov« v Ljubljani in Mariboru, izdajanje revije »Koroški vestnik«, vsakoletne avtobusne obiske Koroške, gostovanja slovenskih prosvetnih društev v organizaciji KKS itd. Oba kluba zbirata in podeljujeta finančne in materialne prispevke za vzgojne, izobraževalne in kulturne dejavnosti na Koroškem in tesno sodelujeta z obema krovnima kulturnima organizacijama koroških Slovencev v skupnih projektih. Tej smeri delovanja so sledili in sledijo vsi predsedniki ljubljanskega: dr. Julij Felaher, Lovro Kuhar – Prežihov

305 Jeraj, *Klub*, str. 103–109.

306 Grafenauer, *Življenje in delo*, str. 392–396.

307 Grafenauer, *Lovro Kuhar-Prežihov Voranc*, str. 154.

Voranc, dr. Janko Kotnik, Janko Černut, Lojze Ude, dr. Bogo Grafenauer, Stane Uršič, Janez Stergar in mariborskega Kluba koroških Slovencev: Ivan Hochmüller, Andrej Plajer, Anton Brandner, Janko Kuster, Jože Natek, Jože Murko, Milena Dobernik, dr. Božo Grafenauer, dr. Marjan Žnidarič in dr. Danijel Grafenauer.

Začetek Udetovega znanstvenega zanimanja za »koroško vprašanje«

Udetovo znanstveno zanimanje za »koroško vprašanje« se je pričelo že med drugo svetovno vojno. Leta 1944 se je razvil v okviru OF poleg vojaškega in političnega še tretji temelj za realizacijo programa Zedinjene Slovenije, namreč sistematično delo za pripravljanje diplomatske akcije. Z odlokom se je ustanovil 12. januarja 1944 Znanstveni institut pri izvršnem odboru OF (pozneje pri predsedstvu SNOS – Slovenski narodnoosvobodilni svet).³⁰⁸ Naloga tega instituta je bila po prvi točki ustanovitvenega odloka, »da pripravlja znanstveni material in znanstvene izsledke, ki jih potrebuje narodno osvobodilna borba v sedanjosti in pri obnovitvenem delu po osvoboditvi, kakor tudi, da po znanstveni poti posreduje izkušnje narodnoosvobodilne borbe znanosti sami«. Z ustanovitvijo instituta je bila ustanovljena prva znanstvena organizacija v partizanski Sloveniji in Jugoslaviji nasprost. Za direktorja je bil postavljen Fran Zwitter, za namestnika direktorja Boris Ziherl, prvi tajnik pa je postal Lojze Ude. Baza Znanstvenega instituta je bila približno eno leto v roških gozdovih, zadnje dni decembra 1944 se je preselil v Črnomelj, ob koncu vojne pa preko Hrvaškega primorja in Primorske v Ljubljano.³⁰⁹

Ob koncu druge svetovne vojne je bil Felaher kot sodnik Okrožnega sodišča v Ljubljani določen za prevzem vseh sodišč, sodnih zgradb, zaporov, kazenskih zavodov, vključno z vsem inventarjem, s spisi, z arhivi in zemljiškimi knjigami na slovenskem etničnem ozemlju avstrijske Koroške.³¹⁰ Z njim vred je v maju 1945 odšla na Koroško tudi večina odbornikov Osrednjega odbora KKS v Ljubljani, da bi nadaljevali delo na domačem terenu in da bi v svoje roke prevzeli predvsem sodno oblast. Med njimi je bil tudi Lojze Ude. Po desetih dneh bivanja v Celovcu pa je morala Jugoslovanska armada zapustiti Celovec. Z njo so se umaknili tudi odborniki.³¹¹

V Ljubljani se je delo za pripravo na mirovno konferenco koncentriralo v rokah delavcev Znanstvenega inštituta pri Predsedstvu SNOS, 1948 preimenovanem v Inštitut za narodnostna vprašanja, kjer so sistematično in znanstveno prečesali vsa

308 Pleterski, Osvobodilna fronta slovenskega naroda in program Zedinjene Slovenije, str. 243. Prim. Stergar, *Sedem desetletij ljubljanskega INV*, str. 20.

309 Škerl, Znanstveni inštitut, str. 34–35.

310 AS 1384, FA, škatla 1, mapa 3, Poverilnica CSU 163/45 Ministrstva za pravosodje dr. Juliju Felaherju z dne 15. 5. 1945.

311 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Zapisnik XIII. redne letne skupščine KKS 13. januarja 1946. Prim. Stergar, *Club ...*, str. 61.

vprašanja, povezana s Koroško. Člani kluba so na sejah izražali zadovoljstvo, da se s koroškim vprašanjem ukvarjajo Lojze Ude, Julij Felaher, Bogo Grafenauer, Fran Štaudekar, Fran Zwitter in France Škerl.³¹²

Na Znanstvenem inštitutu, kasneje Inštitutu za narodnostna vprašanja, je Udetazanimalo posebej manjšinsko šolstvo koroških Slovencev, borba za severno mejo, določila Avstrijske državne pogodbe (ADP) in druga vprašanja v zvezi z manjšinskim pravom.³¹³

Lojze Ude in Klub koroških Slovencev v Ljubljani

Če poskušamo osvetliti vlogo Lojzeta Udetat KKS lahko ugotovimo, da so se po smrti dolgoletnega predsednika dr. Julija Felaherja³¹⁴ maja 1969 v vodstvu kluba razmeroma hitro zvrstili jezikoslovec dr. Janko Kotnik, nato znani šolnik prof.

- 312 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Zapisnik XIII. Redne letne skupščine KKS 13. januarja 1946, str. 4.
- 313 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa 4, Govor pro memoria ob smrti Lojzeta Udetat, verjetno na pogrebu, 4 strani, nepodpisano. Zapis je del gradiva ob vabilu na sejo UO KKS-LJ dne 13. 4. 1982.
- 314 Felaher, Julij (Fellacher, Julius) (3. 1. 1895 Melviče / Mellweg – 28. 5. 1969 Ljubljana, pravnik, narodnoobrambeni delavec, znanstveni sodelavec in publicist. Osnovno šolo je obiskoval v Melvičah, humanistično gimnazijo v Celovcu, kjer je 1915 maturiral, ter pravne fakultete na Dunaju, Zagrebu in Ljubljani, kjer je decembra 1922 promoviral. Kot dijak je deloval v domačem Prosvetnem društvu in med slovenskimi dijaki v Celovcu. Med prvo svetovno je kot avstro-ogrski vojak služil na italijanski in ruski fronti. 1918–1920 je aktivno sodeloval v vojaškem in političnem boju za združitev delov južne Koroške s Kraljevino SHS. Deloval je pri Narodnem svetu za Slovensko Koroško v Velikovcu in nato pri distriktnem svetu Medzavezniške plebiscitne komisije v Celovcu in Pliberku. Po plebiscitu je moral, kot večina slovenskih izobražencev, zapustiti Koroško. 1923–1945 je služboval večinoma v Ljubljani kot sodnik in državni pravnik. Leta 1928 je bil med ustanovitelji Kluba koroških Slovencev, ki mu je predsedoval vse do svoje smrti z izjemo vojnih let in obdobja 1945–1950, ko je bil predsednik Prežihov Voranc, Felaher pa poslovodeči podpredsednik. Dejaven je bil še v vrsti drugih narodnoobrambnih organizacij: bil je predsednik in odbornik Branibora, predsednik in podpredsednik Ciril-Metodove družbe, deloval v Jugoslovanski matici, Gospovskevem zvonu, Legiji koroških borcev, itd. Od 1925 je aktivno sodeloval z Manjšinskim institutom v Ljubljani, od maja 1945 je deloval pri oddelku za meje Znanstvenega instituta pri Predsedstvu SNOS, kasneje Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Sodeloval je pri zbiranju, urejanju in pripravljanju gradiva za potrebe jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci po drugi svetovni vojni, ki je zahtevala združitev delov južne Koroške z Jugoslavijo. Maja 1945 je bil v skupini, ki je odšla po naloku Narodne vlade Slovenije na Koroško, kjer naj bi prevzeli pravne inštitucije. Zbral, napisal in objavil je veliko prispevkov o kulturnem, socialnem, gospodarskem in političnem življenju koroških Slovencev. Felaher je vneto in sistematično deloval za izboljšanje položaja koroških Slovencev. Koroškim rojakom je pomagal z lastnimi sredstvi, pisanim prošenj, pravno pomočjo, intervencijami, itd. Bil je eden najboljših poznavalcev t.i. »koroškega vprašanja« in trenutnega položaja koroških Slovencev. Grafenauer, *Felaher, Julij*, str. str. 336–337.

Janko Černut, ki je umrl 27.12.1975, samo dober mesec za svojim predhodnikom, ter končno pravnik Lojze Ude. Vsi trije predsedniki oz. poslevodeči predsedniki so bili že desetletja znani narodno-obrambni delavci in ob prevzemu vodilne funkcije v KKS že v svojem pozmem življenjskem obdobju. Do menjave generacij in po oceni Janeza Stergarja do nove kvalitete v delovanju ljubljanskega kluba je prišlo, ko je bil od pomladi 1977 do svoje smrti leta 1995 predsednik KKS-LJ zgodovinar, akademik prof.dr. Bogo Grafenauer.³¹⁵

Konec junija 1976 je poslevodeče predsedstvo prevzel Lojze Ude z namenom, da pripravi na predsedovanje novega predsednika, po letih precej mlajšega, Boga Grafenauerja. Ta je predsedovanje klubu prevzel 8. februarja 1977.³¹⁶ Lojze Ude je bil predvojni in povojni odbornik KKS-LJ,³¹⁷ vmes nekaj let tudi podpredsednik. Iz korespondence je razvidno, da so ponudili predsedniško mesto najprej dr. Franu Zwittru, ki ga je pa zaradi prezasedenosti odklonil. Anton Brandner, predsednik mariborskega pododbora kluba, je predlagal, da naj glede na nova pravila, ki so predvidevala za najvišje funkcije tudi nekorošce, predsedstvo prevzame Ude.³¹⁸ Torej je Ude prvi nekorošec na tem uglednem mestu.

Ravno v tem času je Ude pripravljal za izdajo dve temeljni deli (Koroško vprašanje, DZS, 1976 in Boj za severno slovensko mejo 1918–1919, Obzorja, Maribor, 1977). Omeniti je potrebno še Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno mejo 1918–1919, ki so ga izdali KKS, Sklad Prežihovega Voranca in Zveza prostovoljcev-borcev za severno slovensko mejo 1918–1919 leta 1979, pri urejevanju katerega je aktivno sodeloval Ude. To je bil tudi razlog, zakaj je Ude sprejel predsedovanje samo za prehodno obdobje. Ob tem so tudi delno pomladili vrste in pritegnili nove sodelavce.³¹⁹

Da ponazorim, v kako ugledni druščini je bil v 70. letih 20. stoletja Ude, naj naštejem nekaj oseb, To so bili: dr. Fran Zwitter, univerzitetni profesor, dr. Tone Zorn, strokovni sodelavec na INV, dr. Anton Svetina, pravnik, dr. Luka Kravina, višji javni tožilec v pokoju, ing. Drago Praintz, igralka in režiserka Marica Špicar, soproga Jakoba Špicarja, dramatika, režiserja, gledališkega igralca in prevajalca, zdravnik dr. Josip Hebein, prof. Luka Kramolc, ing. Pavle Žaucer-Matjaž in še nekateri drugi drugi.³²⁰

315 Stergar, Klub..., str. 29–82.

316 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa 2, Tajniško poročilo na občnem zboru KKS-LJ z dne 6. 4. 1979.

317 Prim. AS 653 (fond KKS), škatla 7, mapa Klub koroških Slovencev 1964–1975, Zapisnik XIII. Redne letne skupščine KKS, 13. 1. 1946 (navzočih 76 članov).

318 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa I., Pismo Staneta Uršiča Antonu Brandnerju z dne 17. 5. 1976 in 19. 5. 1976.

319 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa I., Pismo Staneta Uršiča Hermanu Veliku z dne 16. 7. 1976.

320 AS 653 (fond KKS), škatla 7, mapa Klub koroških Slovencev 1964–1975, Kandidatna lista za volitve osrednjega odbora 1970–1972 in 1973–1975.

Klub je v času po Felaherjevi smrti svoje delovanje omejil. Nekateri člani so tedanjemu vodstvu očitali »pasivnost ob velikih dogodkih«, ki so se odvijali na Koroškem³²¹ (sprejetje Zakona o dvojezičnih topografskih napisih leta 1972 in na podiranje teh napisov (Ortstafelsturm), na fizične napade na nekatere tako ali drugače izpostavljene koroške Slovence, na popis posebne vrste leta 1976, ki naj bi ugotavljal število koroških Slovencev, itd).

Da kritika ni bila upravičena, povedo dejstva, da je bil na pobudo KKS-LJ ustanovljen koordinacijski odbor iz predstavnikov Odbora koroških partizanov, Zveze prostovoljcev borcev za severno mejo, ki ji je predsedoval Ude in KKS. Namen je bil koordinirati delo za Koroško. Predsednik je bil ing. Pavle Žaucer, ki je bil tudi predsednik Odbora koroških partizanov. KKS je v tem obdobju sodeloval pri prireditvi koncertov posameznih pevskih zborov iz Koroške v Sloveniji, pri organizaciji koncertov združenih pevskih zborov iz Koroške, pomagal je pri izidu slovenske čitanke za dvojezične šole na Koroškem, finančno podpiral revije Mladje, Kladivo, pomagal Klubu visokošolcev na Dunaju, kupoval knjige za posamezna prosvetna društva, itd.³²² Ude je na sejah kluba redno podajal poročila o situaciji na Koroškem. Njegov je predlog, da se ponovno uvedejo Koroški večeri.³²³ Prav tako je v drugi polovici leta 1976 uspel pravila kluba prilagoditi novemu Zakonu o društвih iz leta 1974.³²⁴

V zvezi z dogodki na Koroškem leta 1976 je klub sklenil sprejeti resolucijo. Poslal jo je na različne naslove uradov v državi in medijem.³²⁵ V resoluciji, ki jo je predlagal Ude in pri nastajanju katere sta sodelovala še dr. Zwitter in ing. Žavcer, so zapisali, da »podpirajo enoten nastop koroških Slovencev za pravice, priznane jim z avstrijsko državno pogodbo«. Izrazili so prepričanje, da jih bo podprla tudi vsa jugoslovanska javnost. Protestirali so proti štetju posebne vrste, ki ga je sklenil izvesti avstrijski državni zbor z namenom prikaza majhnega števila koroških Slovencev in proti uzakonitvi osnutka zakona o narodnostnih skupinah, ki je pomenil poslabšanje njihovega položaja. Zahtevali so prepoved delovanja nemškonacionalnih organizacij, ki so preprečevale izvajanje manjšinske zaščite in določil iz ADP.³²⁶

321 AS 653 (fond KKS), škatla 7, mapa Klub koroških Slovencev 1964–1975,
Dopis Luke Kramolca Osrednjemu odboru KKS z dne 2.1.1973.

322 AS 653 (fond KKS), škatla 7, mapa Klub koroških Slovencev 1964–1975,
Poročilo o delu KKS tajnika Štaudekerja, verjetno iz leta 1972.

323 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa 2, Zapisnik občnega zбора KKS-LJ z dne 26. 10. 1976.

324 AS 653 (fond KKS), škatla 10, mapa 3.

325 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa 1, Zapisnik občnega zбора KKS-LJ z dne 21. 5. 1976.

326 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa 1, Resolucija, ki jo je KKS sprejel na na občnem zboru
21. 5. 1976. Glej še Koroški vestnik, štev. 22 (1763), 28.5. 1974, str. 4.

Prav tako v vlogi predsednika Zveze prostovoljcev borcev za severno mejo, je Ude pozdravljal na občnih zborih kluba. Da je delo v obeh društvih povezoval, ne gre dvomiti.³²⁷ Tako je bila na občnem zboru Zveze prostovoljcev borcev za severno slovensko mejo, julija 1980, sprejeta resolucija, ki je izražala skrb pri neizpolnjevanju manjšinskih zaščitnih določil ADP. Resolucija ugotavlja, da je poglaviti razlog temu tristrandarski sporazum sklenjen na Koroškem v soglasju z nemškonacionalnimi organizacijami. Kot dokaz temu resolucija navaja pogrom proti dvojezičnim napisom oktobra 1972 in sprejetje Zakona o narodnih skupnostih leta 1976. Zato so, tako resolucija, vse obljuhe glede izvajanja zaščitnih manjšinskih določil, ki jih dajejo avstrijski predstavniki »brez koristi, neresne in zavajajoče...«³²⁸

Ohranjena korespondenca³²⁹ med Udetom in predvsem Felaherjem priča o tem, da je Ude cenil strokovno delo zadnjega. Oba sta bila dolgoletna ugledna in vodilna člana KKS, sodelavca na INV, prej na Znanstvenem inštitutu pri Predsedstvu SNOS, kamor je Felaherja povabil ravno Ude.³³⁰ Pri svojem delu sta Ude in Felaher delovala sinhrono, saj sta oba pritegnila člane KKS, da so npr. sistematično pomagali zbirati gradivo, ki je služilo za strokovne priprave na mirovno konferenco v Parizu,³³¹ ki se je glede vprašanja slovenske severne meje začela leta 1947. O poteku razgovorov na mirovni konferenci v zvezi s slovensko mejo z Avstrijo, so člane kluba redno obveščali tisti njegovi člani, ki so bili sodelavci Oddelka za mejna vprašanja pri Znanstvenem institutu, Julij Felaher, Lojze Ude, Fran Zwitter, Bogo Grafenauer in tajnik instituta Franc Štaudeker.³³² Z objavljanjem v dnevнем tisku so omenjeni vzbujali zanimanje za Koroško in usodo koroških Slovencev.³³³

KKS je zbiral podatke o mejni problematiki na severu, o slovenskem narodnostenem vprašanju na Koroškem, o koroških Slovencih, ki so jih Nemci izselili, o partizanskih borbah in slovenskem narodno-osvobodilnem gibanju na Koroškem, o slovenskem šolskem vprašanju na Koroškem, o obsodbah koroških Slovencev s strani nacističnega »Volksgerichtshofa«, o streljanju slovenskih talcev na Koroškem, o požigih slovenskih domačij na Koroškem, itd.³³⁴

327 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa 3, Zapisnik občnega zбора KKS-LJ z dne 3. 4. 1981.

328 AS 653 (fond KKS), škatla 8, mapa 3, Resolucija Zveze prostovoljcev borcev za severno mejo 1918/19 z dne 2. 7. 1980. Resolucija je bila objavljena tudi v Slovenskem vestniku 25. 7. 1980. Podpisnik je predsednik Ude.

329 AS 1384, fond dr. Julija Felaherja, škatla 3, mapa 9, Korespondenca

330 AS 1589, CK ZKS, Članski dokumenti; znanstveniki – nečlani A-F, enota 4480, Karakteristika dr. Julija Felaherja z dne 23. 9. 1949.

331 Zwittrov zbornik: ob stoletnici rojstva zgodovinarja dr. Frana Zwittra (1905–1988), str. 55–65.

332 Grafenauer, Življenje in delo, str. 392–396.

333 AS 653 (fond KKS), škatla 7, mapa 1, Poročilo predsednika KKS na občnem zboru dne 11. 1. 1973.

334 AS 1384, Felaherjev arhiv, škatla 1, mapa 2, Dopis Oddelka za mejna vprašanja pri Znanstvenem inštitutu Predsedstva SNOS št. 1000/46 četrtnemu ljudskemu odboru Ljubljana center za odlikovanje Julija Felaherja z dne 2. 11. 1946.

Ude je v narodnostenem oziru neomajno vztrajal na tem, da smo Slovenci »politični narod v polnem pomenu besede«, bil je, kot ga je označil Kidrič med drugo svetovno vojno slovenski demokratični nacionalist. V narodnostenem vprašanju je imel pokončno in pošteno držo, ki jo bom ilustriral z nekaj primeri iz njegovega udejstvovanja v KKS-LJ.

Konec novembra 1945 so se Karel Prušnik Gašper, Franc Primožič Marko in dr. Janez Kmet, vsi narodni aktivisti iz Koroške, mudili v Ljubljani ter poročali o neuspehu prizadevanj za legalizacijo OF za Slovensko Koroško pri zavezniških zasedbenih oblasteh in o rezultatih avstrijskih volitev. Vodja Oddelka za mejna vprašanja in vršilec dolžnosti direktorja Znanstvenega instituta pri Predsedstvu SNOS, Lojze Ude, je svojemu poročilu o obiskovalcih, poslanemu v začetku decembra 1945 na Institut za proučevanje mednarodnih vprašanj pri jugoslovanskem Zunanjem ministrstvu zapisal: "Prikrit teror Nemcev, ob asistenci Angležev. Najvehementnejše izrabljanje Stalinovega pisma. Prikrite ali tudi kar odkrite grožnje, zmerjanje komunistov z narodnimi izdajalci. /.../ Drugi glavni vzrok takega volilnega rezultata je rezervirano ponašanje političnih krogov v Ljubljani in Beogradu glede Koroške. Če se spomnimo še na izjavo tov. Kardelja v Londonu, je mislim kaj razumljivo, da imajo koroški Slovenci vtis, da Jugoslavija ne upa z vso kategoričnostjo postaviti svoje zahteve po slovenski Koroški. Ali moremo trditi, da morejo imeti po dosedanjih enuncijacijah naših političnih krogov in naših časnikov, ki se omejujejo na same lamentacije, drugačen vtis? /.../ Šele v tretji vrsti bi se moglo govoriti o napakah, ki so jih morda zagrešili aktivisti na Koroškem. Ena od teh napak bi bila medlo in komplikirano navodilo slovenskim volilcem... Povprečnemu koroškemu Slovencu je nemogoče razumeti stališče naših političnih krogov, da naj se mednarodna javnost ne obremenjuje z našimi mejnimi zahtevami. Treba da je najprej rešiti Trst, Goriško, Beneško Slovenijo, potem da bomo mogli obrniti pozornost z nedeljenimi silami tudi na Koroško. Toda to je teorija, nevzdržna teorija. Medtem namreč Nemci koroško vprašanje že rešujejo, s premišljenostjo in sistematičnostjo, kakor to Nemci, zlasti koroški in štajerski Nemci, znajo. Nemci so v ofenzivi, mi pa se niti dobro ne branimo, kaj da bi šele sami bili v kaki protiofenzivi. Kake tri tedne pred našimi volitvami niti časniških poročil o Koroški ni bilo več /.../ Če tudi po teh volitvah (novembrskih) ne stopimo iz rezerve in ne postavimo koroškega vprašanja pred mednarodno javnost z vso odločnostjo, potem se ne smemo čuditi, če se bo v dosedaj zadovoljivo sklenjenih slovenskih vrstah na Koroškem začel kazati razkroj. Konservativnejši del pripadnikov OF za slovensko Koroško bo pač skušal v mejah Avstrije, ki se mu po vehementni nemški propagandi in nam neprijaznem nastopanju Angležev zde nepremakljive, reševati slovensko vprašanje na Koroškem. Kakšne ovire bi s tem nastale za edino pravilno rešitev koroškega vprašanja, to je za priključitev slovenske Koroške k Jugoslaviji, si lahko zamislite. Mislimo, da je zadnji čas."³³⁵

335 Stergar, Slovenija in koroški Slovenci (1920–1959)..., str. 53-56, tu po Arhivu INV., fasc. SO 20.

Udetovo pismo trezno ocenjuje položaj na Koroškem in poižkuša z opozarjanjem spremeniti odnos slovenske in jugoslovanske politike do koroškega vprašanja. Udetove napovedi se z današnjega gledišča dojemajo kot pravilne, saj se je v zadnjem delu pisma omenjena politična ali ideoološka delitev med koroškimi Slovenci formalno zgodila takoj (leta 1949), ko se je izvedelo, da mirovna konferenca ne bo spreminjała mej Avstrije iz leta 1938.

Na odborovi seji KKS-LJ, 20. 4. 1946, je Lojze Ude, najprej poročal o položaju na Koroškem. Opozoril je na bližajočo se mejno razstavo, ki je imela namen prikazati javnosti dokumente o borbi za Slovensko Primorje in Trst, prav tako pa so bili razstavljeni dokumenti o borbi za slovensko Koroško. Poročal je, da bodo razstavljene etnografske karte, slike o partizanskih bojih na Koroškem, Nagodetova gospodarska in prometna problematika slovenske Koroške, pa tudi fotografije Pokrajinskega odbora OF iz Celovca. Publikacij o Koroški v tistem času še niso imeli veliko, kar je Ude razlagal s tem, »ker smo preveč zaposleni s Primorsko«. Opozoril je na izboljšanje stanja na Koroškem, na ustanovljeno Zvezo koroških partizanov, ki so jo Avstrijci/Angleži sicer razpustili z utemeljitvijo, da je namen Zvezе ustvariti organizacijo, ki namerava na Koroškem uporabiti oboroženo silo.³³⁶ Zveza avstrijskih Slovencev (ZAS), ki je uživala podporo Avstrijev in Angležev pa naj bi med koroškim Slovenci ne uspela.³³⁷ Odpor koroških Slovencev se je utrjeval, je poročal Ude, prav tako pa sta bili do takrat že poslani dve spomenici medzavezniški komisiji na Dunaju.³³⁸ Dr. Hebein, zdravnik in profesor na Onkološkem zavodu medicinske fakultete v Ljubljani, je nato Udetu spraševal o zavednosti širših slojev slovenskega prebivalstva na Koroškem. Ude je poudaril, da je OF še vedno tista sila, ki druži vse ljudi, ki nastopajo kot Slovenci. V ZAS ni bilo ljudi, ki bi med Slovenci na Koroškem kaj pomenili. Poročila so poročala, da so vse prireditve in sestanki slovenskih organizacij na Koroškem dobro obiskani, žal pa je primanjkovalo aktivistov. Ude je opozoril še na resolucije, podpisane od odborov in članov iz raznih krajev Podjune in Roža,³³⁹ kar naj bi kazalo, da maloštevilni aktivisti delajo dobro. Hebeina je nadalje zanimalo, iz katerih krajev so prispele te spomenice in poudaril, »/.../Medtem, ko za Primorce vemo, da je 90 odstotkov za OF, za Korošce ne vemo./.../« Opozoril je, da bi bila potrebna statistika, ki bi morala zajeti tudi območje zahodno od Beljaka. Ude je

336 Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 78–79.

337 Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 81–94.

338 Pleterski, Delo dr. Frana Zwittra za rešitev mejnih vprašanj..., str. 23–29; Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 120–123.

339 Resolucije in pisma so pozdravljale napore Jugoslovanske vlade po priključitvi slovenske Koroške Jugoslaviji. Prim Arhiv INV, Arhiv Oddelka za mejna vprašanja in KOK dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroske, Felaherjev arhiv.

odvrnil, da Znanstveni institut ni politična organizacija in lahko daje pobude samo »eventuelno«. V odgovoru je zopet opozoril na pomanjkanje aktivistov na Koroškem in pojasnil, da bo to rešila OF. Poudaril je, da se v Ljubljani ta hip izobražuje in strokovno usposablja večje število koroške slovenske mladine,³⁴⁰ in da bodo kmalu repatriirani na Koroško koroški slovenski vojni ujetniki in partizani. Povedal je še, da je pred kratkim v Beogradu z dr. J. Brilejem in dr. F. Zwittrom ukrepal pri generalnem štabu JA, da se odpuste vsi slovenski ujetniki in partizani s Koroškega in da se jih po dokončanem političnem šolanju vrne na Koroško, kjer bodo pomagali pri političnem delu med slovenskim ljudstvom. V splošnem pa je bila trenutna situacija tako na Koroškem kakor na mednarodnem odru po Udetu taka, da tudi glede Koroške ni bilo potrebno biti preveč zaskrbljen. Seveda je sledilo splošno odobravanje.³⁴¹

Lojze Ude je na občnem zboru kluba januarja 1948 podal izčrpen pregled diplomatsko-politične borbe za slovensko Koroško. Opozoril je, » /.../ da je OF kot politična predstavnica in voditeljica slovenskega naroda v vojni proti nacistični Nemčiji in fašistični Italiji ter njunim satelitom pod pojmom osvoboditve od vsega začetka razumela realizacijo zgodovinskega programa Žednjene Slovenije. Tako je tudi zahteva po osvoboditvi slovenske Koroške sestavljala eno od glavnih programskeih točk OF cilj, za katerega je slovenski narod tvegal in žrtvoval svoja življenja /.../ « Vodstvu OF naj bi za ta cilj uspelo animirati tudi ostale jugoslovanske narode. Prvo skupno jugoslovansko uradno izjavo glede Koroške naj bi podal poveljnik NOV vojske Josip Broz Tito v svojem govoru ob proslavi dvoletnice ustanovitve prve dalmatinske udarne brigade 12. septembra 1944, rekoč: »Danes se bliža ura, ko bo treba govoriti o mejah naše države. Mi o tem v vsej tej vojni nismo nikoli govorili. Toda zdaj moram vendarle spregovoriti nekaj besed. Naše ljudstvo se je borilo za svojo svobodo, za svojo neodvisnost ter za boljšo, srečnejšo bodočnost, toda bori se tudi za osvoboditev tistih naših bratov, ki so desetletja zdihovali pod tujim jarmom. S to vojno morajo biti naši bratje v Istri, na Primorskem in Koroškem osvobojeni in tudi bodo osvobojeni in živeli bodo svobodno v svoji družini skupno s svojimi brati. To je želja nas vseh, to pa je tudi njihova želja. Mi tujega nočemo, a svojega ne damo.«³⁴²

Svetovna javnost je bila v načelnem pogledu informirana, da ima Jugoslavija do Italije in Avstrije teritorialne zahteve. Ude je poudaril, da je v začetku aprila 1945 jugoslovanska vlada, ko je zvedela o zavezniških razgovorih o razdelitvi okupacijskih con v Avstriji, z noto 2. aprila 1945 sporočila svoj interes pri tem vprašanju in predlagala, da se ji prizna pravica okupacije na avstrijskem obmejnem ozemlju z Jugoslavijo. Pozitiven odgovor je dobila le od Sovjetske zveze, ki je prepustila

340 Liljana Šuštar, Mladi Korošci na šolanju v Sloveniji v prvih povojskih letih..., str. 58–66.

341 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Zapisnik 3. odborove seje 20. aprila 1946.

342 Prim. Broz, Borba za osvoboditev Jugoslavije..., str. 220.

Jugoslaviji del svoje, po logiki vojnih dogodkov okupirane cone na Štajerskem, kar pa se je pri dokončnem urejevanju in porazdelitvi okupacijskih con v Avstriji spremenilo in je vsa avstrijska Štajerska prišla v okvir Britancev. Velika Britanija in ZDA na jugoslovansko noto z dne 2. aprila 1945 nista niti odgovorili.³⁴³ Nato je dalje opisoval dogodke ob prodiranju jugoslovenskih čet na Koroško in odnos ameriških in angleških zaveznikov do njih. Omenja zahtevo zahodnih zaveznikov po odhodu jugoslovenskih čet iz Koroške kljub požrtvovalni borbi jugoslovenskih narodov za zavezniško stvar oz. osvoboditev.³⁴⁴ Domneva, da je to bil jasen signal in znak, da bo treba v naporih za slovensko Koroško mnogo truda, vztrajnosti in požrtvovalnosti. Spominjal je na izjavo vrhovnega poveljnika zavezniške vojske v Italiji, feldmaršala Harolda Aleksandra z dne 19. 5. 1945, ki je primerjal zasedbo Julijske krajine in slovenske Koroške, s strani jugoslovenskih čet, z agresivnostjo po nacističnem vzoru. Ude izjavo označuje kot »krivično, žaljivo in neverjetno«. V resnici feldmaršal Aleksander ni uporabil takšnih besed. Jugoslovanski časniki so priredili njegovo sporočilo Josipu Brozu-Titu, rezultat pa je bil viden tudi v nastopu Udetu.³⁴⁵ Nato je nadalje nanizal potek dogodkov in t.i. notne vojne med Jugoslavijo ter Veliko Britanijo in ZDA s poudarkom, da sta obe državi v svojih notah zatrjevali, da je koroško vprašanje odprtov vprašanje. ZDA so to ponovile še v izjavi meseca novembra 1945, ko je odgovorila na jugoslovansko noto glede avstrijskih volitev 25. 11. 1945, da volitve ne bodo imele vpliv na končno odločitev glede vprašanja Koroške, ki se bo reševalo na mirovni konferenci, ko se bo sklepala pogodba o Avstriji. Ude je sklepal, da koroško vprašanje, kot mednarodnopravno odprtov vprašanje, le ni tako samoumevno, kakor naj bi se marsikomu zdelo.³⁴⁶ Nato je analiziral Moskovsko deklaracijo z dne 1. novembra 1943 in razpravljal o posameznih določilih. Bilo mu je jasno, da zaradi moskovske deklaracije in zahteve po slovenski Koroški, Avstrije ne gre obravnavati tako kot Nemčijo oz. kot je bilo to vprašanje v primeru Češke in Poljske enoumno postavljeno. Zato je bilo pričakovati, da bo avstrijsko vprašanje nujno zapletalo reševanje koroškega vprašanja. Kazal je na razumevanje Britancev in Američanov do koroškega problema, »ki brez ozira na pomanjkanje dobre volje, razmer in stanja na Koroškem ne razumejo«. Kot oviro je izpostavil tudi plebiscit 10. oktobra 1920³⁴⁷ in opozoril da, zahodni zaveznički ne morejo razumeti odločitve, kot je bila ta. Domneval pa je, da zasedba Koroške s strani jugoslovanske armade le ni ostala brez

343 Nećak, *Koroški Slovenci v drugi avstrijski republike...*, str. 25.

344 Prim. Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 38–50.

345 Zorn, *Koroško vprašanje maja 1945*, str. 277–291.

346 Prim. npr. mnenje avstrijske strani, ki je tudi videla v Moskovski deklaraciji garant za meje iz leta 1938. Fräss-Ehrfeld, *Zwischen Bundeskompetenz und Kärntner Realität...*, str. 96.

347 Avstrijska stran je rezultate plebiscita in njihovo priznanje s strani Jugoslavije leta 1920 navajala kot enega izmed glavnih argumentov po ohranitvi meje iz leta 1938. Prim. Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 125.

pozitivnih posledic, saj sta Velika Britanija in ZDA izjavili, da je to odprto vprašanje in zato nista mogli odklanjati razprav glede tega, kakor bi po mnenju Udetu storili že v letu 1946. Opozoril je na dejstvo, da jugoslovanska vlada še do konca leta 1945 ni predložila nobenega memoranduma, v katerem bi konkretizirala mejne zahteve. Spomnil je na spomenici provizorične koroške deželne vlade z dne 12. septembra in 1. oktobra 1945, ki sta bili izročeni poveljniku angleških okupacijskih čet za Koroško in v katerih navajajo stare razloge plebiscitne odločitve in nedeljivost Koroške. Ti spomenici so Avstrijci dopolnili z 10 kartami o Koroški, s spomenicami 3 in 4 ter s peticijo prebivalstva Kanalske doline za vnovično združitev tega ozemlja z Avstrijo. POOF za Slovensko Koroško je jeseni 1945 vložil pri Zavezniškem kontrolnem svetu za Avstrijo na Dunaju spomenico, datirano s 30. avgustom 1945,³⁴⁸ v kateri poleg kratke zgodovine koroških Slovencev temeljito in dokumentirano navajajo vse krivice, ki so bile prizadejane koroškim Slovencem s strani okupacijskih in avstrijskih oblasti.³⁴⁹

Ude je orisal mednarodnopravni položaj Avstrije, ki je bil do konca leta 1945 zelo nejasen.³⁵⁰ Kljub Moskovski deklaraciji je bila Avstrija okupirano ozemlje, ni imela kakšne vlade v emigraciji, ki bi že pred koncem vojne razjasnila mednarodnopravni položaj Avstrije. Pojasnil je nastanek avstrijske vlade aprila 1945 in izid volitev 25. novembra 1945 v Avstriji, na katerih so zmagale politične sile, ki so uživale zaupanje Velike Britanije in ZDA.³⁵¹ Kazal je na poslabšanje odnosov med zavezniki po smrti Roosevelta in s prihodom Trumana ter tendenco zahodnih zaveznikov (tudi Francije), ki so vse bolj začeli odklanjati jugoslovanske zahteve po slovenski Koroški. Le poprejšnje izjave, da je koroško vprašanje odprto, naj bi ovirale ostrejše nastopanje zahodnih zaveznikov. Od januarja 1946 dalje so se začele množiti uradne ali poluradne izjave britanskih, ameriških in francoskih državnikov in politikov ter zastopnikov »reakcionarnega javnega mnjenja« v teh državah, v katerih so postavljali trditev, da je Avstria prva žrtev nacističnega napada ter da je tako Avstria osvobojena država, ki kot taka ni bila v vojni z zavezniki, da torej z njo ni mogoče sklepati mirovne pogodbe ter da od nje iz mednarodnopravnega naslova zmagovalca proti premaganemu ali vojne krivde ni mogoče ničesar zahtevati. Zahodni zavezniki naj bi po Udetu v letu 1946 ne omenjali več tistega dela Moskovske deklaracije, ki govori o odgovornosti

348 Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 119–123.

349 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Referat Lojzeta Udetu o diplomatsko-politični borbi za Slovensko Koroško na XIV. rednem letnem občnem zboru KKS 25. januarja 1948, str. 1–3.

350 Šele 6. januarja so širje zavezniki priznali avstrijsko zvezno vlado, ki se je formirala po volitvah 25. novembra 1945.

351 Prim. Nećak, *Volitve na Koroškem po drugi svetovni vojni*, str. 34–36.

Avstrije za vojno udeležbo na strani Hitlerjeve Nemčije in to, da bodo ob koncu vojne upoštevali njen delež pri osvoboditvi. Ude je menil, da ga ni bilo.³⁵² Ude takrat še ni poznal vseh dejstev v zvezi s podporo Sovjetske zveze Jugoslaviji pri njenih ozemeljskih zahtevah. Danes vemo, da je podpora Sovjetske zveze jugoslovanskim zahtevam šla z roko v roki s sovjetskimi zahtevami po t.i. nemški imovini. Sovjetska zveza je že pred Kominformom junija 1948 dopustila možnost rešitve obmejnega spora tako, da bi ostale meje bodoče Avstrije nespremenjene.³⁵³

Referent je zbranim pojasnil, da je jugoslovanska vlada 19. februarja 1946 izročila Svetu zavezniških zunanjih ministrov v Londonu svoj prvi memorandum, v katerem je konkretizirala zahteve glede slovenske Koroške in mejne korekture na Štajerskem. Prav tako je bila v februarju 1946 izročena nota Zavezniškemu svetu na Dunaju o stanju na Koroškem. Tej noti sta do poletja 1946 sledila še dva memoranduma Pokrajinskega odbora OF za Slovensko Koroško. Jugoslavija se je resno pripravljala na konferenco tako na Zunanjem ministrstvu kot tudi na Znanstvenem institutu pri predsedstvu SNOS v Ljubljani. Avstria pa je vložila vse napore v to, da se razčisti njen mednarodnopravni položaj v smislu, da bi bila priznana kot osvobojena država, ki ni bila z nikomer v vojni, da ne nosi nobene krivde, nima nobene odgovornosti in se ji tako ne more postavljati nobenih teritorialnih ali reparacijskih zahtev. Njena diplomacija je delovala v smeri, da bi se avstrijsko vprašanje ločilo od nemškega ter da bi se pospešila sklenitev mirovne pogodbe, s katero bi bila končana njena zasedba.³⁵⁴ Ude je izpostavil avstrijsko diplomatsko ofenzivo in opozoril na potovanja avstrijskega zunanjega ministra Gruberja jeseni 1946, s katerimi je lobiral pri zavezničkih. Opozoril je na poročanje časopisa *Wiener Zeitung* in prebral besede ameriškega predsednika Trumana z dne 30. 10. 1946, v katerem ta pravi, da ZDA smatrajo Avstrijo kot deželo, ki je bila osvobojena izpod nacističnega gospostva in je nimajo za državo, ki je nekdaj vodila vojno proti njim.³⁵⁵ Tako je Ude nakazal mednarodno igro pri koroškem vprašanju, iz katere so lahko poslušalci sklepali na težko in zapleteno delo v mednarodnih sobanah, kjer so se že odražale posledice hladne vojne.

Ude je svoje izvajanje nadaljeval in opozoril na Svet zavezniških ministrov za zunanje zadeve, ki je 11. decembra 1946 v New Yorku sprejel sklep, da se prične z neposrednimi pripravami za mirovno pogodbo, in sicer za Nemčijo in Avstrijo. Tako je leto 1947 tisto, v katerem so se začeli in ponovno nadaljevali pogоворi o mirovni,

352 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Referat Lojzeta Udetu o diplomatsko-politični borbi za Slovensko Koroško na XIV. rednem letnem občnem zboru KKS 25. januarja 1948, str. 4.

353 Haas, Stuhlpfarrer, *Österreich und seine Slowenen ...*, str. 95–96.

354 Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 43–150.

355 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Referat Lojzeta Udetu o diplomatsko-politični borbi za Slovensko Koroško na XIV. rednem letnem občnem zboru KKS 25. januarja 1948, str. 4.

ali kakor so Avstrijci in vse bolj tudi zahodni zaveznički začeli govoriti, o državnih pogodbah. Ude je zbranim pojasnil, da je bil takrat v »silnem tempu sestavljen« in tiskan v Beogradu končni tekst memoranduma z aneksi, ki ga je nato 14. 1. 1947 predložila jugoslovanska delegacija pod vodstvom ministra dr. Joža Vilfana Svetu namestnikov zunanjih ministrov v Londonu. Glavna bitka oz. glavni pogovori glede slovenske Koroške so se nato odvijali pred namestniki zunanjih ministrov v Londonu januarja in februarja istega leta. Argumentacij jugoslovenskih in izpodbijanja nasprotnih argumentov je bilo veliko, manj pa je bilo upoštevano.³⁵⁶ Britanski publicist Seyera, ki je bil Jugoslaviji naklonjen, je izjavil, da je bilo povsem možno, da britanski in ruski strokovnjaki, ki so proučevali memorandum jugoslovenske vlade glede slovenske Koroške, niso oporekali točnosti podatkov, ki so bili navedeni v tej listini. Vendar pa je bilo po njegovem izven vsakega razumnega dvoma, da bo britanski zunanjji minister Ernest Bevin podpiral Avstrijo, medtem ko bo ruski zunanjji minister podpiral Jugoslavijo. S temi besedami je Seyera sicer točno označil in ilustriral razmere koroškega vprašanja v povojni politični situaciji, ki je postal vprašanje političnih interesnih sfer v povojni blokovski ureditvi. Ude je Seyerovo opazko sicer komentiral v referatu tako, da za koroške Slovence to ni samo mejno vprašanje ampak eksistenčno vprašanje, vprašanje narodnega obstoja, dočim je za Avstrijo koroško vprašanje ohranitev »imperialističnih pozicij na telesu slovenskega naroda«. Prav Anglo-Američani naj bi vnašali v spore, ki so za koroške Slovence eksistenčnega pomena, svoje posebne interese.³⁵⁷

Ude je dodal, da je bila diplomatska bitka v Londonu dokaj dobro spremljana po jugoslovenskih časnikih, prikazani pa niso bili nastop jugoslovansko-slovenske delegacije, pismene pripombe k memorandumu in govorom Avstrijev ter izjave posameznih namestnikov zunanjih ministrov. Opozoril je na zavnitev stališča Avstrije glede plebiscita. S pisnimi pripombami jugoslovenske delegacije so dobili Avstrijci, in tudi vsi namestniki zunanjih ministrov temeljito zavnitev avstrijskega stališča glede plebiscita, kar pri javnih nastopih na sejah in improviziranih nujnih izjavah ni bilo mogoče storiti. Kot eksperta sta bila na tej konferenci od Slovencev dr. Fran Zwitter in dr. Dušan Kermauner. Jugoslovanska delegacija je nastopila pred namestniki dvakrat, in sicer 22. januarja in 14. februarja. 27. januarja je delegacija predstavila jugoslovanski memorandum, 14. februarja pa je odgovarjala na avstrijski memorandum in njihova izvajanja 19. januarja pred namestniki. 23. januarja je imel vodja delegacije dr. Joža Vilfan tiskovno konferenco. 30. januarja je vložila jugoslovanska delegacija noto o koroškem deželnem glavarju Pieschu, ki je imela

356 Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 119–150.

357 Danes je jasno, da je to politično ustrezna razlaga. Potrebno je dodati, da je šla v času hladne vojne razdelitev interesnih sfer na škodo Slovencev.

za posledico, da je le-ta tik pred moskovsko konferenco odstopil. Ta konferanca je imela le pripravljalni značaj, saj je bilo končno odločitev pričakovati na konferenci v Moskvi. Jugoslovanska delegacija je z noto 25. februarja predlagala, naj bo na to konferenco tudi povabljenja.³⁵⁸

V pripravah na moskovsko konferenco je POOF za Slovensko Koroško v začetku marca 1947 naslovil novo (drugo) spomenico na konferenco zunanjih ministrov velesil. V vednost jo je poslal tudi vladi FLRJ. V spremnem dopisu POOF pozdravlja odločen in argumentiran nastop predstavnikov Jugoslavije na londonski konferenci in vidi v tem zagotovilo, da bo Jugoslavija še naprej nastopala tako odločno za pravice koroških Slovencev. Zagotovili so, da bodo vztrajali pri zavzemanju za svoje pravice, izpolnитеv katerih so videli v priključitvi slovenske Koroške k Jugoslaviji. V spomenici so zahtevali združitev z ostalimi Slovenci v Jugoslaviji in izrazili popolno podporo predlogu jugoslovanske delegacije po priključitvi slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem. V opisu nasilne germanizacije na Koroškem so opozorili na ogroženost narodnega obstoja v primeru nepriključitve k Jugoslaviji in v zgodovinskem prikazu orisali celoten lok nasilnega potujčevanja od druge polovice 19. stoletja dalje. Opozorili so na borbo koroških Slovencev proti nacističnemu režimu in opisali svoj položaj pod britansko zasedbeno oblastjo ter jo obtožili, da je pristranska in krivična. Našteli so več kot 300 preiskav in nad 250 aretacij pri partizanskih borcih in zavednih slovenskih družinah, opozorili na pregnanje, zapostavljanje in šikaniranje vodilnih predstavnikov OF ter na neizvedeno danacifikacijo in na nujnost ukrepov proti ostankom nacizma. Od konference v Moskvi so pričakovali preučitev in pravično rešitev zahtev po združitvi z Jugoslavijo.³⁵⁹

Moskovska konferanca je trajala od 16. marca do 24. aprila 1947. Avstrija naj bi pričakovala, da se bo vrnila iz Moskve s sklenjenim dogovorom, »s popolno zmago«. 26. marca je bila sprejeta odločitev, da se povabi v Moskvo tudi jugoslovanska delegacija. Jugoslovanska delegacija je odpotovala 28. marca pod vodstvom podpredsednika vlade Edvarda Kardelja. 8. aprila je bila nato tiskovna konferanca, jugoslovanska delegacija pa je nastopila pred zavezniki 17. aprila »z močnimi in temeljitimi ekspozeji«. Težišče te konference je bilo sicer na obravnavanju nemškega vprašanja. Svet zunanjih ministrov pa je tudi sklenil, da bodo podpisniki pogodbe z Avstrijo le Sovjetska zveza, Velika Britanija, ZDA in Francija. Sklenjeno je bilo, da se bo svet ministrov zopet

358 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Referat Lojzeta Udeti o diplomatsko-politični borbi za Slovensko Koroško na XIV. rednem letnem občnem zboru KKS 25. januarja 1948, str. 5. Prim. Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 119–126.

359 KOK dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem, Felaherjev arhiv, Kopija Spomenice koroških Slovencev konferenci zunanjih ministrov v Moskvi z dne 3. 3. 1947. Spomenica je dolga 10 strani, pod njo pa sta se podpisala predsednik POOF za Slovensko Koroško dr. Franc Petek in tajnik Karl Prušnik.

sestal novembra 1947, glede pogodbe o Avstriji pa, da naj nadaljuje pripravljalno delo posebna komisija na Dunaju, ki naj skuša najti sporazum o treh glavnih točkah, o katerih ni bilo sporazuma v Moskvi: o vprašanju nemške imovine v Avstriji (člen 35 in 42), avstrijski mejji³⁶⁰ (člen 5) in o vprašanju jugoslovenskih reparacijskih zahtev. Avstrijci naj bi bili po Udetu vidno razočarani, Gruber je podal nekaj zelo ostrih izjav o tem, da bodo brez pristanka Sveta zunanjih ministrov razglasili neodvisnost.³⁶¹ Da je bilo jasno, da Sovjetska zveza zapušča politiko podpiranja bratske Jugoslavije, razлага predstavnik Avstrije Gruber, ko nakazuje, da ruski zunanjji minister Molotov na tej konferenci na njegovo začudenje ni kazal nobenega zanimanja za mejna vprašanja. Na enem izmed razgovorov Molotova z avstrijsko delegacijo je ta posebej izpostavil zavarovanje sovjetskih pravic iz potsdamskega sporazuma, kar je, prevedeno, sovjetska zahteva po nemškem premoženju v Avstriji.³⁶²

Bojazen, da bodo velesile zavrnile jugoslovanske zahteve, je konec maja 1947 v razgovoru z bolgarskimi novinarji izrazil tudi predsednik Tito. Izjavil je, da se z rešitvami, ki ne bodo upoštevale jugoslovenskih zahtev država ne bo strinjala in končal s stavkom: »Toda kaj pač moramo? Dat moramo svojo žrtev, da se utrdi mir. To je naša dolžnost.«³⁶³

Ude je zbranim pojasnil, da je bila Avstrija mnenja, da je spor v glavnem le še pri vprašanju nemške imovine. Z rešitvijo tega vprašanja pa naj bi bilo rešeno tudi vprašanje slovenske Koroške, seveda zmagovito za Avstrijico. Ude je bil zadovoljen z rezultati moskovske konference, saj je bil zavrnjen poizkus Avstrije, da bi predčasno oz. hitro sklenila pogodbo o Avstriji. Ni pa uspel tudi predlog, da se spor glede slovenske Koroške prenese na OZN, kajti s tem bi reševanje avstrijskega vprašanja izgubilo zadnjo značilnost »mirovnih pogajanj«. Komisija sveta zunanjih ministrov je pričela s sejami 12. maja 1947 na Dunaju. Zahodni zaveznički so bili proti zaslišanju koroških Slovencev, ki so takšno zaslišanje zahtevali. Tudi jugoslovanski noti z dne 2. 10. 1947 ni bilo ugodeno. Delegacija je predstavila in temeljito informirala sovjetske eksperte o jugoslovenski zahtevah in jim predstavila celotno argumentacijo. Komisija na Dunaju je zaključila z delom 11. oktobra 1947 brez kakršnegakoli sklepa ali rezultata. Naslednja konferenca Sveta zunanjih ministrov se je pričela 25. novembra 1947 v Londonu in se je končala 15. decembra zaradi neusklenjenosti glede nemškega vprašanja. Sklenjeno je bilo, da se pripravljalno delo za avstrijsko pogodbo nadaljuje pred namestniki zunanjih ministrov februarja 1948 v Londonu.³⁶⁴ Avstrija je bila

360 Tu so mišljene jugoslovanske teritorialne zahteve. Op.p.

361 Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 126–129.

362 Gruber, *Zwischen Befreiung und Freiheit : Der Sonderfall Österreichs...*, str. 134–136.

363 Broz – Tito, *Graditev nove Jugoslavije*, str. 343.

364 Zorn, *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950...*, str. 129–131.

zadovoljna s tem rezultatom, saj je bila mnenja, da je sedaj avstrijsko vprašanje ločeno od nemškega. Tako naj bi izjavil avstrijski zunanjji minister Gruber v svojem govoru na radiu 23. decembra 1947. Ude je bil mnenja, da ni razloga za pesimizem, saj naj bi Sovjetska zveza trdno stala za stališči jugoslovanske delegacije.³⁶⁵ Menil je tudi, da Avstrija podcenjuje moč in vpliv Sovjetske zveze in precenjuje vpliv in moč ZDA. Poudaril je, da brez pristanka SZ ne bo pogodbe, ne bo konca okupacije in ne bo vzpostavljena avstrijska suverenost. Menil je, da je interes zahodnih zaveznikov za končanje okupacije Avstrije večji od interesa Sovjetske zveze.³⁶⁶ Na koncu je poudaril, da je zahteva Jugoslavije pravična, da je to bistvo v tem primeru in de potrebno »vztrajati, ohraniti živce, jasen pogled in predvsem delati«.³⁶⁷

V svojem referatu na letni skupščini KKS marca 1953 je Lojze Ude poročal o volilni borbi na Koroškem in omenil predvsem težnjo Demokratične fronte (DF) po skupnem nastopu na volitvah. Poizkus skupine po zbližanju (Reichmann, Sienčnik, Aichholzer) naj ne bi obrodil uspeha zaradi odklonilnega stališča Tischlerjeve Krščansko demokratske stranke.³⁶⁸ Omenil je vpliv belogardistov, škofijskega ordinariata in Katoliške akcije, ki so tako uspeli razbiti enoten nastop koroških Slovencem. Opozoril pa je na preostro volilno borbo s strani DF in pozdravljal odločitev le-te, da sodeluje na volitvah s socialisti. Še vedno je upal na skupen nastop obeh struj koroških Slovencev, saj je šlo za ljudi, »ki skupaj delajo v zadrugah in prosvetnih organizacijah«.³⁶⁹

Ude je članom kluba tako vzbujal optimizem, ki je bil za pritegnitev širih ljudskih množic neobhodno potreben. V osebni korespondenci z nekaterimi politiki, pa je znal uporabiti ostrejši ton, ko je šlo za narodnostne interese. Res je tudi, da je del slovenskih intelektualcev pri kritikah trenutne oblasti in neizprosnemu zavzemanju za slovenske interese varoval nevidni plešč priateljstva z nekaterimi slovenskimi politiki.

Raziskovalce na Inštitutu za narodnostna vprašanja je sredi petdesetih let 20. stoletja zaradi njihovega »nacionalizma« doletel ukrep partijskega discipliniranja. Felaher kot visoki uradnik stare Jugoslavije ni popolnoma ustrezal novim oblastnikom. Skupaj s

365 Ude ni poznal vseh dejstev in okoliščin sovjetsko – jugoslovanskega razmerja. Normalno pa je, da je na seji izražal optimizem, ki ga v zasebnih pismih marsikdaj ni zaslediti.

366 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 3, Referat Lojzeta Udetja o diplomatsko-politični borbi za Slovensko Koroško na XIV. rednem letnem občnem zboru KKS 25. januarja 1948, str. 5–6.

367 Prav tam, str. 6.

368 ”Koroški Slovenci ne bomo volili Steinacherja”, *Slovenski vestnik*, let. VIII., št. 7(558), 31. januar 1953, str. 1. Povzeto po Nećak, *Koroški Slovenci v drugi avstrijski republike (1945–1976)...*, str. 97 in Avguštin Malle, ”Koroški Slovenci v desetletju po drugi svetovni vojni”, *Novice*, Celovec, št. 19, 13. maj 2005, str. IV.

369 AS 653, fond KKS, škatla 1, mapa 4, Zapisnik XVI. redne letne skupščine KKS dne 8. 3. 1953, str. 2.

»staro gardo« na Inštitutu za narodnostna vprašanja je bil tarča ideoloških kritik in tudi neprostovoljne upokojitve.³⁷⁰ Partijski ideolog Boris Ziherl je na primer na seji Komisije za ideološko delo pri Predsedstvu Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije 31. 1. 1956 takole ocenil inštitutske sodelavce: » /.../ (Lava) Čermelja ne moremo jemati kot eksperta za primorska vprašanja kot ne Udetu in Felaherja za koroško vprašanje, ko Ude prav v kočljivih vprašanjih posega v našo socialistično politiko in jo pači«. Sodelavce Inštituta za narodnostna vprašanja so pogosto kritizirali, češ da premalo poudarjajo vlogo komunistov v novejšem obdobju.³⁷¹ Aprila 1959 so bili Lavo Čermelj, Albert Rejec in Julij Felaher na silo upokojeni, kot pravi Rejec, »zaradi spremembe v gledanju na narodnostni problem s stališča partije«.³⁷² Že leta 1956 so Lojzeta Udetu z Inštituta za narodnostna vprašanja izrinili v NUK zaradi očitkov, med katerimi je bil politično najtežji ta, da vodi na Koroškem svojo politiko.³⁷³

Zaključek

Povsem jasno je, da je bilo delo za ugodno rešitev koroškega vprašanja po drugi svetovni vojni za Udetu stvar domoljubja in časti, ki jima morajo biti podvržene vse sile in delovni napor. Udetu je usodno zaznamovalo njegovo sodelovanje v bojih za severno mejo, saj se je s tem življensko zapisal slovenskemu narodnemu vprašanju in znotraj njega še posebej »koroškemu vprašanju«. Pustil je trajne sledi v slovenskem zgodovinopisu, napisal in sodeloval je pri nekaj ključnih publikacijah, ki se ukvarjajo s koroškimi Slovenci. V klubu koroških Slovencev je Ude sodeloval že pred drugo svetovno vojno in po njej. Vseskozi je v njem aktivno sodeloval, bil odbornik, podpredsednik in predsednik. Strastno se je zavzemal za združitev slovenskega etničnega ozemlja na Koroškem z matično Slovenijo, najprej na vojaškem, nato na političnem in končno na znanstvenem področju. Bil je slovenski domoljub v pozitivnem pomenu besede, menil je, da zavzemanje za narodnostno vprašanje ne pozna političnega predznaka. In temu sledi Klub koroških Slovencev tudi še danes.

370 Stergar, Klub ..., str. 69.

371 Gabrič, *Socialistična kulturna revolucija. Slovenska kulturna politika 1953–1962*, str. 292.

372 Marušič, *Domovina, kje si?*, Zbornik ob stoletnici rojstva Alberta Rejca (1899–1976), str. 162.

373 Likar, *Lojze Ude – moje bitke*, str. 40.

POVZETEK

Zbornik »Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo« nam predstavlja nekatere prispevke in novosti o bojih za severno mejo ter prvič podrobnejše predstavljanje vlogo, ki jo je v tem času odigral pravnik, publicist in zgodovinar Lojze Ude st (1896–1982). Pričujoči zbrani prispevki so nastali kot sad enodnevnega simpozija leta 2011, posvečenega prav Lojzetu Udetu. V prispevkih so tako predstavljena prva leta Udetovega življenja, njegovo šolanje v Tržiču in v Ljubljani, ki sta ga zaznamovala prva svetovna vojna in odhod na fronto. To obdobje njegovega življenja je bilo v biografskih zapisih in prispevkih doslej dokaj slabo predstavljeno. Nato je podrobnejše predstavljen upor 2. gorskega strelskega polka v Codroipu v Furlaniji, kjer je bil udeležen tudi Lojze Ude. Polk se je uprl zaradi slabih razmer in zahtev po ponovnem odhodu na fronto. Po zadušitvi upora, ki je zahtevalo tudi žrtve, je bil odhod na fronto prestavljen, ko pa je 28. oktobra polk le odkorakal na fronto, je na poti srečal češko enoto, ki se je s fronte samovoljno odpravila domov, odrekel pokorščino in se odpravil proti Gorici. V zborniku je posebej izpostavljena Udetova vloga kot borca za severno mejo. S svojo »ljubeljsko skupino« je že 14. novembra 1918 zasedel Ljubelj in potem odigral pomembno vlogo v vseh treh ofenzivah slovenskih in srbskih enot v letu 1919 vse do vzpostavitve premirja. Zbornik nam podrobnejše predstavi tudi delovanje ofenzive vojske Kraljevine SHS v maju in juniju 1919. Ofenziva je bila uspešna, saj so slovenske in srbske enote po umiku avstrijskih sil na zgornjo Koroško 6. junija zasedle Celovec in Gospodsvetsko polje. S podpisom premirja je nato bila določena razmejitvena cona, Pariška mirovna konferenca pa je končno določila, da bo pripadnost Koroške določil plebiscit. Pomemben doprinos o bojih za severno mejo na območju Karavank so tudi nekateri prvič tu objavljeni spomini dveh častnikov; poročnika Franca Heinriharja (1897–1988), ki je podrobnejše opisal dogodke v novembrskih dneh 1918. Če so bili ti spominski zapisи že znani in jih je pri svojem pisanju uporabil tudi že Ude, so, kakor se zdi, bili zapisni topniškega stotnika Hermana Kunstla vse doslej skriti očem javnosti. Stotnik Kunstl sicer ni bil v prvih vrstah že v novembru 1918, je pa zato opisal razmere in delovanje topništva, saj je sam poveljeval mariborski bateriji v času od februarja do maja 1919. Čeprav je poročilo dokaj kratko, nam vendarle daje vpogled v dogajanje na bojnih poljanah hkrati pa tudi že opozori na razumevanje in spopadanje posameznikov z novimi razmerami in državno ureditvijo. Zadnji prispevek predstavlja tudi delovanje Lojzeta Udetu v narodnoobrambnih organizacijah. Njegovo delo je namreč bilo ves čas povezano s cilji in prizadevanji Kluba koroških Slovencev, ki je bilo srčno zainteresirano za t. i. koroško vprašanje. Zbornik nam tako podaja nova spoznanja o bojih za severno mejo ter zaokroža življenje in delo zavednega Slovenca Lojzeta Udetu.

Ključne besede: boji za severno mejo, Lojze Ude, prva svetovna vojna, Koroška, Država SHS, Kraljevina SHS.

SUMMARY

The collection of scientific papers entitled “*Stražarji Karavank: Lojze Ude in boji za severno mejo*” (“Karavanke Guards: Lojze Ude and the Fight for the Northern Border) presents articles and new information on the fight for the northern border, and for the first time closely examines the role that Lojze Ude Sr. (1896–1982), a lawyer, journalist and historian, played in this struggle. These articles were written as part of a one-day symposium, which took place in 2011 and was dedicated to Lojze Ude. They focus on the early years of Ude’s life and his schooling in Tržič and Ljubljana, which were characterised by the First World War and his departure to the front. This period of his life has been relatively poorly researched and presented in biographical papers and articles published up to now.

This collection of papers also describes in detail the mutiny of the 2nd Mountain Regiment in Codroipo in Friuli-Venezia Giulia, in which Lojze Ude was one of the participants. The regiment rebelled due to poor conditions and because they were being sent to the front again. After the mutiny was suppressed, which resulted in casualties, the deployment to the front was postponed. When the regiment finally departed for the front on 28 October 1918, they met a Czech unit on the way, which had self-willedly left the front lines and headed home. This encounter spurred the regiment to deny obedience to the commanders and head towards Gorizia.

The collection of scientific papers highlights Ude’s role as one of the fighters defending the northern Slovenian border. He and his “Ljubelj group” occupied the Ljubelj pass on 14 November 1918, and later played a vital part in all three offensives launched by Slovenian and Serbian units in 1919, up until the conclusion of an armistice. The articles also explore offensive operations carried out by the army of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in May and June 1919. The offensive was a success: after Austrian forces had withdrawn to Upper Carinthia, Slovenian and Serbian units occupied Klagenfurt and Zollfeld on 6 June. On the signing of the armistice, a demarcation zone was established, and finally, the Paris Peace Conference determined that a plebiscite would decide which country would incorporate Carinthia.

The memoirs of two officers, Second Lieutenant Franc Heinrihar (1897–1988) and Gunnery Captain Herman Kunstl, some of which are published in this collection for the first time, are significant contributions to the study of the fight for the northern border in the Karavanke area. Second Lieutenant Heinrihar's memoirs, which provide a detailed account of events taking place in November 1918, have been publically known for some time and were also referenced by Ude in his writing. Captain Kunstl's memoirs, however, seem to have been hidden from public view until now. Captain Kunstl did not fight on the front lines in November 1918; nevertheless, being the commander of the Maribor battery from February to March 1919, he described the situation and operations of the artillery. Even though his report is fairly brief, it offers an insight into the developments on the battlefield, and also reveals how individuals understood and dealt with the new situation and the organisation of the state.

The final article depicts Lojze Ude's activities in national defence organisations. His work was always connected with the aims and efforts of the Club of Carinthian Slovenes, whose members were passionately interested in the Carinthian question. This collection of scientific papers provides new insights into the fight for the northern border, and rounds up the life and work of a nationally conscious Slovenian, Lojze Ude.

Key words: *Fight for the Northern Border 1918/1919, Lojze Ude (1896–1982), Carinthia, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes*

KRATICE IN KRAJŠAVE

Abt.	– Abteilung
ADP	– avstrijska državna pogodba
AOK	– Armee-Oberkommando
AS	– Arhiv Slovenije
Aud.	– Auditor
DF	– demokratična fronta
DZS	– Državna založba Slovenije
Hptm.	– Hauptmann
INV	– Inštitut za narodnostna vprašanja
it.	– italijanski/a
KA	– Kriegsarchiv (Vojni arhiv)
KKS	– Klub koroških Slovencev
KOK	– Koroška osrednja knjižnica
Ktn.	– karton
LIR.	– Landwehrinfanterieregiment
MMK	– mrliška matična knjiga
NOV	– Narodnoosvobodilna vojska
NŠAL	– Nadškofijski arhiv Ljubljana
NUK	– Narodna in univerzitetna knjižnica
Oblt.	– Oberleutnant
OF	– Osvobodilna fronta
Op. Abt.	– Operation Abteilung
ÖSTA	– Österreichisches Staatsarchiv (Avstrijski državni arhiv)
OZN	– Organizacija združenih narodov
pl.	– plemeniti
PMK	– poročna matična knjiga
POOF	– Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte
RMK	– rojstna matična knjiga
SHS	– (Država) Slovencev, Hrvatov in Srbov/ (Kraljevina) Srbov, Hrvatov in Slovencev
SNOS	– Slovenski narodnoosvobodilni svet
t. e.	– tehnična enota
ZAS	– Zveza avstrijskih Slovencev
ŽA	– Župnijski arhiv

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Slovenije (AS)

- AS 1193 Lojze Ude, t.e. 2, ovoj 14: Vprašalna pola – življenjepis.
- AS 1193, t.e. 1, ovoj 5. Curriculum vitae.
- AS 1193, t.e. 1, ovoj 11.
- AS 1193, t.e. 1, mapa 1, Življenjepis Lojzeta Udet.
- AS 1193, t.e. 22, mapa 560;
- AS 1193, t.e. 22, Anton Ahačič, Papir iz Koroških bojev.
- AS 1193, t.e. 22, mapa 552, Ljubeljska skupina, spomini stotnika Krena.
- AS 1193, t.e. 22, mapa 561, Sava P. Tripković, Sastav Ljubeljskog odreda.
- AS 1193, t.e. 22, mapa 560, Spomini Lojzeta Udet.
- AS 1193, t.e. 48, Vrhovni komandi za gosp. Vojvodo Mišića Beograd, Dravska divizija od 30. 05. 1919; Priloga B, Komanda 4. armijske oblasti, O.Br.2270, 31. 05. 1919
- AS 1193, t.e. 68, Spomini Rakuša Ciril
- AS 1193, t.e. 73, Spomini Burnik Bogomila.
- AS 1193, t.e. 73, Spomini Viktor Babnika.
- AS 653, fond Kluba koroških Slovencev v Ljubljani.
- AS 1384, Felaherjev arhiv.
- AS 231 Ministrstvo za prosveto, personalne mape, škatla 50.

Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja

- Koroška osrednja knjižnica (KOK) dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem, Felaherjev arhiv.

Nadškofijiški arhiv Ljubljana (NŠAL)

- NŠAL, Župnijski arhiv (ŽA) Križe, Poročna matična knjiga 1836–1907, str. 69, zap. št. 1. NŠAL, ŽA Križe, Krstna matična knjiga – prepisi, l. 1896.
- NŠAL, ŽA Križe, Krstna matična knjiga – prepisi, l. 1897, zap. št. 20.
- NŠAL, ŽA Križe, Mrliška matična knjiga – prepisi, l. 1898, str. 42, zap. št. 24. NŠAL, ŽA Križe, Mrliška matična knjiga – prepisi, l. 1898, str. 45, zap. št. 34. NŠAL, ŽA Križe, Krstna matična knjiga 1840–1892, str. 93, zap. št. 29.
- NŠAL, Zavod sv. Stanislava, fasc. 13, Domače vaje, letnik XLIII, 1912–1913.
- NŠAL, Zavod sv. Stanislava, fasc. 13, Domače vaje, letnik XLIV, 1913–1914.

Diözesanarchiv Graz Seckau:

Rojstna matična knjiga Knittelfeld 1881–1890. Dostopno tudi na spletu: <http://data.matricula-online.eu/en/oesterreich/graz-seckau/knittelfeld/10400/?pg=255> (zapis z dne 4. 9. 2018).

Österreichisches Staatsarchiv (ÖSTA)/ Kriegsarchiv (KA)

- ÖSTA/KA, Militärschulen, Karton 1704, ovoj LIR 27.
- ÖSTA/KA, Verlustliste Ldst. IR 27 für die Zeit vom 5. August bis 2. September 1917, Karton 195.
- Bericht vom 44. Sch. D. Kmdo, Op. Nr. 772/1 vom 25. Oktober 1918. V: ÖSTA/KA, AOK, Op. Abt., Ktn. 357.
- Bericht von Hptm. Aud. Dr. Franz By tzek, Ger. D. Isa. V: ÖSTA/KA, AOK, Op. Abt., Ktn. 357.

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM):

- SI PAM/0645/003/00520, Kazenski spis Okrožnega sodišča Maribor Vr X 202/21, Kunstl, Herman.

Tržiški muzej:

- Nekaj spominov kako se je začelo samo gibanje za upor proti bivši Avstriji 1918. V: Tržiški muzej, novejša zgodovina, 1. svetovna vojna, ovoj 12.

Zasebni arhiv družine Šter

- Milan Šter, *Spomini*.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota Škofja Loka

- ZAL-ŠKL/0293, Rodbina Heinrihar, Škofja Loka, t. e. 1.

Pričevanja

Pričevanje Jernejeve hčerke, Lojzetove polsestre, gospe Minke Ude, por. Mrhar, z dne 8. 9. 2011.

Tiskani viri, časopisni viri in literatura

- Adamič, Ernest, *Ljudje v viharju: povest o koncu vojne*. Mladinska matica, Ljubljana, 1940.
- Adamič, Ernest, Upor v Codroipu. *Delo*, 9. 10. 1968.
- Ambrožič, Matjaž, Profesorski zbor. V: France M. Dolinar (ur.), *Sto let Zavoda sv. Stanislava*. Ljubljana: Družina, 2005, str. 449–450.
- Andrejka, Viktor. »Razvoj vojaštva in vojaški dogodki od prevrata do danes«, *Slovenci v desetletju 1918 – 1928 : zbornik razprav iz kulturne, gospodarske in politične zgodovine*, ur. Josip Mal Ljubljana, 1928. pojma nimam kaj bi bla založba

- Bizjak, Matjaž. »Umik avstro-ogarske vojske skozi slovenski prostor novembra 1918«, *Prispevki za novejšo zgodovino* XLIII, št.: 1, Ljubljana, 2003.
- Bizjak, Matjaž: *Operativno-taktična analiza ofenzive vojske Kraljevine SHS proti Koroški (28.05.–6.6.1919)*. Poljče: Center vojaških šol, 2004.
- Bizjak, Matjaž: *Slovenska vojska 1918–1919 in formiranje Dravske divizijske oblasti*, magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2003.
- Bjelajac, Mile: Vojska Kraljevine SHS 1918–1919. Beograd: Narodna knjiga, 1988.
- Broz, Josip – Tito: *Graditev nove Jugoslavije*, 2. Zvezek. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1949.
- Broz, Josip: *Borba za osvoboditev Jugoslavije. Članki in govorji iz narodnoosvobodilne borbe 1941–1945. Slovenska izdaja*. Beograd: Državna založba Jugoslavije, 1945).
- Debevec, Ivan, Pred razpadom na fronti. *Jugoslavija*, 20. 12. 1918, str. 1–2.
- Dolinar, France M, (ur.), *Sto let Zavoda sv. Stanislava*. Ljubljana: Družina, 2005.
- *Dom in svet*, 1905, l. 18, št. 10, str. 634.
- Fräss-Ehrfeld, Claudia: Zwischen Bundeskompetenz und Kärntner Realität. Die Kärntner Minderheitenproblematik in der Zweiten Republik 1945–1976. V: Karner, Stefan (Hg.). *Kärnten und die nationale Frage*. Claudia, Fräss-Ehrfeld, Rumpler, Helmut (Hgg.), *Kärnten und Wien. Zwischen Staatsidee und Landesbewusstsein, Band 4*. Klagenfurt-Laibach-Wien: Mohorjeva založba, Verlag Johannes Heyn, 2005, str. 83–163.
- Gabrič, Aleš: *Socialistična kulturna revolucija. Slovenska kulturna politika 1953–1962*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1995.
- Golmajer, Metod, Upor v Codroipi (Spomini ob desetletnici). *Slovenec*, 24. 10. 1928, str. 6.
- Grafenauer, Danijel: *Felaher, Julij*. V: Sturm-Schnabl, Katja (ur.), Schnabl, Bojan-Ilija (ur.). *Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška: von den Anfängen bis 1942*. Wien: Böhlau. 2016, bd. 1: A-1, str. 336–337.
- Grafenauer, Danijel: Koroški Slovenci – begunci in njihova družbena integracija v osrednji Sloveniji. V: Štih, Peter (ur.), Balkovec, Bojan (ur.). *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 39). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije. 2010, str. 474–487.

- Grafenauer, Danijel: Lovro Kuhar - Prežihov Voranc kot predsednik Kluba koroških Slovencev v Ljubljani v letih 1946-1950. V: GABRIČ, Aleš (ur.). *Prežihov Voranc - Lovro Kuhar: pisatelj, politik, patriot*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; na Dunaju: Slovenski znanstveni inštitut = in Wien: Slowenisches Wissenschaftsinstitut. 2010, str. 147-170.
- Grafenauer, Danijel: Pogovori in pogajanja avstrijskih ter nemških nacionalsocialistov s koroškimi Slovenci in dr. Julijem Felaherjem v letih 1933/34, *Razprave in gradivo*, št. 58, 2009, str. 58-80.
- Grafenauer, Danijel: *Življenje in delo Julija Felaberja in koroški Slovenci: doktorska disertacija*. Maribor; FF 2009, 430 str.
- Gruber, Karl. *Zwischen Befreiung und Freiheit: Der Sonderfall Österreichs*. Wien: Ullstein, 1953.
- Haas, Hanns, Stuhlpfarrer, Karl: *Österreich und seine Slowenen*. Wien: Löcker & Wögenstein, 1977.
- <http://nl.ijs.si:8080/fedora/get/sbl:4041/VIEW/> (zapis z dne 30. 9. 2011).
<http://users.volja.net/marijankr/Z04-odlikovanci.html> (1.09.2011).
- *II. Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1906/1907*. Št. Vid nad Ljubljano: Zavod sv. Stanislava, 1907.
- *III. Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1907/1908*. Št. Vid nad Ljubljano, Zavod sv. Stanislava, 1908.
- Jeraj, Mateja: Klub koroških Slovencev v Ljubljani in njegovo arhivsko gradivo od njegove ustanovitve do danes (1928-1992), *Arhivi 16*. Ljubljana: Glasilo arhivskega društva in arhivov Slovenije), št. 1-2 , 1993, str. 103-109.
- Kavar, Janez. »Tržičan Lojze Ude«, *Gorenjski glas* 11, št. 7, 2010.
- *Koledar za navadno leto 1921.* , Gorica: Narodna tiskarna v Gorici 1920.
- Kovačič, Anton, Natek, Jože: *Kronika Kluba koroških Slovencev v Mariboru 1928-1988*. Maribor: Klub koroških Slovencev v Mariboru, 1988.
- Kragl, Viktor, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič: Zavod za kulturo in izobraževanje Tržič, 1994.

- Kranjc, Franc, Lovska družina. *Naš časopis: glasilo socialistične zveze delovnega ljudstva občine Vrhnika*, leto 5, številka 33, april 1977, str. 8.
- *Letno poročilo ljudske in obrtne nadaljevalne šole v Tržiču za šol. leto 1902/1903*. Verlag der Schulleitung Neumarktl, 1913.
- *Letno poročilo ljudske in obrtne nadaljevalne šole v Tržiču za šol. leto 1904/1905*. Verlag der Schulleitung Neumarktl, 1905.
- *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000*. Ljubljana: Nadškofija Ljubljana, 2000.
- Likar, Peter, *Lojze Ude – moje bitke*. Obzorja, Maribor, 1980.
- Lilek, Emilijan. *Anklagen gegen die barbarischen Verfolgungen der Slowenen in Kärnten* Celje, 1935.
- Marušič, Branko (ur.): *Domovina, kje si?*, *Zbornik ob stoletnici rojstva Alberta Rejca (1899–1976)*, Naše korenine 9, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1998.
- Marušič, Branko, 2. Gorski strelski polk novembra 1918 v Gorici. *Na fronti: revija za vojaško zgodovino*, št. 7, Društvo Soška fronta Nova Gorica, Nova Gorica, 2012, str. 28–31.
- Matičič, Ivan, *Na krvavih poljanah*. Ljubljana: Karantanija, 2006.
- Matičič, Ivan, *Skozi plamene prve svetovne vojne*. Ljubljana: Borec 1966.
- Nećak, Dušan: *Koroški Slovenci v drugi avstrijski republiki (1945–1976)*. Ljubljana: Borec, 1985.
- Nećak, Dušan: *Volitve na Koroškem po drugi svetovni vojni*. Ljubljana: Borec, 1982.
- Pahor, Samo, Slovenci in propad avstro-ogrsko armade: 24. oktobra se je gorski strelski polk v Codroipu uprl in ni odšel na fronto. *Primorski dnevnik*, 19. 11. 1968, str. 21.

- Personalverordnungsblatt für die k. k. Landwehr Nr. 106 vom 13. 8. 1918, str. 3087.
- Personalverordnungsblatt für die k. k. Landwehr Nr. 189 vom 24. 12. 1917.
- Pleterski, Janko: Delo dr. Frana Zwittra za rešitev mejnih vprašanj. V: ZČ Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, let. XIX-XX, Zwitterjev zbornik (1965-1966), str. 23-29.
- Pleterski, Janko: Osvobodilna fronta slovenskega naroda in program Zedinjene Slovenije. V: *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, let. VI., št. 1-2, 1966, str. 233-244.
- Pleterski, Jasenko (ur.): *Koroški plebiscite: razprave in članki*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970.
- *Prvi zbor slovenskih koroških emigrantov v Celju, dne 14. oktobra 1928, in Pravila "Kluba koroških Slovencev"*. Ljubljana: Klub koroških Slovencev, 1929.
- Schneider, Constantin, *Die Kriegserinnerungen 1914–1919*. Böhlau Verlag Ges. M. b. H. und Co. Kg, Wien – Köln, Weimar, 2003.
- Seručar, Zdravko: *Vojne akcije u Koruškoj 1918/1919 godine*. Beograd: Vojnoistorijski institut JA, 1950.
- Simić, Marko, *Po sledah soške fronte*. Mladinska knjiga, Ljubljana, 1996.
- *Slovenec*, 16. 2. 1915, str. 5.
- *Slovenec*, 17. 2. 1915, str. 5.
- *Slovenec*, 29. 10. 1917, str. 5.
- *Slovenec*, 29. 5. 1907, str. 2-3.
- *Slovenski narod*, 19. 12. 1868.
- Stergar, Janez : Klub koroških Slovencev v Ljubljani, Tina Bahovec (ur.), *Eliten und Nationwerdung: die Rolle der Eliten bei der Nationalisierung der Kärntner Slovenen/ Elite in narodovanje: Vloga elit pri narodovanju koroških Slovencev, Unbegrenzte Geschichte*, Bd./zv. 10. Klagenfurt-Laibach-Wien: Mohorjeva založba, 2003, str. 29-82.
- Stergar, Janez. Slovenija in koroški Slovenci (1920-1959). V: *Janko Ogris. Življenje in delo*, Avguštin Malle (ur.), Celovec: Slovenska prosvetna zveza, Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, Slovensko prosvetno društvo "Bilka" v Bilčovsu, 2001, str. 43-86.

- Stergar, Janez: Koroški izobraženci v duhovnem življenju Slovenije ter v slovensko-avstrijskem medkulturnem dialogu, Majda Fister, Janez Stergar (ur.), *Kulturna dediščina kot priložnost za slovensko-avstrijsko čezmejno sodelovanje*. (*Koroški vestnik*), let. 43, št. 1-3 2009, str. 135–148.
- Stergar, Janez: *Sedem desetletij ljubljanskega Inštituta za narodnostna vprašanja* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995.
- Šimac, Miha, Zapiski vojaka Albina Peterlina (1895–1916): iz župnijske kronike župnije Homec. *Arhivi, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije*, letn. 32, št. 2 Ljubljana, 2009.
- Škerl, France: Znanstveni inštitut. *Zgodovinski časopis, Zwitterjev zbornik*, XIX-XX, 1965–66, str. 31–63.
- Štrubelj, Lojze, *Še vedno živo drevo: Zavod svetega Stanislava skozi desetletja*, Ljubljana: Družina, 1996.
- Šuštar, Liljana: Mladi Korošci na šolanju v Sloveniji v prvih povojskih letih, *Šolska kronika - Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje/School Chronicle - The Miscellany for the History of Schooling and Education*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej v Ljubljani, let. XXVII, št. 3, 1994, str. 58–66.
- Svajncer, Janez J., *Svetovna vojna 1914–1918: Slovenci v avstro-ogrski armadi*. Pokrajinski muzej Maribor, 1988.
- Svajncer, Janez: *Slovenska vojska 1918–1919*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.
- Svajncer, Janez: Razslojevanje slovenskih vojaških enot v Kraljevini SHS s primerom Mariborskega pešpolka. *Kronika*, let. XXX, št. 1, 1982, str. 31–41.
- Tišler, Andrej, Spomini na leto 1918. *Tržiški vestnik*, 1. 9. 1958.
- Tišler, Andrej. »Spomini na leto 1918«, *Tržiški vestnik* 7, 1.09.1958, št.: 16 in *Tržiški vestnik* 8, 15.09.1958, št.: 17.
- *Učiteljski tovariš*, 23. 10. 1914, str. 3–4.
- Ude, Lojze, Upor slovenskega polka v Furlaniji. *Avtonomist*, 1. 12. 1923.
- Ude, Lojze, Upor slovenskega polka v Furlaniji. *Avtonomist*, 15. 12. 1923.
- Ude, Lojze, Upor slovenskega polka v Furlaniji. *Avtonomist*, 5. 1. 1924.
- Ude, Lojze, Upor slovenskega polka v Furlaniji. *Avtonomist*, 8. 12. 1923.
- Ude, Lojze, Upori slovenskega vojaštva v avstro-ogrski armadi. *Zgodovinski časopis*, letnik XXII, leto 1968, št. 3–4, str. 185–205.

- Ude, Lojze. »Ljubeljski odred v Rožu«, *Tovariš*, št.: 45, 5.11.1968.
- Ude, Lojze. »Od Ljubelja do Drave«, *Tovariš*, št.: 48 – 49, 29.11.1968.
- Ude, Lojze. »Težave koroškega prostovoljca v zaledju«, v *Mohorjev koledar* 1969 Celje, 1968.
- Ude, Lojze. »Tržiški prostovoljci za severno mejo«, *TV 15*, 15.01.1976.
- Ude, Lojze. »Tržiško pismo«, *Slovenec*, 11.04.1919.
- Ude, Lojze: *Boj za severno mejo 1918– 1919*. Maribor: Založba Obzorja, 1977.
- Upor slovenskega polka v Codroipi. – Tako se spominjajo upora še živi udeleženci. *Primorski dnevnik*, 22. december 1968, str. 22.
- Waltritsch, Marko, Upor slovenskih vojakov v Codroipu (5). *Primorski dnevnik*, 10. 11. 1993, str. 9.
- *X. Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1914/1915*. Št. Vid nad Ljubljano: Zavod sv. Stanislava, 1915.
- *XI. Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1915/1916*. Št. Vid nad Ljubljano: Zavod sv. Stanislava, 1916.
- *XII. in XIII. Izvestje knezoškofjske privatne gimnazije v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskih letih 1916/17 in 1917/18*. Št. Vid nad Ljubljano: Zavod sv. Stanislava , 1918.
- Zorn, Tone: Koroško vprašanje maja 1945, v *Osvoboditev Slovenije 1945*, Metod Mikuž, Tone Ferenc et al. (ur.) Ljubljana: Borec, 1977, str. 278–281.
- Zorn, Tone: *Politična orientacija koroških Slovencev in boj za mejo v letih 1945–1950: doktorska disertacija*. Ljubljana: FF 1968, 413 str.
- Zupančič, Franc, *Dnevnik 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica 1998.
- *Zwittrov zbornik: ob stoletnici rojstva zgodovinarja dr. Frana Zwittra (1905–1988)*, Zbirka zgodovinskega časopisa-31, Peter Štih (ur.), Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev, 2006.

Društvo general Rudolf Maister se zahvaljuje naročnikom
in vsem, ki so omogočili izdajo knjige.

ZVEZA DRUŠTEV "GENERAL MAISTER"

MESTNA OBČINA
KRANJ

Društvo general Rudolf Maister se zahvaljuje naročnikom
in vsem, ki so omogočili izdajo knjige.

OBČINA BLED

O B Č I N A

TRŽIČ

Občina Škofja Loka

CERKELJE NA GORENJSKEM

ŠENČUR

KRANJSKA GORA

JESENICE

RADOVLJICA

